

VIKTÓRIA ŠOLTÉSOVÁ

JEŽIŠ

SAPIENCIÁLNE VÝROKY

2022

Viktória Šoltéssová

JEŽIŠ

sapienciálne výroky

 ELIANUM

2022

Názov: Ježiš - sapienciálne výroky
Monografia

Autor: doc. PaedDr. Viktória Šoltésová, PhD.

Vedecký redaktor: prof. ThDr. Pavel Hanes, PhD.

Recenzenti: prof. ThDr. PhDr. PaedDr. Imre Peres, PhD.
prof. ThBibl.Lic. ThDr. Anton Tyrol, PhD.

Obálka: doc. PaedDr. Viktória Šoltésová, PhD.

Vydavateľ: Belianum

Formát: A4

Rozsah: 7,7 AH

Rok vydania: 2022

<https://doi.org/10.24040/2022.9788055720111>

ISBN 978-80-557-2011-1

OBSAH

ZOZNAM SKRATIEK.....	4
0. ÚVOD	5
1. SÚČASNÉ BÁDANIE A ZDROJE	10
2. KORELÁCIE V TRADÍCII A V DOBOVOM POZADÍ	19
2.1. ŽIDOVSKÁ SAPIENCIÁLNA TRADÍCIA.....	19
2.2. STAROZÁKONNÁ TRADÍCIA.....	21
2.3. EDUKÁCIA AKO ZDROJ MÚDROSTI.....	29
2.4. ROZPRÁVANIE PRÍBEHOV Z KAŽDODENNÉHO ŽIVOTA	34
2.5. APOKRYFNÉ ŽIDOVSKÉ SPISY	35
2.6. MIMOBIBLICKÉ PRAMENE.....	37
2.7. MEDITÁCIA A INŠPIRÁCIA	42
3. ZBIERKA JEŽIŠOVÝCH SAPIENCIÁLNYCH VÝROKOV	50
3.1. METODIKA VÝBERU.....	50
3.2. SAPIENCIÁLNE VÝROKY ZOSTAVENÉ DO ZBIERKY	50
3.3. MAPA VÝROKOV V EVANJELIÁCH.....	56
3.4. SYNOPTICKÝ PREHĽAD JEŽIŠOVÝCH SAPIENCIÁLNYCH VÝROKOV.....	70
4. RECEPCIA SAPIENCIÁLNYCH VÝROKOV	72
4.1. KATEGÓRIE SAPIENCIÁLNYCH VÝROKOV	72
4.2. JEŽIŠOV SPÔSOB SPRACOVANIA SAPIENCIÁLNYCH VÝROKOV	96
5. TEOLOGICKÝ KONTEXT A ROZMANITOSŤ SAPIENCIÁLNYCH VÝROKOV	100
5.1. TEOLOGICKÝ A PEDAGOGICKÝ ZÁMER.....	100
5.2. VÝROKY TÝKAJÚCE SA VLASTNÉHO UTRPENIA A SMRTI	102
6. JEŽIŠOVE SAPIENCIÁLNE VÝROKY A ICH TRADOVANIE	109
6.1. HISTORICKÉ OKOLNOSTI ŽIDOVSTVA A SPOJITOSŤ S DOBOVÝMI PRAMEŇMI	109
6.2. PROFIL JEŽIŠOVEJ OSOBNOSTI	111
6.3. TRADOVANIE JEŽIŠOVÝCH SAPIENCIÁLNYCH VÝROKOV	112
7. VYHODNOTENIE A KONKLÚZIE.....	114
RESUMÉ.....	119
ZOZNAM LITERATÚRY.....	122

ZOZNAM SKRATIEK

aram. aramejský

EvEb Evanjelium Ebionitom

gr. grécky

hebr. hebrejský

JudEv Judášovo evanjelium

napr. napríklad

NZ Nový zákon

PtEv Petrovo evanjelium

pr.Kr. pred Kristom

SZ Starý zákon

TmEv Tomášovo evanjelium

tzv. takzvaný

Pri odkazovaní sa na biblické texty používame v práci skratky podľa určenia, aké udáva Slovenský ekumenický preklad.¹

¹ *BIBLIA. Slovenský ekumenický preklad*. Banská Bystrica: Slovenská Biblická spoločnosť, 2008.

0. ÚVOD

Sapienciálna literatúra sa sústreďuje na každodenný život, ekonomický, sociálny a osobný, niekedy si protirečí, niekedy sa snaží hájiť isté pozície.² Podľa Tichého mala sapienciálna (poučná) tradícia veľký vplyv aj na kristológiu, hlavne však sám Ježiš sa pri svojom kázaní o túto tradíciu opieral.³ Naproti tomu sa podľa Peresa ľudové múdroslovné vyjadrenia ustálili a ľuďom užívali aj preto, lebo ľahko pochopiteľným obrazným spôsobom celkom jednoducho dokázali uchopiť realitu.⁴ Sapienciálne texty v židovstve a okolitých národoch predstavuje rámec, v ktorom sa vyvíjal múdroslovný rozmer Ježišovej teológie a učenia. Napriek tomu, že sa v modernej kristológii sústreďuje pozornosť na mimobiblické zdroje, zameriavame sa pri analýze jeho reči primárne na novozmluvné Ježišove výroky, hľadajúc paralely s inými konceptami a témami v sapienciálnej literatúre. Keď sa jedná o príbehy zo života Ježiša, naša pozornosť je v prvom rade upriamená na synoptické evanjeliá ako primárny zdroj jeho výrokov.⁵ Ježiš učil zástupy aj skupiny učeníkov, pričom v Matúšovom evanjeliu 7,28-29 je označený ako učiteľ, ktorý má autoritu. V tomto texte vidíme Ježiša ako múdreho muža Izraela. Ježiš je v 1Kor 1,30 označený ako ten, ktorý prišiel ako múdrosť od Boha a v liste Kološanom 2,3 ako zdroj pokladu múdrosti a poznania. To, že Ježiš používa podobenstvá a príslovia vo vyučovaní naznačuje, že do novozmluvného porozumenia kristológie patrí aj naplnenie starozákonnej múdroslovej tradície. Sociologický a sociálny kontext novozmluvných textov je v súčasnosti pre bádateľov mimoriadne zaujímavý. Nás zaujíma teologický kontext Ježišových výrokov týkajúcich sa chudobných a bohatých, označenie múdroslovných, následne ich pedagogický a misiologický rozmer. Rovnako tak aj Ježišov postoj ku sociálne rozdielnym skupinám a nadčasový rozmer ním komunikovaných obsahov ku niektorej z týchto skupín, buď všeobecne, alebo na príklade prístupu ku jednotlivcovi. Múdroslovia nachádzame vo výrokoch ku skupinám a v podobenstvách, s otázkou bohatstva sa však stretávame aj v konkrétnej reakcii Ježiša na bohatých, z ktorých napríklad Zacheus je pozitívnym príkladom a bohatý mládenec naopak príkladom odmietajúcim evanjelium kvôli viazanosti na veľký majetok. Jednoznačným príkladom nasledovania bez ohľadu na majetkové vlastníctvo sú učeníci, ktorí opúšťajú po

² Diskuse o sapienciálných knihách. *Teologický sborník*. 2002, 8(4), s. 24-25.

³ Tamže, s. 24-25.

⁴ PERES, I. Ľudové múdroslovné výroky v gréckych epitafoch. *Testimonium Fidei*. 2013, 1(1), s. 9-24, s. 20.

⁵ Rovnako sa zameriaval aj Peres vo svojej štúdii o Ježišových rozhovoroch: PERES, I. Ježišove rozhovory. *Testimonium Fidei*. 2016, 4(1), s. 15-28.

povolani Ježišom všetko čo majú a nasledujú ho. Ku všetkým týmto ľuďom sa Ježiš vo svojich rečiach obracia s výzvou ku nasledovaniu, primárne však objasňuje pravdy Božieho kráľovstva úzkej skupine učeníkov. Vzhľadom na použité výrazové prostriedky a spôsob akým komponuje svoje reči môžeme vidieť zohľadnenie poslucháčov z hľadiska ich dobového kontextu. Prispôsobuje svoju reč keď sa bráni a odpovedá na otázky farizejov a zákonníkov. Jeho rozhovory zachytili evanjelisti, ktorí, ako uvádza Peres, ich rôzne tradovali a literárne utvárali tak, aby mohli tlmočiť Ježišov odkaz a jeho učenie svojim čitateľom.⁶

Cieľom práce je rozpoznanie sapienciálnych výrokov v Ježišovom učení analýzou relevantnej múdroslovnej literatúry, kánonických aj nekánonických zdrojov o živote a učení Ježiša Krista. Práca sa bude snažiť komparatívnou metódou zameranou na žáner múdroslovia v Starom zákone a prípadného múdroslovia v Novom zákone v Ježišových rečiach, odpovedať na otázky, ktoré prirodzene vyvstávajú pri štúdiu daných textov. Metódou biblickej exegézy analyzujeme vybrané Ježišove reči, ktoré môžu mať múdroslovný charakter. Komparatívny rozbor poukazuje na paralely v rôznych textoch príbuzného žánru a spôsob výkladu múdroslovia. Výsledkom výskumu by mala byť zbierka Ježišových múdroslovných výrokov tematicky rozdelených do kategórií.

Kontinuálnym čítaním kánonických aj nekánonických textov zachytávajúcich Ježišove reči skúmame možné múdroslovné črty v týchto zdrojoch, aplikujúc kritériá na charakterizáciu múdroslovia v starozákonnej literatúre a v literatúre Blízkeho východu. Z lingvistickej štruktúrálnej analýzy využívame metódu sémantickej a naratívnej analýzy pôvodného textu. Na základe exegézy vybraných múdroslovných výrokov vyvodzujeme teologické závery a následne aplikačné prvky vychádzajúce z týchto záverov. Nadväzujeme na prácu významných odborníkov v tejto oblasti z rôznych oblastí výskumu. Môžeme čerpať z prác protestantských aj katolíckych autorov v oblasti Nového zákona u nás aj v zahraničí. Výskum v oblasti starozákonnej múdroslovnej literatúry je dostatočne rozvinutý, často je však zameraný na otázku tradície múdroslovia vo všeobecnosti. Židovská múdroslovná literatúra sa tvorila v blízkovýchodnom kultúrnom a literárnom prostredí, takže aj príspevky z výskumu paralel sú prínosné.

Sapienciálna literatúra vznikala pozorovaním života a predmetom jej záujmu sú problémy, ktoré odjakživa trápia ľudskú myseľ. Cieľom práce je zistenie múdroslovia v Ježišových rečiach na základe porozumenia zákonitostí múdroslovia v spisoch Starého

⁶ PERES, I. Ježišove rozhovory. *Testimonium Fidei*. 2016, 4 (1), s. 15-28, s. 16.

zákona a v blízkoýchodných spisoch. Hlavnými prameňmi pri písaní práce boli analýzy biblických textov a výsledky doterajších výskumov v oblasti sapienciálnej literatúry. Súčasťou analýzy je aj mimobiblická múdroslovná literatúra, konkrétne egyptská a mezopotámska. Práca je rozdelená na všeobecnú charakteristiku múdroslovia a následný rozbor Ježišových výrokov, ktoré by mohli patriť do zbierky múdroslovných výrokov. Ich gramatickou a literárnou analýzou spojenou s exegetickým rozborom charakterizujeme ich potencionálne zaradenie do múdroslovia podľa žánru. Žáner múdroslovia v literatúre ovplyvňuje výklad takto zaradených biblických textov. Múdroslovná literatúra môže byť podľa Goldsworthyho⁷ založená na múdrosti odpozorovanej z každodenného života, na základe ktorej sa môžu ľudia učiť, ako sa s ním vyrovnávať. Táto múdrosť vychádza z originálneho kultúrneho kontextu a je pretváraná do aforizmov, ktoré môžu byť aplikované v nových situáciách. Staroveké učenie o živote na Blízkom východe má mnoho spoločného s izraelskou múdrosťou. To ako zapadá izraelská múdrosť do teológie Biblie, je dlhodobou témou diskusie viacerých autorov. Wright problematizoval múdroslovnú literatúru ako integrálnu súčasť biblickej teológie.⁸ Bartholomew a O'Dowd ponúkajú definíciu múdrosti založenú na koncepte, ktorý spája skutočnú múdrosť s uplatňovaním Bohom stvoreného poriadku.⁹ Vzájomná podobnosť medzi izraelskou a egyptskou múdroslovnou literatúrou je síce jasná, avšak autori upozorňujú na významné rozdiely izraelskej literatúry v oblasti teológie, náboženstva, svetonázoru, politiky a etiky. Na paralelách s mimobiblickými múdroslovnými textami Murphy ilustruje, že izraelské múdroslovia ovplyvňuje civilizácie antického Blízkeho východu a iných národov a tento vzťah je vzájomný.¹⁰ Viaceré biblické texty vykazujú nápadnú podobnosť s mimobiblickými prameňmi, napr. stať v knihe Prísloví 22,17-23 je veľmi podobná egyptskému dielu Amenemopeova múdrosť. Hoci vznik múdroslovných spisov Starého zákona kladieme do poexilového obdobia, obsahujú aj materiál výrazne skoršieho dáta. Kristologická hypotéza preexistenciálnej Múdrosti prirovnáva starozákonnú židovskú tradíciu ku portréту Ježiša v evanjeliách. Jedná sa o prívlastky ako napr. unikátny vzťah k Bohu, v Božom mene prichádza do sveta ľudí a apeluje

⁷ GOLDSWORTHY, G. Wisdom and its Literature in Biblical-Theological Context. *SBJT*. 2011, **15**(3), s. 42-55, s. 42.

⁸ GOLDSWORTHY, G. Wisdom and its Literature in Biblical-Theological Context, s. 43.

⁹ BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD, R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*. Downers Grove, IL: IVP Academic, 2011, s. 16.

¹⁰ MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*. Trnava: Dobrá kniha, 2001, s. 55.

na obrátenie sa k Bohu.¹¹ Ako uvádza Peres, Ježiš mohol svoje učenie a múdroslovné výroky čerpať z viacerých prameňov okrem Tóry a iných starozákonných spisov.¹² Tanach (alebo Tenach, hebr. תנ"ך) akronym, ktorým Židia označujú kánon hebrejskej Biblie, neobsahuje osobitnú kategóriu múdroslovných spisov. Knihy, ktoré zaraďujeme k múdroslovnej literatúre, sa v Tanachu nachádzajú medzi Spismi, samozrejme okrem deuterokánonických spisov. Múdroslovné knihy prinášajú poznanie, že každý človek môže od Boha dosiahnuť múdrosť, ktorá nie je abstraktnou skutočnosťou, ale milosťou prejavujúcou sa v bežnom živote človeka. Pozoruhodný je vývoj náuky o múdrosti. Väčšina múdroslovia (Príslovia, Jób, niektoré Žalmy, Kazateľ, Pieseň Šalamúnova) je nadčasová, teológia múdroslovia je však často obmedzená na ľudskú (hoci aj zbožnú) múdrosť. Rovnako tak sa múdroslovie okolitých národov zaoberá témami, ktoré majú spoločné ľudia žijúci na rovnakom území v tom istom období, pričom ich vzájomné porozumenie vychádza aj z použitia podobných spôsobov vyjadrovania a kontextu. Múdrosť aj proroctvo sú zakotvené v aplikácii Božieho zákona na Boží ľud, pravá múdrosť je však považovaná za ľudský intelekt podriadený autorite Boha.¹³ V starozákonnej nekánonickej literatúre môžeme vidieť motív nadčasovej múdrosti, ktorá je súčasťou stvorenia, napr. v knihe Múdrosti. Múdrosť je zasvätená do Božieho poznania a rozhoduje pri jeho dielach (Múd 8,4). Taktiež môžeme túto súvislosť vidieť v texte „Ty máš múdrosť, ktorá pozná všetky tvoje diela, ona bola pri tom, keď si stvoril svet, ona vie, čo je milé tvojim očiam, a čo je správne podľa tvojich prikázaní“ (Múd 9,9).

Medzi základné východiská bádania patrí aj formálna charakteristika sapienciálnej literatúry, ktorej výrazové prostriedky sú prirovnania, podobenstvá, metafory, metonymie a pod., ako aj rôzne druhy biblickej reči. Veľká časť Ježišovho učenia je u synoptikov v podobenstvách, čo môže byť prirovnanie, príslovie, alebo analógia. Týmto slovom sa často označovali príslovia, múdroslovia, hádanky, či symbolické činy. Ježiš však podobenstvo ako výrazový prostriedok posunul na novú úroveň. Často ich nachádzame v Ježišových rečiach zástupom (o rozsieváčovi, o kúkoli, o horčičnom zrnku, o kvase, o perle, o skrytom poklade, o milosrdnom Samaritánovi, o márnotratnom synovi a pod.) so zameraním na praktické

¹¹ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*. Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans, 2006, s. 193.

¹² PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*. Bratislava: Academia Christiana, 2001, s. 37.

¹³ LONGMAN, T. III, ENNS, P. *Dictionary of Old Testament*. Nottingham: Inter Varsity Press, 2008, s. 883-884.

príklady z každodenného života poslucháčov.¹⁴ Motívy sú prírodné, sociálne, z oblasti poľnohospodárstva a motívy kráľovstva. Výklad alegórií a podobenstiev podlieha špecifickým pravidlám, preto je potrebné na to brať zreteľ aj pri exegéze sapienciálnych pasáží Nového zákona. Primárnym prameňom nášho bádania sú texty, ktoré korešpondujú s múdroslovnou tradíciou v židovstve a okolitých národoch. Na základe nich rekonštruujeme Ježišovo teologické myslenie so sapienciálnymi prvkami, a to jednak vo vzťahu k týmto tradičným vplyvom, ako aj jeho originálny prínos vyplývajúci z jeho vlastného teologického myslenia.

¹⁴ JANEGA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*. Spišská Kapitula: Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1991, s. 12-13.

1. SÚČASNÉ BÁDANIE A ZDROJE

Smery vo výskume Ježišových sapienciálnych výrokov

Teórie o múdroslovných motívoch v synoptických evanjeliách vedú vo všeobecnosti ku spoločnému záveru, že Múdrost', rovnako ako Ježiš, prichádza z preexistencie v nebi.¹⁵ Niektorí autori vidia zvlášť v Matúšovom evanjeliu portrét Ježiša ako inkarnovanej Múdrosti a svoju hypotézu podkladajú niekoľkými argumentami týkajúcimi sa analógie osobitného vzťahu ku Bohu a atribútov Ježiša v evanjeliách, zvlášť v Matúšovom evanjeliu.¹⁶ Kristológia múdrosti (Wisdom Christology) tak stavia vo svojej interpretácii na výklade pasáže z Mt 11,28-30 o preexistencii Krista. Christ argumentuje aj paralelami zo pseudoepigrafnej knihy Sirachovcovej 24,19-22 a 51,23-27, kde múdrost' volá hladných a smädných, ako aj motív jarma nachádzajúci sa v kánonickom Matúšovom evanjeliu.¹⁷ V tejto diskusii sa iní autori prikláňajú k názoru, že Ježiš nie je identifikovaný s inkarnovanou Múdrost'ou, ale používa niektoré múdroslovné motívy zaznamenané u Matúša. Najdôležitejším argumentom proti silnej kristológii múdrosti je ženský rod používaný pri charakteristike Múdrosti a súvisiaca jasná identifikácia Ježiša ako Syna.¹⁸ Niektorí autori súhlasia s čítaním, ktoré akceptuje preexistenciu Krista v božskej Múdrosti (napr. Feuillet), Gathercole však tieto znaky nepovažuje za jasné. Priznáva, že niektoré motívy Múdrosti sú v synoptických evanjeliách vložené do portréту Ježiša (Mt 11, 28-30 a 23,34), napriek tomu citujúc Cairda rozlišuje medzi preexistujúcou personifikáciou a osobou, keďže v judaizme bola múdrost' Božím atribútom.¹⁹ Od argumentov spájajúcich Ježišovu osobu s personifikovanou Múdrost'ou sa odvíja aj bádanie v oblasti Ježišových múdroslovných výrokov.

Personifikovaná Múdrost' sa objavuje v múdroslovnej literatúre, hlavne v 8. kapitole knihy Prísloví, 28. kapitole knihy Jób a 24. kapitole knihy Sirachovcovej. Múdrost' je predstavená ako prvá po stvorení Boha, prítomná pri stvorení všetkého ostatného (Prís 8,22-

¹⁵ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*, s. 193.

¹⁶ Tamže, s. 194.

¹⁷ Tamže, 195., CHRIST, F. *Jesus Sophia*. Zürich: Zwingli-Vlg., 1970, s. 119.

¹⁸ Tamže, s. 196.

¹⁹ Tamže, s. 204-209.; CAIRD, G. B. (HURST, L. D. ed.) *New Testament Theology*. Oxford: Clarendon, 1994, s. 340.

31).²⁰ Židovstvo videlo Tóru, Boží zákon zverený Izraelu, ako zosobnenú Múdrost'. Cirkevní otcovia v nej videli predobraz Božieho Syna, a to aj v súvislosti s textom v evanjeliu Jána 1,14.²¹ Výklad inkarnácie Ježiša, kde Slovo sa stalo telom, je často spájaný práve s obrazom Božieho Syna.

Za možné pramene Ježišovej múdrosti sú považované okrem iného aj starozákonné výroky a apokryfná literatúra. Väčšina múdroslovia (Príslovia, Jób, niektoré žalmy, Kazateľ, Pieseň Šalamúnova) je nadčasová, teológia múdroslovia je však často obmedzená na ľudskú (hoci aj zbožnú) múdrosť. Múdroslovné knihy prinášajú poznanie, že každý človek môže od Boha dosiahnuť múdrosť, ktorá nie je abstraktnou skutočnosťou, ale milosťou prejavujúcou sa v bežnom živote človeka. Pozoruhodný je vývoj náuky o múdrosti. Childs v diele *Die Theologie der einen Bibel* píše „Korpus múdroslovných kníh v hebrejskom kánone tvoria knihy Príslovia, Jób, Kazateľ. V ďalšom hebrejskom kánone sa k nim pridávajú ešte kniha Sirachovcova a kniha Múdrosti. Neskoršia rabínska tradícia prirátava ešte Veľpieseň ku knihe Múdrosti.“²² Blank ku múdroslovnej literatúre zaraďuje kánonické spisy - knihu prísloví, knihu Jób, knihu Kazateľ, múdroslovné Žalmy, knihu proroka Daniela (aj keď hneď uvádza, že je to kniha apokalyptická, len okrajovo múdroslovná), pseudoepigrafy - knihu Sirachovcovu, knihu Múdrosti a Štvrtú knihu Makabejcov.²³ Podľa Waltkeho sa vo všeobecnosti za jednoznačne múdroslovné považujú biblické knihy Príslovia, Jób a Kazateľ, ako aj niektoré Žalmy (napr. 37 a 49) a z pseudoepigrafov kniha Sirachovcova a Múdrost' Šalamúnova. Ostatné možné múdroslovné časti vylučuje, keďže v takých prípadoch nebol dosiahnutý konsenzus.²⁴

V týchto knihách je pozoruhodná absencia akýchkoľvek zmienok o vzniku Izraela, o patriarchoch a príslušoch, ktoré od Boha dostali, o oslobodení z egyptského otroctva, o Mojžišovi a sinajských zákonoch. Autori múdroslovných kníh sa pozerajú na svet z hľadiska skúsenosti a všetky súdy sú vo svetle tejto perspektívy. Na paralelách s mimobiblickými múdroslovnými textami sa ilustruje, že izraelské múdroslovie ovplyvňuje civilizácie antického Blízkeho východu a iných národov a tento vzťah je vzájomný.²⁵ Silný vplyv

²⁰ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*. Ružomberok: Katolícke biblické dielo, 2014, s. 29.

²¹ Tamže, s. 30.

²² CHILDS, B. S. *Die theologie der einen Bibel*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1994, s. 224.

²³ BLANK, S. H. Wisdom. In BUTTRICK, G. A. et al [eds.] *The interpreter's dictionary of the Bible: Volume 4*. Nashville: Abingdon Press, 1991, s. 857-860.

²⁴ WALTKE, B. K. *The Book of Proverbs. Chapters 1-15*. Grand Rapids: Eerdmans, 2004, s. 50-51.

²⁵ MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*, s. 56-57.

múdroslovia je jasne viditeľný aj v rozprávaní o biblickej prehistórii (Gn 1-11), v príbehu o patriarchovi Jozefovi (Gn 37-50), v knihe Deuteronomium, v rozprávaní o kráľovi Dávidovi (2Sam 9-20 a 1Krl' 1-2). Významné texty sa taktiež nachádzajú pri rozprávaní o kráľovi Šalamúnovi, najmä z obdobia začiatku jeho vlády (1Krl' 3-4). Múdroslovný vplyv sa odráža aj u prorokov Amosa, Izaiáša, Habakuka, Jonáša, Daniela, v knihe Ester, v knihe Žalmov.²⁶ Napríklad v hebrejskom texte knihy Ester sa všetko podáva štýlom a výrazovými prostriedkami biblickej sapienciálnej literatúry. Keďže neexistujú kritériá pre klasifikáciu múdroslovných žalmov, autori navrhujú hovoriť nie o múdroslovných žalmoch, ale o múdroslovnom vplyve na niektoré žalmy.²⁷ Leščinský uvádza, že existujú tri teórie ohľadom vzniku sapienciálnej literatúry v Biblii.²⁸ Aj autenticita niektorých Ježišových výrokov je spochybňovaná. Práve múdroslovné výroky boli podľa niektorých autorov doplnené do evanjelií na základe Pavlovej teológie. Jedným z argumentov je, že Pavel sa na kľúčových miestach svojej argumentácie neopiera o Ježišovu autoritu. Napríklad parenéza s kľúčovým prikázaním lásky (Rim 12,14.17-21) má paralelu v tradovaných Ježišových slovách (Lk 6,27-29; Mk 7,18). Jeden z prístupov je, že Pavel rozvíja sapienciálnu tradíciu (viď. napr. Pr 3,7 a pod.), alebo je to krátke zhrnutie kresťanskej skúsenosti. Podľa niektorých autorov prenikli tieto myšlienky do Ježišovej tradície neskôr, podľa Sauera sprostredkované cez zbierku Ježišových výrokov *Q* ku Pavlovi a následne aj do evanjelií. Tieto námietky sa neujali aj kvôli pravidlu, že vývoj v ranej cirkvi smeroval od všeobecných pravidiel ku konkrétnym pokynom pre kresťanský život.²⁹ Štúdium *Q* by sa nemalo stotožňovať so štúdiom historického Ježiša. Základnou výskumnou otázkou v štúdiách zameraných na rekonštrukciu zdroja *Q* a raných zdrojov v tradícii totiž nie je to, čo sa dozvedáme o živote a pôsobení Ježiša. Až výsledky analýzy zameranej na kritiku zdrojov viedli ku práci na rekonštrukcii historického Ježiša.³⁰

²⁶ CRENSHAW, J. L. Wisdom in the Old Testament. In BUTTRICK, G. A. et al [eds.] *The interpreter's dictionary of the Bible: Supplementary volume*. Nashville: Abingdon Press, 1992, s. 952-953.; CHILDS, B. S. *Die theologie der einen Bibel*, s. 228.

²⁷ MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*, s. 23.

²⁸ LEŠČINSKÝ, J. *Múdrosť v Izraeli. Úvod do sapienciálnej literatúry Starého zákona*. Košice: Seminár sv. Karola Boromejského, 2008, s. 280.

²⁹ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*. Praha: Oikymenh, 2005, s. 46-48.

³⁰ TUCKETT, CH. Q and the historical Jesus. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*. BZNW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002, s. 213-241, s. 213-214.

Problematika prameňov výskumu

Zdroje výskumu Ježišových múdroslovných výrokov nachádzame jednak v biblických textoch Starého zákona a Novom zákone, v nekánonických spisoch, ako aj v dobových neteologických spisoch a informáciách o živote ľudí. Problematika prameňov pri riešení nášho výskumu zahŕňa jednak rané múdroslovné vrstvy v tradícii, výskum nekánonických zdrojov, ako aj kristologické otázky vo výskume historického Ježiša.

a) Rané múdroslovné vrstvy v tradícii - (logoi sophon- reprezentované skrze *Q* a evanjelium podľa Tomáša). Kloppenborg vo svojom diele *The formation of Q* označil kolekciu múdroslovných výrokov ako prvú vrstvu v histórii vzniku *Q*, avšak svoj argument nechcel zneužiť na dokazovanie teórie neeschatologického Ježiša.³¹ Súčasne považuje zdroj *Q* za dôležitý v tejto otázke, keďže vo výskume historického Ježiša sú dva prítipóly - Borg napr. tvrdí, že žiadna z autentických Ježišových tradícií neznamená bezprostrednú hrozbu konca sveta a Allison obhajuje dôkladnú apokalyptickú interpretáciu Ježiša (za významný je považovaný rozdiel v eschatológii *Q* a Mk 13).³² Kritika zdrojov z 19.-20. st. bola vo výskume synoptikov nahradená po roku 1920 kritikou formy a následne po 2. svetovej vojne tzv. kritikou redakcie. Podľa Kloppenborga je status Ježiša v Markovom evanjeliu identický s tým v *Q*, takúto jednoduchú rovnicu však nie je možné spraviť medzi týmito zdrojmi a historickým Ježišom.³³ Viacerí autori sa zaoberajú rekonštrukciou *Q* - hypotetického zdroja, obsahujúceho materiály, ktoré sú v Matúšovom aj v Lukášovom evanjeliu, ale sú neprítomné u Marka. Historicko-kritické nástroje pôvodu, formy a redakčnej kritiky sa v súčasnosti u kánonických evanjelií zamerali na ich spoľahlivosť. Kritika tradície je rozdelená na ústnu a písomnú, snažiac sa prepojiť biblické myšlienkové koncepty. Nová literárna kritika naratív rozvíja výskum Ježišom rozprávaných príbehov (kompozícia a literárne vrstvy textu) a ďalší smer vo výskume sa orientuje na kritickú reakciu čitateľa. Dnes sa považuje za adekvátne skúmať aj teológiu zdroja *Q*, ako sa skúma u synoptikov, keďže sa podľa Kloppenborga upravovala tradícia aj u tohto zdroja.³⁴ Pri štúdiu historického Ježiša by nemal byť nevyhnutne privilegovaný jediný zdroj pri hľadaní dôkazov o Ježišovi. V súvislosti s touto

³¹ KLOPPENBORG, J. *The formation of Q: Trajectories in Ancient Wisdom Collections*. Philadelphia: Fortress Press, 1987.

³² TUCKETT, CH. Q and the historical Jesus. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*, s. 233, 235.

³³ TUCKETT, CH. Q and the historical Jesus. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*, s. 214.

³⁴ KLOPPENBORG, J. *The formation of Q: Trajectories in Ancient Wisdom Collections*, s. 326.

diskusiou sa preto treba vyhnúť nebezpečenstvu prílišného spojenia s *Q* v akejkol'vek snahe o historického Ježiša; taktiež sa podľa Tucketta „nesmie zabúdať na dočasný charakter našich vedomostí, ako aj na ich obmedzený rozsah“.³⁵

b) Problém zdrojov - kánonické zdroje ako základ pre výskum Ježiša sú a priori považované v niektorých kruhoch za škodlivé, pretože sú teologicky predpojaté a neobjektívne. Historicko-kritická metóda v kritike zdrojov (za najstarší zdroj zo synoptikov bol označený Marek) a v kritike formy spochybňuje chronológiu Marka, a tým aj spoľahlivosť zachovaných informácií o chronológii Ježišovej pozemskej služby. Vzniká formálno-kritická otázka spoľahlivosti ústneho predávania Ježišových tradícií. V Markovom evanjeliu sa však nachádzajú naratíva v typickej kompozícii orálne odovzdávanej formy príbehu. V kritike redakcie sa skúma predpokladaná editorská práca autorov evanjelií. Moderná redakčná kritika otvorila možnosti použitia metód literárnej kritiky. Autori začali používať literárne nástroje pre analýzu, a to s použitím metód sekulárnej literárnej kritiky. Skúmajú sa súbory myšlienok obsiahnutých v Biblii, ich nové interpretácie, prerozprávania v novom kontexte a s novým teologickým dôrazom. Pokorný stručne rozoberá nové smery vo výskume historického Ježiša z hľadiska kritiky zdrojov, spochybňujúc možnú objektivitu ježišovského bádania všeobecne.³⁶ Tento vývoj obnovil záujem o apokryfy a je založený na hypotéze o relatívnej nezávislosti apokryfnej literatúry a/alebo (častí) tradícií o Ježišovi v nich obsiahnutých.³⁷ Okrem komplexných publikácií, ktoré sa venujú analýze kánonických a mimokánonických zdrojov,³⁸ a teda sa tématike múdroslovných výrokov venujú iba okrajovo, téma je rozoberaná aj na teologických konferenciách v zahraničí. Jedná sa jednak o práce z oblasti ústnej tradície o živote a pôsobení Ježiša, zo vzniku prvých písomných prameňov, ako aj z charakteristiky prvého kresťanstva. Gathercole z University of Cambridge sa venuje analýze evanjelia podľa Tomáša.³⁹ Ďalší autori sa zaoberali formovaním charakteru a spoločenskou etikou v starovekej múdroslovnej literatúre

³⁵ KLOPPENBORG, J. *The formation of Q: Trajectories in Ancient Wisdom Collections*, s. 215-216.

³⁶ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretácie*, s. 9-12., moderné ježišovské bádanie: A New Quest of the Historical Jesus, The 'Third Quest' for the Historical Jesus, Jesus Seminar atď. Rétorická analýza ježišovských tradícií je jednou z hlavných tém tohto skúmania.

³⁷ DU TOIT, D. S. *Redefining Jesus: Current trends in Jesus research*. In LABAHN, M. a SCHMIDT, A. [eds.] *Jesus, Mark and Q*. Bath: Sheffield Academic Press, 2001, s. 82-124.

³⁸ napr. CHILTON, B. D. a EVANS, C. A. [eds.] *Authenticating the Words of Jesus*. Boston: BRILL, 1999.

³⁹ GATHERCOLE, S. *The Gospel of Thomas as a Source for Early Christian History*. Prednáška na Annual Meeting SBL v Bostone, v sekcii Cross, Resurrection, and Diversity in Earliest Christianity Consultation (2.11.2008).

Blízkeho Východu.⁴⁰ Nový výskum zvitkov od Mŕtveho mora sa taktiež zameriava na sapienciálne texty, a to pomocou expertného prekladu s kritickými poznámkami a pomocou textových komentárov.⁴¹

c) Problematika vnímania osobnosti Ježiša ako sociálneho reformátora, respektíve iné smery v novodobom skúmaní historického Ježiša, nám poskytujú rámec aktuálnych teórií relevantných pre náš výskum, aj keď iba okrajovo.⁴² Schweitzer interpretoval Ježiša proti jeho vlastnej dobe a tak rekonštruoval Ježiša ako neúspešného apokalyptického proroka.⁴³ Podľa viacerých autorov Ježiš neočakával eschatologický koniec a príchod svojho kráľovstva, tento pohľad je rozšírený medzi teológmi v Severnej Amerike a v sekcii Historického Ježiša v *Society of Biblical Literature*.⁴⁴ Rieši sa tradícia Syna človeka a tradícia kráľovstva Božieho. Otázka eschatologickej povahy Ježišových výrokov má dôležitý aspekt, je napádaný tradičný konsenzus o tom, že Ježiš bol eschatologický prorok. U týchto autorov je označovaný skôr ako učiteľ múdrosti. Múdoslovné a apokalyptické vyučovanie sa v tomto trende vzájomne vylučuje. Je teda v konflikte s tradičným poňatím, v ktorom sú múdoslovné aspekty Ježišovho vyučovania podriadené (respektíve včlenené) jeho eschatologickému ohlasovaniu kráľovstva.⁴⁵ Historicko-kritická metóda v kritike formy spochybňuje chronológiu Marka, čo problematizuje rekonštrukciu historického Ježiša. Baileyho model neformálne kontrolovanej ústnej tradície však vracia spoľahlivosť ústne odovzdávanej tradícii.⁴⁶ Pri analýze zdroja *Q* sa zohľadňuje aj jeho literárna redakcia

⁴⁰ Téma sekcie *Wisdom in Israelite and Cognate Traditions* bola „Character Formation and Community Ethics in Ancient Near Eastern Wisdom Literature” - dňa 25.11.2008, prednášajúci: Knut M. Heim, Queens Foundation, Presiding; Richard S. Hess, Denver Seminary; Nili Shupak, University of Haifa; Alan R. Millard, University of Liverpool.

⁴¹ KAMPEN, J. *Wisdom Literature. Eerdmans Commentaries on the Dead Sea Scrolls*. Grand Rapids: Eerdmans, 2011.

⁴² TRILLING, W. *Hledání historického Ježíše*. Praha: Vyšehrad, 1993, s. 16-21.

⁴³ SCHWEITZER, A. *The Quest of the Historical Jesus: A Critical Study of its Progress from Reimarus to Wrede*. Londýn: A. and C. Black, 1910.

⁴⁴ DU TOIT, D. S. Redefining Jesus: Current trends in Jesus research, s. 111.

⁴⁵ DU TOIT, D. S. Redefining Jesus: Current trends in Jesus research, s. 114.; REISER, M. Eschatology in the proclamation of Jesus. In LABAHN, M. a SCHMIDT, A. [eds.] *Jesus, Mark and Q*, Bath: Sheffield Academic Press, 2001; korelácia apokalyptiky a múdrosti v Ježišovom učení napr. EBNER, M. *Jesus- ein Weisheitslehrer? Synoptische Weisheitlogien im Traditionsprozess*. Herders biblische Studien 15. Freiburg: Herder, 1998, s. 357-363.

⁴⁶ BAILEY, K. E. Informal Controlled Oral Tradition and the Synoptic Gospels. *Asia Journal of Theology*. 1991, (5), s. 34-54.

(Q^1 a Q^2) s významným dôrazom na eschatologické výroky historického Ježiša (Q^2).⁴⁷ Moderná redakčná kritika otvorila možnosti použitia metód literárnej kritiky. Literárna kritika si nekladie otázky ohľadne histórie, napriek tomu je však dôležitá pri rekonštrukcii historického Ježiša.

Bartholomew a O'Dowd v diele *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction* ponúkajú definíciu múdrosti založenú na koncepte, ktorý spája skutočnú múdrosť s uplatňovaním Bohom stvoreného poriadku.⁴⁸ Pri porovnávaní izraelskej a egyptskej múdroslovnej literatúry je najvýznamnejšou otázkou jedinečnosť teologického prístupu prvej skupiny textov.⁴⁹ Podrobný rozbor múdroslovných textov Starého zákona nám má napomôcť pri porozumení hermeneutických rozdielov.

Okrem evanjelií sa s konceptom múdrosti stretávame v Pavlových listoch (1Kor 1-4; Kol 1,15-20; Ef 1,3-14) a v epištole Jakubovej. Medzi múdroslovné texty sústredené okolo osoby Pána Ježiša môžeme podľa Mullinsa zaradiť príslovia vyslovené Ježišom, ako aj podobenstvá (sú charakteristické pre múdroslovie aj prorocké vyučovanie). Medzi múdroslovné podobenstvá patria napr. milosrdný Samaritán, farizej a publikán, ako aj ostatné, ktoré zdôrazňujú morálne pravdy.⁵⁰ V Ježišových podobenstvách však nie je iba dôraz na metaforu ako takú. Z mimokánonických spisov sú to hlavne novozákonné apokryfy, takže súčasťou výskumu je aj zloženie vybraných Ježišových výrokov v apokryfných evanjeliách.⁵¹

Ebert spracoval múdroslovné texty Nového zákona v súvislosti s kristológiou, pričom spochybnil spojenie totožnosti Ježiša so zosobnenou Múdroťou (literatúra obdobia druhého chrámu). Naproti tomu vysvetľuje ako sa starozákonný motív múdrosti prejavuje v novozákonnej kristológii.⁵² Múdrosť Božia v Kristovi nie je podľa Eberta iba teoretickou

⁴⁷ apokalyptický a prorocký materiál v tradícii v opozícii a polemike s protivníkmi: TUCKETT, CH. Q and the historical Jesus. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*, s. 236-237.

⁴⁸ BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD, R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*, s. 16. – evanjelikálna perspektíva.

⁴⁹ BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD, R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*, s. 44.

⁵⁰ MULLINS, T. Y. Jewish Wisdom Literature in the New Testament. *Journal of Biblical Literature*. 1949, 68(4), s. 335-339. Úplný zoznam: ľudská odplata- Lk 10,30-36; 12,16-20; 13,6-7; 16,1-8; 16,19-31; úprimnosť- Mt 21,28-31a; Lk. 7,41-42; výpočet nákaldo- Lk 14,28-30; 14,31-33; Božia láska ku ľuďom- Lk 11,5-8; 15,4-7; 15,8-10; 15,11-32; 18,2-7; pokora- Lk 17,7-10; 18,10-14.

⁵¹ NEZNÁMÁ EVANGELIA. Novozákonné apokryfy I. Zväzok 1. Praha: Vyšehrad, 2001.

⁵² EBERT, D. J. IV. *Wisdom Christology: How Jesus Becomes God's Wisdom for Us*. Explorations in Biblical theology. Phillipsburg: P&R, 2011.

konštrukciou, ale je založená na historických udalostiach, kedy Boh zjavuje sám seba. Jedná sa o inkarnáciu Božieho Syna, jeho smrť na kríži, vzkriesenie a prísľub slávneho pretvorenia tohto sveta.⁵³ Jednotný plán sapienciálnych makrotextov nie je možné podľa Pokorného hľadať priamo v analyzovaných zbierkach obsahujúcich Ježišove výroky (napr. Q, TmEv), môžeme v nich však sledovať menšie jednotky, ktoré vecne súvisia a prezrádzajú vedomie vnútornej interrelácie.⁵⁴

Metodika výskumu a dôležité pojmy

Výsledkom výskumu by mali byť konkrétne sapienciálne Ježišove výroky zostavené do zbierky kánonických výrokov s možnými paralelami v mimokánonických spisoch. Výroky budú rozdelené do kategórií podľa tém, ktoré sa nám budú javiť ako samostatné faktory, napr. práca, manželstvo, bohatstvo a chudoba, domov, spory a otroctvo, utrpenie a nemoci, hriech a jeho odpustenie, eschatológia atď. Taktiež by sme chceli reflektovať Ježišov spôsob spracovania múdroslovných výrokov a ich teologický kontext. Za možné pramene Ježišovej múdrosti budeme považovať aj výchovu v rodine a v synagóge. Z tohto hľadiska sa pozrieme aj na starovekú múdroslovnú literatúru Blízkeho východu, ktorá vznikala skôr ako židovská. Nie je našou snahou analyzovať a porovnávať metódy kritického výskumu biblických textov, respektíve teórií v oblasti ježišovského bádania. Vzhľadom na špecifický výber Ježišových rečí so zameraním na múdroslovie sa neopierame o niektorú z metód, akou je napríklad metóda dvoch prameňov, aby sme potvrdili autenticitu výroku. Najstaršia vrstva ježišovskej tradície teda nie je primárnym cieľom nášho výskumu. Mimokánonické zdroje sú vhodným sekundárnym zdrojom výskumu kvôli ich potencionálnemu vplyvu na formovanie dobového myšlienkového sveta, a v tomto kontexte je aj Ježišova výučba kontextualizovaná pre jeho poslucháčov.

Hebrejské slovo vyjadrujúce múdrosť a jeho ekvivalenty sú základnými pojmami, ktoré nás v našom výskume starozákonnej sapienciálnej literatúry zaujímajú. Okrem hebr. slovesa **הָקִימָה** (robiť múdрым, Ž 19,8) nachádzame v hebrejčine aj súvisiace tvary, odvodené od rovnakého slovného koreňa **הָקָם** (**הָקָם** byť/stat' sa múdрым), napr. substantívum **חָכְמָה** (múdrosť, 149 krát v Starom zákone). Biblická múdrosť nie je čírym intelektuálnym poznaním, ale je založená na skúsenosti. Skúsenosť, na ktorej je založená biblická múdrosť, nie je iba obyčajným empirickým poznaním, ale náboženskou skúsenosťou. Vyplýva teda

⁵³ EBERT, D. J. IV. *Wisdom Christology: How Jesus Becomes God's Wisdom for Us*, s. 113-172.

⁵⁴ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 91.

z poznania zjavujúceho sa Boha. Táto múdrosť je univerzálna a nadčasová. V texte sa nachádza napr. v knihách Žalmy, Príslovia, Jób, Kazateľ, ale aj Exodus a Daniel. Nás však celkovo zaujímajú starozákonné texty, ktoré svojim žánrom vecne spadajú do sapienciálnej literatúry, aj keby pojem samotný mnohostranne nepoužívali.

Grécke adjektívum φρόνιμος sa objavuje štrnásťkrát v Novom zákone a znamená múdry, premýšľavý, rozumný, rozvážny, obozretný.⁵⁵ Je použité napríklad v liste Rimanom 12,16:

τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς.

Navzájom rovnako zmýšľajte; a nezmýšľajte vysoko, ale prikláňajte sa k nízkym. Nebuďte múdri sami pre seba.

Sloveso φρονέω (premýšľať, byť múdry) je v Novom zákone 26 krát a σοφίζω (učiť múdrosť, stať sa múdrom) iba dvakrát. Rovnako ako v Starom zákone, aj v novozákonných textoch je pre nás pojem označujúci múdrosť, respektíve príbuzné pojmy, iba okrajovým vodítkom pri hľadaní múdroslovných vyjadrení v Ježišových rečiach. Tie musíme hľadať na základe základných charakteristík sapienciálnej literatúry a podľa žánru, ktorý sme predtým zachytili v rôznorodých starozákonných textoch.

Vo viacerých prípadoch sú to starozákonné symboly, ktoré dostávajú v Ježišových rečiach nový význam. Napríklad soľ, ktorá sa spomína aj v Lv 2,13, je soľ zmluvy súvisiaca s obeťou za hriech a symbolizuje trvalú zmluvu s Hospodinom.⁵⁶ Má paralelu v Mt 5,13, kde Ježiš hovorí podobenstvo o soli zeme. Viacero metafor, metonýmií a symbolov (napr. olej v podobenstve o desiatich pannách, Mt 25,1-13)⁵⁷, známych zo starozákonných textov, nachádzame v Ježišových rečiach, a to najmä v podobenstvách.

⁵⁵ TICHÝ, L. *Slovník novozákonní řečtiny*. Olomouc: CTF UP, 2001.

⁵⁶ OWEN, W. S. *A Dictionary of Bible Symbols*. London: Grace Publications Trust, 1992, s. 88.

⁵⁷ Tamže, s. 74.

2. KORELÁCIE V TRADÍCII A V DOBOVOM POZADÍ

2.1. Židovská sapienciálna tradícia

Židovská múdrosť má tendenciu byť prijímaná odlišne od starozákonných a novozákonných učencov. Vzhľadom k tomu, že starozákonní učitelia majú tendenciu vyhýbať sa akejkoľvek schematickosti kvôli zložitosti tradície múdrosti, môžeme konštatovať, že novozákonní učitelia nie vždy dostatočne vnímajú rozdiely v rámci múdroslovného materiálu. V Starom zákone sú zakorenené štyri prvky židovskej tradície múdrosti: a) múdrosť sústredená na Tóru, b) múdrosť orientovaná na Ducha, c) apokalyptická múdrosť a d) múdrosť kumránskej tradície.

a) Tradícia múdrosti sústredená na Tóru. Múdrosť bola darom, ktorý zmocnil jednotlivcov viesť Izrael. Poslušnosť Tóre sa stala neskôr zdrojom alebo prostriedkom na preukázanie múdrosti. Ezdrášova božská inšpirácia je v podstate božská múdrosť k výkladu Tóry (tiež nazývaná ako „charizmatická exegéza“). V poexilovom období sa stala Tóra nositeľkou nových zjavení a výkladu, novým prístupom k božskej vôli a zdrojom pravého etického správania.

b) Druhý spôsob chápania múdrosti (múdrosť orientovaná na Ducha) sa vyvíjal pod vplyvom prorockej tradície. Počas exilu a po ňom sa koncept múdrosti rozvinul v zosobnenú postavu Múdrosti, ktorej zdrojom je Yahweh. Občas bola spájaná s Duchom, ako napríklad v Jóbovi – Elíhu popiera tradičný koncept múdrosti prichádzajúcej s vekom a deklaruje, že רִיחַ (dych) v človeku je dych Shaddai, ktorý dáva múdrosť (Jób 3,28).

c) Apokalyptickú múdrosť vidíme v knihách Ezechiel a Daniel, kde je múdrosť sprostredkovaná anjelom vizionárovi a nahrádza tak charizmatické zjavenie sprostredkované Duchom prorokovi. Zdá sa, že neexistuje zhoda medzi odborníkmi o počte tradícií múdrosti. Van Imschoot tvrdí, že existujú dva pramene tradície múdrosti - racionálna/praktická múdrosť a populárna/ prorocká múdrosť, ktoré sa spojili po exile s tým, že múdrosť sa stále identifikovala s Tórou a Duchom.⁵⁸

Židovská tradícia múdrosti v období medzi dvoma zákonami podrobnejšie:

a) Tradícia múdrosti sústredená na Tóru bola prirodzeným nadviazaním na deuteronomickú tradíciu múdrosti v Starom zákone. Nachádza sa hlavne v palestínskej a rabínskej literatúre. Nazývame ich pseudoepigrafy. Najvýznamnejším príkladom tejto

⁵⁸ BENNEMA, C. The Strands of Wisdom Tradition in Intertestamental Judaism: Origins, Developments and Characteristics. *Tyndale Bulletin*. 2001, 52(1), s. 61-82.

skupiny je kniha *Sirachovcova*, ktorá je však ovplyvnená aj tradíciou múdrosti orientovanej na Ducha. Kniha *Sirachovcova* je spis, ktorý i keď bol pôvodne napísaný hebrejsky a v Izraeli bol známy, dokonca významne vplýval na rabínsky judaizmus a aj na synagogálnu liturgiu (najmä na texty na Deň zmierenia) a často sa citoval v talmude, napriek tomu nebol zaradený do zoznamu posvätných kníh židovskej Biblie.⁵⁹ Cieľom knihy je chrániť náboženské a kultúrne dedičstvo judaizmu pred nebezpečenstvom helenizácie. Autor spisu je presvedčený, že Izrael má v zjavenom Zákone pravú Múdrost', a preto nemusí hľadať múdrost' vo výdobytkoch helenistického myslenia a civilizácie.⁶⁰ Sirachovec bol svedkom preniknutia helenizmu do radov židovského kňazstva. Útočí na bohaté vrstvy, pretože sú najaktívnejšími prívržencami kozmopolitizmu a univerzalizmu (Sir 13,4). Pri hľadaní odpovede na krízu, ktorá postihla židovskú spoločnosť, používa slovo múdrost'. Je zaujímavé, že hoci sa nápadne podobá gréckemu termínu logos (λόγος), hneď v úvode knihy tvrdí, že „všetka múdrost' je od Pána“ (Sir 1,1). Tak je zasa múdrost' podobná Božiemu slovu, ktoré vychádza z jeho úst (Sir 1,5). Sirachovec často používa spojenie bázeň pred Pánom. Zdôrazňuje, že ona je počiatkom, koreňom, plnosťou a korunou múdrosti.⁶¹ Náuka spisu sa dotýka najbežnejších životných situácií - povinností voči rodičom, správania sa voči chudobným a bohatým, priateľstva, rodiny, manželstva, liečenia v chorobe, stráženia si jazyka a pod. Používa viaceré literárne žánre, od prísloví, výrokov a prirovnaní, po modlitby a hymny.⁶² Múdrost' je zobrazená ako pani, ktorá prebýva vo všetkom stvorenstve, a predsa chce mať príbytok medzi ľuďmi.⁶³

Aj u proroka *Barucha* (3,9-4,4) sa stretávame s tendenciou stotožňovať Tóru s Múdrost'ou.⁶⁴ Táto báseň je v podstate výzvou k Izraelu spoznať Múdrost' / Tóru ako maják vedúci k životu (4,2-3; porov. Ž 119, 105; Pr 6,23). Podobne aj v rabínskej literatúre múdrost' úzko súvisí s Tórou. V 4. knihe Makabejskej (literatúra diaspóry) sa skrze štúdium a zachovávanie Tóry získava múdrost' (1,15-17).

b) Múdrost' orientovaná na Ducha- najvýznamnejším príkladom tejto skupiny je

⁵⁹ HERIBAN, J. Úvod do Knihy Sirachovec. In *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995, s. 1338-1343, s. 1340-1341.

⁶⁰ Tamže, s. 1340-1341.

⁶¹ HERIBAN, J. Úvod do Knihy Sirachovec, s. 1342.

⁶² TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovej literatúry*, s. 89-90.

⁶³ Tamže, s. 99.

⁶⁴ CRENSHAW, J. L. Wisdom in the Old Testament. In BUTTRICK, G. A. et al [eds.] *The interpreter's dictionary of the Bible: Supplementary volume*, s. 952-953.; CHILDS, B. S. *Die theologie der einen Bibel*, s. 228.

Múdrosť Šalamúnova 1-9, ako aj kniha Prísloví (napr. 1-4 a 8-9). Múdrosť je daná tým, ktorí si ju prosia od Boha a ako odpoveď na modlitbu dostanú dar Ducha múdrosti (Múd 7,7; 9,17).

c) Múdrosť kumránskej tradície obsahuje koncept múdrosti ako zdroja spásy. Múdrosť je poznaním skrytého významu Tóry a dôsledok božského zjavenia. Duch je ten, ktorý vedie jednotlivca na ceste pravdy a posvätenia.⁶⁵ Najdlhší a najlepšie zachovaný text blízko Kumránu – *4Q Pokyn* obsahuje podľa Goffa potrebné dôkazy o eschatologizácii Múdrosti a novom modeli odplaty.⁶⁶ Chronologicky sa analýzou kumránskych dokumentov zaoberá Kampen v jednom z komentárov ku zvitkom od Mŕtveho mora.⁶⁷

Židovská tradícia múdrosti vo svojich rôznych podobách je podkladom pre porozumenie múdrosti v Novom zákone, a tým aj múdrosti v Ježišových výrokoch. Pri čítaní novozákonných múdroslovných výrokov tak môže výskumník rýchlo identifikovať a zaradiť vybrané výroky podľa ich klasifikácie v židovskej tradícii múdrosti.

Citovaná kategorizácia môže pomôcť ako počiatočný hermeneutický rámec na stanovenie múdroslovného milieua určitého dokumentu. To, či bol novozákonný dokument ovplyvnený židovskou múdrosťou všeobecne je možné zúžiť na konkrétny prameň múdrosti. Napríklad zobrazenie Ježiša ako vtelenej múdrosti- evanjelista Matúš s dôrazom na právo, by mohol byť podľa Bennemu viac ovplyvnený tradíciou múdrosti sústredenej na Tóru, zatiaľ čo evanjelista Ján so svojím dôrazom na Ducha (vo vzťahu k Ježišovi) môže odrážať viac možného vplyvu tradície múdrosti sústredenej na Ducha.⁶⁸

Okrem toho sa analyzovaný problém skúma okrajovo aj v iných výskumoch týkajúcich sa zvitkov od Mŕtveho mora, vplyvu essénov, Septuaginty a alegorickej interpretácie výkladu Tóry Filónom z Alexandrie.

2.2. Starozákonná tradícia

Biblická tradícia za pôvodcu múdroslovnej tradície považuje kráľa Šalamúna. Samozrejme, že otvorenie sa iným národom nemalo za následok len ekonomickú spoluprácu, ale

⁶⁵ BENNEMA, C. *The Strands of Wisdom Tradition in Intertestamental Judaism: Origins, Developments and Characteristics*, s. 61–82.

⁶⁶ ADAMS, S. L. *Wisdom in Transition: Act and Consequence in Second Temple Instructions*. Volume 125 of Supplements to the Journal for the Study of Judaism Series. Leiden: BRILL, 2008, s. 7.

⁶⁷ KAMPEN, J. *Wisdom Literature. Eerdmans Commentaries on the Dead Sea Scrolls*.

⁶⁸ BENNEMA, C. *The Strands of Wisdom Tradition in Intertestamental Judaism: Origins, Developments and Characteristics*, s. 82.

nevyhnutne viedlo aj k bohatej kultúrnej výmene. Múdroslovie sa do Izraela dostalo v okamihu jeho najväčšej otvorenosti voči ostatným národom.

Múdroslovné knihy prinášajú poznanie, že každý človek môže od Boha dosiahnuť múdrosť, ktorá nie je abstraktnou skutočnosťou, ale milosťou prejavujúcou sa v bežnom živote človeka. Pozoruhodný je vývoj náuky o múdrosti. Podľa knihy Prísloví 3,19 to bola múdrosť, ktorou Jahve založil svet. Počiatkom múdrosti v živote človeka je bázeň pred Hospodinom (Prís 1,7), pochádza od Neho, nie iba od prirodzeného poriadku/zákona. Teológia múdroslovia v Starom zákone nám pomôže charakterizovať typológiu múdroslovia v Novom zákone a zdefinovať tak znaky múdroslovia v Ježišových výrokoch. Porovnanie prísloví v kánonických spisoch Starého zákona v porovnaní s pseudoepigrafi nám môže pomôcť pri hľadaní rovnakých prvkov v novozákonných spisoch.

Väčšina múdroslovia (Príslovia, Jób, niektoré Žalmy, Kazateľ, Pieseň Šalamúnova) je nadčasová. Ľudový materiál nachádzajúci sa v knihe Prísloví a v knihe Sirachovcovej (pseudoepigraf) sa často javí ako sekulárny, tvorí ho množstvo rád a napomenutí. V prvej zbierke Šalamúnových prísloví sa často porovnáva požehnanie spravodlivosti a kľatba hriechu (Prís 10,1-32), statočnosť a pokrytectvo (Prís 11,1-31), múdrosť a pochabosť (Prís 12,1-28; kapitoly 14-15), nábožnosť a bezbožnosť (Prís 13), znášateľnosť a škrieplosť (Prís 18). Častou témou je výzva k manželskej vernosti (Prís 5,15-23), chránenie sa cudzoložstva (Prís 5,1-14; 6,20 - 7,27; Sir 23,21-38), ale taktiež rady ako sa správať k ženám (Sir 9,1-13) a opis dobrej ženy (Sir 25,17-26, 24; Sir 36,20 -28). K tejto téme patrí aj stať o povinnostiach detí voči rodičom (Sir 3,1-18). Početné sú aj výzvy nenasledovať hriešnikov (Prís 4,10-27; 6,16-19; 19,1- 20, 30; Sir 7,1-19; 21,1-11). Patria sem aj pasáže súvisiace s mravnými zlyhaniami: o lenivosti (Prís 6,6-11; 24,30-34; Prís 26,13-16), o opilstve (Prís 23,29-35) a falošnosti (Prís 26,18-28; Prís 6,12-15).

Paralely vidíme v pseudoepigrafoch, napr. u Sirachovca. Sirachovec nabáda k vhodnej reči (Sir 5,13-18; 22,7-20). Taktiež sú v týchto textoch mravné ponaučenia opisujúce správne zmýšľanie a konanie: výzva ku skromnosti (Sir 3,19-34; 29,28-35), výzva chrániť si zdravie (Sir 30,14-27). Nezanedbateľné sú výzvy ku dobrým medziľudským vzťahom. Patria sem povinnosti voči blížnemu (Prís 3,27-35), postoj ku chudobným (Sir 4,1-11; 29,1-16) a rady ako sa správať ku bohatým (Sir 13,1-29). Používaním majetku sa zaoberá Sir 13,30-14,21; 31,1-11. Dôležitou témou Sirachovca je priateľstvo, ktorým sa zaoberá na viacerých miestach: (Sir 6,5-17; 9,14-23; Sir 12,8-9; 19,13-27; 22,24-32; Sir 37,1-6). Príslovia sa u Sirachovca zaoberajú vzťahom k Bohu, ich paralely nájdeme aj v knihe Prísloví (Sir 2,1-13; 16,24-31; 18,1-14; Prís 3,5-26). Múdrosť je v bázni pred Pánom,

na základe ktorej človek získava Božie poznanie (Prís 2,5). Podobne aj v knihách Jób a Kazateľ sú nastolené otázky paradoxov ľudskej existencie, v čom môžeme vidieť paralely so Sirachovcom.

Sapienciálne spisy v Starom zákone

Tanach, kánonická kolekcia židovských spisov, neobsahuje osobitnú kategóriu múdroslovných spisov. Knihy, ktoré zaraďujeme k múdroslovnej literatúre, sa v Starom zákone nachádzajú medzi Spismi, samozrejme okrem pseudoepigrafov (nekánonických židovských spisov), ktoré tiež sčasti analyzujeme. Heriban múdroslovnú literatúru definuje nasledovne: „Týmto pomenovaním sa označujú starozákonné knihy patriace do skupiny didaktických, čiže poučných spisov (Prís, Sir, Koh a Múd). Sapienciálne spisy sa zaoberajú otázkami o zmysle a celi ľudského života, najmä tým, ako si možno zaistiť blažený a pokojný život na tomto svete.“⁶⁹ Zaraďuje medzi nich aj pseudoepigrafy, avšak v definovaní múdroslovia je presný. Murphy, významný americký biblista a teológ, píše, že „múdroslovná literatúra pozostáva najmenej z piatich kníh: Príslovia, Jób, Kazateľ, kniha Sirachovcova a kniha Múdrosti. Múdroslovný vplyv možno pozorovať i v iných knihách Starého zákona, no o týchto piatich knihách sa na základe všeobecného presvedčenia uznáva, že sú to múdroslovné knihy.“⁷⁰ Childs v diele *Die Theologie der einen Bibel* píše „Korpus múdroslovných kníh v hebrejskom kánone tvoria knihy: Príslovia, Jób, Kazateľ. V ďalšom hebrejskom kánone sa k nim pridávajú ešte kniha Sirachovcova a kniha Múdrosti. Neskoršia rabínska tradícia prirátava ešte Veľpieseň (Pieseň piesní) ku knihe Múdrosti.“⁷¹ Blank ku múdroslovnej literatúre zaraďuje knihu Prísloví, knihu Jób, knihu Kazateľ, knihu Sirachovcovu, knihu Múdrosti, múdroslovné Žalmy, knihu proroka Daniela (aj keď hneď uvádza, že je to kniha apokalyptická, len okrajovo múdroslovná) a apokryfnú Štvrtú knihu Makabejcov.⁷² Ako sme už spomínali v úvode prvej kapitoly, podľa Waltkeho sa vo všeobecnosti za jednoznačne múdroslovné považujú biblické knihy Príslovia, Jób a Kazateľ, ako aj niektoré Žalmy (napr. 37 a 49) a niektoré apokryfy (napr. kniha Sirachovcova a Múdrost' Šalamúnova). Ostatné možné múdroslovné časti vylučuje, keďže v takých prípadoch nebol dosiahnutý konsenzus.⁷³ Bartholomew a O'Dowd charakterizujú skutočnú

⁶⁹ HERIBAN, J. *PLBV*. Rím: SÚSCM, 1992, s. 908.

⁷⁰ MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*, s. 55.

⁷¹ CHILDS, B. S. *Die theologie der einen Bibel*, s. 224.

⁷² BLANK, S. H. Wisdom. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible : Volume 4*, s. 857-860.

⁷³ WALTKE, B. K. *The Book of Proverbs. Chapters 1-15*, s. 50-51.

múdrost' v obnove Božieho plánu pre poriadok stvorenia a upozorňujú na rozdiel medzi izraelskou múdroslovnou literatúrou v porovnaní s rovnakým žánrom v dobových záznamoch okolitých národov v oblasti etiky a teológie.⁷⁴

Kánonická múdroslovná literatúra je podľa Janegu nielen poučná, ale má aj básnický charakter. Starohebrejské básnictvo bolo úzko späté so židovským náboženským životom, patria sem lyrické hymny, piesne a žalospevy, ale taktiež poučné príslovia a rečnícke básnictvo (u prorokov). Epicky národ ospevuje hrdinské činy Jahveho, nejedná sa však o epické básnictvo (epos). Dramatické prvky sú v knihe Jób a aj vo Veľpiesni, taktiež sa však nejedná o drámu. Živé naratíva v Novom zákone majú rovnaký charakter (napr. tri ženy pri hrobe a pod.).⁷⁵ Medzi lyriku v Novom zákone radí chválospevy (Mária Lk 1,46-55, Zachariáš Lk 1,68-79 a Simeon Lk 2,29-32). V Starom zákone prevládala podľa Janegu od Mojžiša po Dávida, poučné básnictvo vzniká od Šalamúna (Žalmy, Jób, Kohelet, Príslovia a ako autor z rímsko-katolíckeho pohľadu sem radí aj pseudoepigraf knihu Sirachovcovu). V období prorokov prevláda rečnícke básnictvo.⁷⁶

Z hľadiska relevantnosti sa prikláňame ku Walkemu, ktorý za jednoznačne múdroslovné považuje knihu Prísloví, Jóba a Kohelet/Kazateľ, ako aj niektoré Žalmy (napr. 37 a 49) a niektoré pseudoepigrafy (napr. kniha Sirachovcova a Múdrost' Šalamúnova).⁷⁷ Aj v iných kánonických a deuterokánonických knihách pozorujeme múdroslovný vplyv, avšak tieto knihy nepokladáme za múdroslovné. O niektorých žalmoch to povedať môžeme. Vplyv múdroslovia je zrejmy aj v iných nomenovaných kánonických knihách Starého zákona.

Spoločné znaky sapienciálnych spisov

V týchto knihách je pozoruhodná absencia akýchkoľvek zmienok o vzniku Izraela, o patriarchoch a prísľuboch, ktoré od Boha dostali, o oslobodení z egyptského otroctva, o Mojžišovi a sinajských zákonoch. Autori múdroslovných kníh sa pozerajú na svet z hľadiska skúsenosti a všetky súdy sú vo svetle tejto perspektívy.⁷⁸ Pre tento druh literatúry je typický dvojitý rozmer- teocentrický a antropocentrický, ako aj spájanie múdrosti s postavou kráľa. Židovská múdrost' zdôrazňuje úlohu rozjímania nad múdrosťou v hľadaní odpovedí na problém vzťahu medzi rozumom a vierou.⁷⁹ Na paralelách s mimobiblickými

⁷⁴ BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*, s. 16-44.

⁷⁵ JANEĞA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 3-6.

⁷⁶ JANEĞA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 6.

⁷⁷ WALTKE, B. K. *The Book of Proverbs. Chapters 1-15*, s. 50-51.

⁷⁸ MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*, s. 56-57.

⁷⁹ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovej literatúry*, s. 42-43.

múdroslovnými textami sa ilustruje, že izraelské múdroslovie ovplyvňuje civilizácie antického Blízkeho východu a iných národov a tento vzťah je vzájomný.⁸⁰ Stručný popis hlavných múdroslovných spisov v židovskom kánone nám ukáže aj ich spoločné prvky.

Kniha Prísloví (hebr. מְשָׁלִי gr. Παροιμίαι, lat. Liber Proverbiorum) pozostáva z viacerých samostatných zbierok, jadrom knihy sú dve zbierky Šalamúnových prísloví (kap. 10-22 a 25-29), okolo ktorých sa zhromažďuje ostatný materiál. Keďže medzi hebrejským a gréckym textom knihy existujú rozdiely v usporiadaní zbierok (6 až 9),⁸¹ je zrejmé, že spočiatku existovali a kolovali nezávisle na sebe. Autorstvo celého spisu je v nadpise pripísané kráľovi Šalamúnovi. Keďže vieme, že kniha obsahuje rôzne zbierky z rozličných období, Šalamúnovo autorstvo môže byť len pseudoepigrafiou. Avšak spis obsahuje niektoré skutočne staré časti, ktoré pochádzajú z doby kráľovstva. Posolstvom biblických prísloví sú normy každodenného správania jednotlivca, nejedná sa o ľudové porekadlá, ale o umelecké výroky. Vystupuje v nich personifikovaná Múdrost' (hlavne v úvode, kap. 1-9), jadro tvoria Šalamúnove príslovia s dvoma dodatkami (kap. 10-24) a druhá zbierka Šalamúnových prísloví má tri dodatky. Autori čerpali látku z mojžišovského zákonodarstva, ale aj od okolitých národov a z vlastných životných skúseností.⁸² Múdrost' je v Prísloviach trojdimenzionálna - sapienciálna (spôsob poznania reality), etická (spôsob správania sa) a náboženská (spôsob ako rozumieť Bohom danému poriadku sveta).⁸³

Kniha Jób (hebr. יוֹב gr. Ιωβ, lat. Liber Iob) obsahuje prozaické rámcové rozprávanie (kap. 1 a 42, 7 – 17) a poetickú hlavnú časť (kap. 3 – 42, 6). Predpokladá sa, že kniha Jób bola zostavená v poexilovom období, zrejme medzi 5. a 3. storočím pred Kr.⁸⁴ Podľa Kreefta má Jób päť vrstiev. Prvou vrstvou spisu je problém existencie zla, druhou vrstvou je stret viery a skúsenosti, treťou je otázka zmyslu života, štvrtou je otázka identity a piata je otázka existencie Boha.⁸⁵ Vyvracia všeobecne prijímané presvedčenie, že utrpenie je vždy dôsledok hriechu človeka, pričom túto teológiu odpłaty rozvíjajú aj Jóbovi priatelia. Ku tomuto záveru vedie fundamentálna premisa praktickej múdrosti, vyskytujúca sa v sapienciálnej literatúre, že múdrost' vedie ku životu a hlúposť ku smrti.⁸⁶ Jób je

⁸⁰ MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*, s. 56-57.

⁸¹ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 53.

⁸² JANEĽGA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 89-91.

⁸³ ESTES, D. J. *Handbook on the Wisdom Books and Psalms*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005, s. 221.

⁸⁴ RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dejiny*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 314.

⁸⁵ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 63.

⁸⁶ ESTES, D. J. *Handbook on the Wisdom Books and Psalms*, s. 23.

v novozákonnej teológii považovaný za predobraz trpiaceho Spasiteľa Krista (paralela v deuterokánonickom spise Starého zákona Tob 2,12nn) ako vzor trpezlivosti, všeobecne však spis predostiera etické zásady života vo vzťahu ku Stvoriteľovi. Keďže rieši dôležitú výchovnú otázku, má jednoznačne pedagogický charakter.⁸⁷

Kniha Kohelet/Kazateľ (hebr. קהלת gr. Ἐκκλησιαστής, lat. Liber Ecclesiastes) v židovskej Biblii patrí medzi sviatočné zvitky (*megiloty*) a v židovskej liturgii sa čítala na Sviatok stánkov. Jazyk spisu už jasne pripomína pobiblickú hebrejštinu. Na viacerých miestach sa predpokladajú vplyvy gréckej filozofie na autorovo myslenie a v knihe badať aj pohyby helenistickej doby.⁸⁸ Spis mohol byť napísaný okolo roku 250-200 pr.Kr. a je pre neho charakteristické, že relativizuje, ironizuje a komentuje životné situácie. V období vzniku spisu patrila Palestína do helénskeho kultúrneho a politického prostredia. Kazateľ teda vedie polemiku nielen so židovskými spismi tej doby, ale aj s literatúrou okolitých národov.⁸⁹ Podľa Perdueho bola kniha napísaná v opozícii ku tradičnej židovskej teokracickej múdrosti, v neskorom perzskom, respektíve ptolemaiovskom období.⁹⁰ Kreatívne používa tradičný materiál z Gn a Dt (napr. Gn 3,19 o obrátení sa na prach).⁹¹ Čo sa týka intertextuality, práve Gn 1-11 je veľmi často citovaná pasáž.⁹² Celým spisom zaznieva téma márnosti (hebr. pojem הֶבֶל gr. ματαιότης sa v spise vyskytuje až 38 krát). Odhaľuje paradoxy v neschopnosti človeka vnímať ako funguje suverénny Boží plán v detailoch každodenného života.⁹³ Na druhej strane uprednostňuje pokoj mysle ako výsledok pohľadu na večnosť. V pozadí sa akcentuje tradičná dilema, ktorou sú dôvody pre konanie dobra a vyhýbanie sa mravnému zlu. Zdôrazňuje Božiu prozreteľnosť, aj keď vyjadruje pochybnosti o význame zbožného a mravného života na zemi.

Veľpieseň (hebr. הַשִּׁירִים שִׁיר doslovne Pieseň piesní, v superlatíve podstatného mena v hebrejskej gram. štruktúre) asi z 3. st. pr.Kr. bola kompozícia určená na liturgické účely a čítala sa počas židovského sviatku Veľkej noci. Interpretuje sa buď ako alegória vzťahu Boha ku vyvolenému národu na príklade lásky muža a ženy, alebo ako literárny žáner

⁸⁷ JANEĽA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 23, 27.

⁸⁸ RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dejiny*, s. 328.

⁸⁹ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovej literatúry*, s. 74.

⁹⁰ FIRTH, D. G. a WILSON, L. [eds.] *Interpreting Old Testament Wisdom Literature*. Downers Grove: IVP Academic, 2017, s. 87.

⁹¹ GORDIS, R. *Koheleth – The Man and His World. A Study of Ecclesiastes*. New York: Schocken Books, 1968, s. 43.

⁹² FIRTH, D. G. a WILSON, L. [eds.] *Interpreting Old Testament Wisdom Literature*, s. 98.

⁹³ Podrobnejšie: ESTES, D. J. *Handbook on the Wisdom Books and Psalms*, s. 281-285, 317-326..

oslavy lásky bez skrytého významu, respektíve literárno-symbolicky v kombinácii predchádzajúcich prístupov.⁹⁴ Najstaršie aj stredoveké židovské výklady Veľpiesne sú alegorické a v tomto zmysle je vykladaná aj v kresťanstve (napr. Origenes). Paralelu vidíme napr. v Ježišovom podobenstve o desiatich pannách (Mt 25,1nn), kde je Ježiš ženíchom a nevestou je cirkev. Rovnaké prirovnanie je zaznamenané aj ako výrok Jána Krstiteľa o ženíchovi Kristovi a jeho neveste (Jn 3,29).⁹⁵ Jazyk a forma spisu sú najpoetickejšie zo všetkých biblických kníh, používa poetické obrazy za účelom emocionálnej reakcie čitateľa, čo nie je úplne možné v preklade replikovať.⁹⁶

Kniha Žalmov (hebr. תהלים doslovne chválospevy, gr. Ψαλμοί, lat. Psalterium) obsahuje aj osobitnú kategóriu žalmov pochádzajúcich z Izraelského kráľovstva a tých, ktoré boli zostavené v rámci dávidovskej dynastie Judského kráľovstva. Súčasná kniha Žalmov je výsledkom židovskej komunity po návrate z babylonského zajatia (po r. 539 pr.Kr.). Gunkel ich rozdelil podľa žánru na hymny, vďakyvdania, žalospevy spoločensva a jednotlivca. Trublet uvádza iné rozdelenie, kde definuje aj múdroslovné žalmy (1, 37, 49, 73, 127 a 139). Žalmy sú najcitovanejším spisom Starého zákona v Novom zákone a v Ježišových výrokoch zaznievajú ako modlitba. Stali sa vzorom pre tvorbu kresťanských hymien a spevov.⁹⁷ Obsahom múdroslovných žalmov sú mravné poučenia, ktoré zdôrazňujú čo treba urobiť a čomu sa treba vyhýbať, aby mohol človek žiť podľa Božej vôle. Môže sem patriť viac žalmov (1, 110, 111, 118, 124, 126, 127 atď.).⁹⁸ Rozlišujú sa na rozdiel iných druhov žalmov nie na základe štruktúry, ale na základe zdieľaného obsahu. Motívy sa prelínajú so známymi múdroslovnými textami (Prís, Jób a Koh).⁹⁹ Pre ich kategorizáciu však nie je žiaden všeobecne platný konsenzus.

Štýl vyjadrovania v biblickej múdroslovnej literatúre je odlišný od historických spisov a prorockej literatúry. Jedná sa skôr o poéziu využívajúcu paralelizmus (opakovanie a stupňovanie myšlienky, prípadne uvedenie jej protikladu) a paronomáziu (výstižnosť postavenú na zvukovej podobnosti). Najčastejšou formou v múdroslovných spisoch sú príslovia zahŕňajúce aj porovnania a príklady, hymny s oslavným obsahom, vyznania

⁹⁴ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 112-113.

⁹⁵ JANEĽA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 111.

⁹⁶ ESTES, D. J. *Handbook on the Wisdom Books and Psalms*, s. 401.

⁹⁷ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 121-123.

⁹⁸ JANEĽA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 76.

⁹⁹ ESTES, D. J. *Handbook on the Wisdom Books and Psalms*, s. 190.

s popisom osobnej skúsenosti, onomastikony (zoznamy výrazov patriacich do rovnakej kategórie) a dialógy (kniha Jób).¹⁰⁰

Vplyv múdroslovia v knihách Starého zákona

Silný vplyv múdroslovia je podľa neho jasne viditeľný aj v rozprávaní o biblickej predhistórii (Gn 1-11), v príbehu o patriarchovi Jozefovi (Gn 37-50), v knihe Deuteronomium, v tradícii o kráľovi Dávidovi (2Sam 9-20 a 1Krľ 1-2). Významné texty sa taktiež nachádzajú pri rozprávaní o kráľovi Šalamúnovi, najmä z obdobia začiatku jeho vlády (1Krľ 3-4). Múdroslovný vplyv sa odráža aj u prorokov Amosa, Izaiáša, Habakuka, Jonáša, Daniela, v knihe Ester, v knihe Žalmov. U proroka Barucha (3,9 – 4,4) sa stretávame s tendenciou stotožňovať Tóru s Múdroťou.¹⁰¹ Napríklad v hebrejskom texte knihy Ester sa všetko podáva štýlom a výrazovými prostriedkami biblickej sapienciálnej literatúry. Keďže neexistujú kritériá pre klasifikáciu múdroslovných žalmov, autori navrhujú hovoriť nie o múdroslovných žalmoch, ale o múdroslovnom vplyve na niektoré žalmy.¹⁰²

Ľudový materiál v sapienciálnej literatúre

Ako sme už spomenuli, ľudový materiál tvorí množstvo rád a napomenutí. Ľudový materiál nachádzajúci sa v knihe Prísloví a v knihe Sirachovcovej sa často javí ako sekulárny, avšak pre Izraelitu neexistovalo takmer nič bez vzťahu k Bohu. V prvej zbierke Šalamúnových prísloví sa často porovnáva požehnanie spravodlivosti a kľatba hriechu (Prís 10,1-32), statočnosť a pokrytectvo (Prís 11,1-31), múdrosť a pochybnosť (Prís 12,1-28; kapitoly 14-15), nábožnosť a bezbožnosť (Prís 13). Aj ľudové múdroslovia sa v židovstve zaoberalo bežnými životnými situáciami rozvíjajúc pravidlá, ktoré sa dajú odvodiť z prirodzeného zákona. Vystríhajú pred morálnymi pokleskami, ktoré ohrozujú nielen rodiny, ale aj komunitu. Mnohé pasáže vyznievajú ako napomenutia otca synovi, ako sa riadiť v jednotlivých situáciách ľudského života. V bežnom živote boli taktiež zaužívané príslovia a porekadlá, ktoré mali pomôcť k jednoduchému zapamätaniu si rád a napomenutí od rodičov a učiteľov. Odovzdávali sa ústnym podaním a boli zakomponované aj do príbehov, pravidiel správania sa v komunite, zvykov a hodnôt odovzdávaných z generácie na generáciu.

¹⁰⁰ JANEKA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 14-15.

¹⁰¹ CRENSHAW, J. L. *Wisdom in the Old Testament*. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible: Supplementary volume*, s. 952-953.; CHILDS, B. S. *Die theologie der einen Bibel*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1994, s. 228.

¹⁰² MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*, s. 23.

2.3. Edukácia ako zdroj múdrosti

Cieľom múdrosti je odovzdať zásady správneho života a hlavne podľa nich žiť. Aj preto prostredie pisárov nebolo jediným, v ktorom sa rozvíjala múdroslovná tradícia. Existovalo tiež prostredie ľudovej múdrosti. Tu odovzdával otec svojmu synovi pravidlá pre život, zásady rodinného života, či povinnosti detí voči rodičom.¹⁰³ Tieto pravidlá života sa čoskoro stali typickým nástrojom vyučovania. Múdrost' dostáva ďalšiu, tentokrát didaktickú úlohu.¹⁰⁴ S rozvojom vzdelávania súvisí vznik pisárskych škôl. Svoju úlohu zohrávali aj sviatky, ktoré mali zvláštny bohoslužobný charakter.

Výchova doma a v širšej rodine

Ježišov pôvod je podrobne zaznačený v synoptických evanjeliách podľa Matúša a Lukáša vo forme rodokmeňa. Tie naznačujú predpovedaný príchod Mesiáša a opisujú okolnosti Kristovho narodenia a rané detstvo. Ako uvádza Peres, starozákonné pozadie potvrdzuje predpovedaný príchod Spasiteľa.¹⁰⁵ Rané detstvo prežil Ježiš v Egypte. Aj keď pravdepodobne žil v diaspore, židovskej komunite, ktorá vznikla ešte začias veľkého zajatia, prostredie mohlo byť pre jeho rodičov spočiatku nové a zaradenie sa do komunity nemuselo byť úplne bezproblémové. Úlohou otca bolo naučiť dieťa remeslu, predpokladáme teda, že Jozef vykonával svoje tesárske remeslo aj tam a jeho malý syn bol v nepretržitom kontakte s obidvoma rodičmi. Ježiš vyrastal po návrate rodičov z exilu v galilejskom meste Nazaret. Predpokladá sa, že vyrastal v rodinnom prostredí (Mt 2 a Lk 2). Príbehy z Ježišovho detstva sa nachádzajú v apokryfných evanjeliách, a to hlavne v Jakubovom protoevanjeliu, Tomášovom evanjeliu o detstve, Arabskom evanjeliu o detstve, Pseudo-Matúšovom evanjeliu, v Zvesti pôrodnej baby o Ježišovom narodení v jaskyni a v Jánovom živote podľa Serapia.¹⁰⁶ Aj zmienky v evanjeliách však odhaľujú výchovu a prostredie, v ktorom vyrastal. Pôvod, rast, výchova a vzdelávanie v Galilei nám naznačujú život Pána Ježiša v období pozemského detstva.

Rodinná výchova spočívala z výučby tradičných, modlitebných, liturgických a múdroslovných výrokov, príbehov týkajúcich sa histórie vyvoleného Božieho ľudu.¹⁰⁷ Ježiš sa stretával jednak s pôvodnou židovskou kultúrou na vidieku, ale aj s prvkami helenistickej kultúry, ktorá prevládala vo väčších mestách. Ježiš si všímal zvyky obyvateľov

¹⁰³ RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dejiny*. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 117.

¹⁰⁴ CHIOLERIO, M. *Blaze tomu, kto slyší tato slova*. Praha: Paulínky, 1997, s. 193-194.

¹⁰⁵ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 19.

¹⁰⁶ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 16.

¹⁰⁷ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 25.

Palestíny a mnohé z nich spomína vo svojich neskorších rečiach, najmä v podobenstvách. Ako uvádza Gábriš, v podobenstve o svetle Ježiš predpokladá, že jedna lampa osvetlí celý dom, teda jednu spoločnú miestnosť pre celú domácnosť (Mt 5,15).¹⁰⁸

Slávenie sviatkov v rodinnom kruhu v spojení s náboženskou komunitou bolo dôležitou súčasťou výchovy v rodine. Počas slávnosti paschy zabíjal baránka otec rodiny, pri jeho jedení potom podrobne rozprával o vyslobodení národa z Egypta. Spievali sa chválospevy: počas večere doma a po nej aj spoločne v uliciach. Častokrát boli sviatky spojené s pôstom a modlitbami. V Novom zákone sa nespomínajú všetky, zasahovali však do spôsobu života a myslenia. Ježiš sa ich pravdepodobne zúčastňoval rovnako ako ostatní židia.¹⁰⁹ Ježiš bol podľa evanjelistu Lukáša už ako dieťa plnený múdrosťou.

Lk 2,40

τὸ δὲ παιδίον ἤξανε καὶ ἐκραταιοῦτο πληρούμενον σοφίας καὶ χάρις θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό.

Chlapec rástol a mocnel, plný múdrosti, a Božia milosť bola s ním.

Lk 2,47

ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ.

Všetci, čo ho počúvali, boli ohromení jeho rozumnosťou a odpoveďami.

Dôležitý text objasňujúci konkrétnu situáciu z Ježišovho detstva je jeho zotrvanie v Jeruzalemskom chráme počas osláv Veľkej noci, po odchode rodičov (Lk 2,45-52). Jeho odpoveď na ich výčitku, že sa o neho báli keď ho hľadali, nám objasňuje jeho seba pochopenie a duchovné prežívanie. Pozrime sa na tento text vo verši 49:

καὶ εἶπεν πρὸς αὐτούς τί ὅτι ἐζητεῖτέ με οὐκ ᾔδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς μου δεῖ εἶναί με;

On im odpovedal: „Ako to, že ste ma hľadali? Či ste nevedeli, že sa mám zaoberať tým, čo patrí môjmu Otcovi?“

Aj keď jeho odpovedi rodičia nerozumeli, ďalej je zdôraznené, že po návrate do Nazareta bol rodičom poslušný, vzdelával sa a bol obľúbený u Boha aj u ľudí (v. 51-52).

Synagóga a chrám v Jeruzaleme

Okrem rodiny mal Ježiš v detstve kontakt aj so synagógami v galilejskom Nazarete a v Kafarnaume. Pôvodne bol síce otec učiteľom dieťaťa, ale v 1. st. pr.Kr. založil kráľ Alexander Janneus školy pre chlapcov, ktoré boli v hlavnej miestnosti synagógy. Čítanie Tóry začínalo v piatich rokoch dieťaťa, v desiatich začali so štúdiom ústne podávanej Tóry

¹⁰⁸ GÁBRIŠ, K. *Dejiny novozmluvnej doby*. Bratislava: SEBF, 1994, s. 88.

¹⁰⁹ Tamže, s. 132-137.

a komentárov mudrcov ku rôznym biblickým úryvkom.¹¹⁰ Keďže v Galilei neboli samostatné rabínske školy, učil ho zrejme Jozef a výučba bola dopĺňaná v synagóge.¹¹¹ Ako dvanásťročný musel absolvovať skúšku náboženskej dospelosti tzv. *bar micva*, po ktorej sa mohol zúčastňovať bohoslužieb. Bol preto vyučovaný v škole v synagóge. Okrem základných znalostí si deti osvojovali židovské zvyky, Pentateuch aj celý Starý zákon, výroky rabínov a históriu Izraela. Predpokladá sa, že sa Ježiš naučil aj grécky kvôli diaspóre a štúdiu LXX, ako aj starohebrejskú reč *lingua sancta*, v ktorej boli písané starozákonné texty.¹¹² Synagogálne zhromaždenie nemalo pevný poriadok, čítať z Tóry mohol každý Žid, ktorého predstavený synagógy vyzval, potom nasledoval výklad a modlitba.¹¹³ Náboženský život okrem soboty prebiehal v synagóge aj v iné dni, kedy boli modlitebné hodiny, súdy a prebiehala tam výučba.

V období, keď Ježiš vyrastal v meste Nazaret, vládli v Galilei protirímske revolučné nálady, ktoré viedli aj ku vzniku hnutia zelótov.¹¹⁴ Napriek tomu, že sa toto prostredie považovalo v očiach ortodoxných Židov v Judey pohanské, bolo silne viazané na chrám a tradície Zákona.¹¹⁵ Akékoľvek nacionalistické tendencie boli Herodesom v tom období prísne potláčané a rovnako tak nemali sympatie u vedúcich rabínov a nábožensky vplyvných skupín, akými boli napr. sadukaji a farizeji.¹¹⁶

Rabínska náuka sa rozvíjala vo forme diskusií, vďaka ktorým vznikali rozdielne rabínske školy. Ježiš nemal rabínske školenie, keďže vyrastal v Galilei, takže nepatril ani ku zákonníkom z povolania (Mk 6,2).¹¹⁷ Rabínska literatúra rozvíjala tradíciu múdrosti sústredenú na Tóru. Rabíni mali konkrétne očakávania od príchodu Mesiáša. V čase Ježišovho verejného vystúpenia boli v Jeruzaleme najvplyvnejšie dve rabínske školy a mali zásadné spory vo výklade Zákona. Rabínska škola rabína Shammaia predstavovala konzervatívnu líniu a rabínska škola rabína Hillela bola liberálnejšia.¹¹⁸

Pre Žida bol Jeruzalemský chrám Pánovým stanom na zemi, a hoci aj inde stavali Židia svoje modlitebne – synagógy, tie sa nikdy nemohli vyrovnáť chrámu. Nový chrám bol

¹¹⁰ FEINBERGOVÁ-VAMOSHOVÁ, M. *Každodenný život v Ježišovej dobe*. Bratislava: Karmelitánske nakladateľstvo, 2010, s. 57.

¹¹¹ GÁBRIŠ, K. *Kristus (Mesiáš) – Ježiš. Výskum jedného života*. Bratislava: EBF UK, 1995, s. 83.

¹¹² PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 26.

¹¹³ GÁBRIŠ, K. *Dejiny novozmluvnej doby*, s. 141.

¹¹⁴ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 27.

¹¹⁵ Tamže, s. 28.

¹¹⁶ EDERSHEIM, A. *The Life and Times of Jesus the Messiah*. Grand Rapids: Eerdmans, 1953, s. 165.

¹¹⁷ GÁBRIŠ, K. *Kristus (Mesiáš) – Ježiš. Výskum jedného života*, s. 83.

¹¹⁸ STOTT, J. R. W. *The Message of the Sermon on the Mount*, s. 93.

stavaný len s veľkými prekážkami a už od začiatku bolo zrejmé, že ani zďaleka nedosiahne nádheru starého zrúcaného Šalamúnovho chrámu. Napriek tomu bola návšteva chrámu, hlavne počas sviatkov, najdôležitejšou súčasťou židovského náboženského života. Ježiš sa od veku 12 rokov mohol zúčastňovať aj bohoslužieb v chráme, čo znamenalo, že sa tam mohol naučiť liturgické zložky, ktoré ku bohoslužbám patrili. Patrila sem aj recitácia Dekalógu a kázanie.¹¹⁹ V Lk 2,41-52 je spracovaný príbeh z Ježišovho detstva, kedy po návšteve chrámu v Jeruzaleme zostane v jeho priestoroch a vzdiali sa tak rodičom putujúcim domov. Rodičia ho nájdu rozprávať sa s učiteľmi Zákona, čo odzrkadľuje Ježišovu úctu ku chrámu. Pýta sa ich (ἐπερωτῶντα αὐτούς – 2,46), čo bolo súčasťou synagogálnych dišpút v tých časoch, v ktorých sa rozvíjali kultické a mesianistické otázky. Ježiš sa aktívne zapájal do teologickej dišputy a oni nielen žasli nad jeho logikou, ale boli dokonca ohromení, a to hlavne Jeho odpoveďami (v. 47 ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες αὐτοῦ ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ). Počas svojho štúdia medzi približne šiestym a dvanástym rokom získal nielen podrobnú znalosť Tóry, ale porozumel aj jej logickým súvislostiam.¹²⁰ Každý Žid, ktorý dosiahol 19 (respektíve 20) rokov, musel platiť chrámovú daň.¹²¹ Predpokladáme, že tak robil aj Ježiš.

Spôsob spravovania chrámu počas Ježišovho verejného pôsobenia bol čoraz horší, „bežní“ ľudia boli nespokojní najmä z narastajúcej korupcie, ktorá v chráme priam prekvitala. Z obetí, ktoré prinášali do chrámu, vybrali lévijci vnútornú masť – symbol hojnosti; neustále hľadali a vynachádzali nové spôsoby, ako zarobiť. Podobne to bolo aj s chrámovými platidlami.¹²²

Veľkňazi riadili chrám a väčšinou to boli sadukaji. Zákonníci boli zväčša farizeji, ktorí sa špecializovali na Zákon a tradíciu. Analogicky vzaté (Mt 21,15; Mk 11,18) Lukáš spomína ešte *popredných z ľudu* (πρῶτοι τοῦ λαοῦ). Išlo o významných židovských laikov, ktorí ovplyvňovali chrámové záležitosti.

Veľkňazi a zákonníci (ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς) - obidve skupiny, ktoré sa podieľali na vedení synedria, teda židovskej veľrady (Mk 11,18; Mt 21,15 a Lk 19,46).

Veľkňazi (ἀρχιερεῖς) predstavovali chrámovú hierarchiu a väčšinou to boli *sadukaji* (σαδδουκαῖος). Konkrétne sadukaji boli známi popieraním vzkriesenia mŕtvych a existencie

¹¹⁹ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 26.

¹²⁰ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 29-30, s. 37-39.

¹²¹ GÁBRIŠ, K. *Dejiny novozmluvnej doby*, s. 126.

¹²² ÅDNA, J. *Jesu Stellung zum Tempel: die Tempelaktion und das Tempelwort als Ausdruck seiner messianischen Sendung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2000, s. 179.

anjelov. Pohrdali zákonníctvom a na rozdiel od farizejov odmietali ľudskú tradíciu; záväzný bol pre nich iba Pentateuch. Boli väčšinou zámožní, pochádzali z aristokratického kňazského rodu a za vlády kráľa Herodesa ovládali chrám.¹²³ Keďže neboli u židovského ľudu obľúbení, vyplýval z toho aj odpor ku jeruzalemskému chrámu.

Zákonníci (γραμματεῖς) boli učenci, ktorí sa špecializovali na vysvetľovanie a aplikáciu Zákona. Chýbal im však dostatok osobnej viery. *Farizeji* boli známi svojím skostnateným lipnutím na obradných detailoch Zákona vo sfére jeho každodenného praktizovania. Ježiš sa s nimi často dostával do konfliktu v diskusiách alebo odpoveďami na predložené otázky. Karhal ich za dodržiavanie ľudských tradícií, a obzvlášť im vyčítal pokrytectvo. Farizeji boli zákonníci, ritualisti; sadukaji racionalisti, liberáli. Hoci s farizejmi nemali veľa spoločného, zjednotili sa vo svojom odpore voči Kristovi.¹²⁴ Ježiš, poukazujúc na osobnú zbožnosť a pohnútky srdca, spochybnil farizejom ich ideál Žida, ktorý je obradne poslušný Zákonom v mnohých nariadeniach.

Zákonníci, teda učitelia Zákona, si ako odborníci na SZ zakladali svoju právomoc na autorite predchádzajúcich rabínov, v rozličných zákonníckych skupinách sa však mohol rozvíjať odlišný výklad Zákona. Ježišovo učenie bolo naproti tomu priame. Zákonníci sa mohli cítiť skrze nebezpečenstvo podlomenia svojej autority ohrození. Ako uvádza Gábris, typicky zákonnícke chápanie badáme pri spore zákonníkov s Ježišom o svätení soboty, kde Ježiš kritizoval ich snahu zdôrazniť nepodstatné detaily zákona pred podstatou, ktorou bolo prikázanie lásky k Bohu a k blíznym (podrobne: Ježišova reč zaznamenaná v 23. kapitole Matúšovho evanjelia).¹²⁵ Takýto postoj ku Zákonomu, kde sa mieša snaha ho verne dodržať so snahou si jeho naplnenie čo najviac uľahčiť, sa Ježišovi prieči. Tento postoj kladie väčší dôraz na ceremoniálnu očistu, ako na mravný život. Ježiš svoje postoje formuluje až v období, kedy verejne vystupuje a je nimi priamo alebo nepriamo konfrontovaný.

Ježišova sebakýchova

Ako uvádza Peres, v Ježišovom živote môžeme vidieť prvky sebakýchovy, súvisiace s vnútorným sebaopoznaním a poznaním svojho poslania. Napriek tomuto sebavedomiu sa podriaďuje svojim rodičom a očakáva čas, kedy „nastane Jeho hodina“, ako mu zvestuje Otec (Jn 11,8).¹²⁶ Váži si svätú tradíciu a múdrosť otcov, napriek tomu sa však dokázal

¹²³ MAREČEK, P. *Evangelium podle Lukáše*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK, 2018, s. 539.

¹²⁴ ĀDNA, J. *Jesu Stellung zum Tempel: die Tempelaktion und das Tempelwort als Ausdruck seiner messianischen Sendung*, s. 287.

¹²⁵ GÁBRIŠ, K. *Dejiny novozmluvnej doby*, s. 93.

¹²⁶ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 27-28.

„oslobodiť od rabínsko-farizejského spôsobu výkladu Svätých písiem a povzniesť sa nad literu zákona“.¹²⁷ Nie je známe, či sa mal možnosť Ježiš konfrontovať s náboženskou skupinou essénov a Kumráncov (Mŕtve more), ktorých hlavnou úlohou bolo štúdium Písma. Spisy v Kumráne poukazujú na 2. a 1. st. pr.Kr. ako na dobu ich vzniku, kedy vznikali aj mnohé židovské pseudoepigrafické spisy. Životný štýl essénov bol podľa Jozefa Flávia polomníšsky, Kumránci však žili asketickým kláštorným životom a boli úplne oddelení od jeruzalemského kultu. Tento rád založil pri Mŕtvom mori okolo r. 150-70 pr.Kr. v ich spisoch spomínaný „Učiteľ spravodlivosti“, odporujúc tak jeruzalemskému kňazstvu za vlády Hasmoneovcov. Ich učenie nieslo silné povedomie martýrstva a špecifické je aj ich mesiášske očakávanie v troch osobách- prorok, veľkňazský mesiáš z domu Áronovho a kráľovský mesiáš z domu Dávidovho.¹²⁸ Aj keď v evanjeliách môžeme vidieť niekoľko vyjadrení na spôsob vyjadrovania sa v kumránskych spisoch, tieto spisy sú z obdobia predchádzajúceho Ježišovej verejnej činnosti a mali pochopiteľne vplyv na myslenie ľudí tej doby. Ich postoj ku chrámu, militantné usporiadanie, postoj ku jeruzalemskému kultu a tajné učenie (oproti Ježišovmu verejnému vystupovaniu), vylučujú podľa Gábriša priamu súvislosť medzi týmto hnutím a teologickým formovaním sa Ježišovho učenia.¹²⁹ Opačný názor prezentuje napríklad Wilson a pod.¹³⁰ Ježiš sa jednoznačne postavil proti farizejom kvôli dôrazu na rituály, v čom boli Kumránci zo židov najprísnejší. Ježišovi učeníci nezachovávali rituálnu čistotu: Ježiš zdôrazňoval, že nie to poškvŕňuje človeka, čo do neho vchádza, ale čo z neho vychádza. Ježišov dôraz na lásku aj ku nepriateľom (Mt 5,43-44) je v diametrálnom rozpore ku kumránskej nenávisti voči nepriateľom a „deťom tmy“.¹³¹ Rovnako tak sa Ježiš dištancoval od hnutia zelótov, ktorí boli radikálnymi odporcami Ríma a slobodu chceli získať násilným spôsobom.¹³²

2.4. Rozprávanie príbehov z každodenného života

Príbehy z každodenného života, respektíve reakcia na situácie v každodennom živote, sú bežným prvkom v zaznamenaných Ježišových rečiach. Praktické príklady používané vo forme metafory alebo alegórie však najčastejšie nachádzame v ním rozprávaných

¹²⁷ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 42.

¹²⁸ GÁBRIŠ, K. *Dejiny novozmluvnej doby*, s. 112-116.

¹²⁹ Tamže, s. 117.

¹³⁰ WILSON, E. *The Scrolls from the Dead Sea*. Oxford: Oxford University Press, 1956.

¹³¹ GÁBRIŠ, K. *Dejiny novozmluvnej doby*, s. 119.

¹³² GÁBRIŠ, K. *Dejiny novozmluvnej doby*, s. 120.

podobenstvách. V Ježišových podobenstvách môžeme jednoznačne vidieť príklady z každodenného života súčasníkov. Keď spomína príklad chudobnej vdovy, ktorá obetavo dáva milodar do chrámovej pokladnice, jedná sa o príklad jeruzalemskej vdovy, ktorá reprezentovala chudobnú vrstvu obyvateľov Jeruzalema (Mk 12,41-44; Lk 21,1-4). Podľa Gábriša je potrebné dôsledne rozlišovať medzi podobenstvami a alegóriami, môžeme však jednoznačne vidieť odpozorovaný každodenný život, ktorý aplikuje na ťažké témy súvisiace s príchodom Božieho kráľovstva.¹³³ Ježiš rozpráva jednoduché príbehy s príkladmi z každodenného života poslucháčov. Hlavná postava je iba jedna, respektíve niekoľko, a obsahuje aj jednoduchú dejovú líniu. Čo sa týka jeho podobenstiev, odpozorovaný každodenný život ponúka Ježišovi námety na metafory. Nie je však možný alegorizujúci výklad každého detailu Ježišom rozprávaného príbehu ako to môžeme často počuť vo výkladoch týchto naratív a podobenstiev. Ich spoločenský kontext určuje aj ich správny výklad, závislý na tom, akým poslucháčom ich Ježiš rozprával. V niektorých prípadoch Ježiš podobenstvá aj sám vykladal, čím zdôraznil ich nadčasový význam a pre nás tak otvoril reálne možnosti výkladu týchto jeho rečí.

2.5. Apokryfné židovské spisy

Prameňom znalosti o židovstve v novozákonnej dobe už nemôžu byť iba biblické spisy, respektíve preklady biblických kníh Starého zákona. Dôležitým zdrojom poznania každodenného života sú aj apokryfné židovské spisy, spomedzi ktorých bola v období Ježišovho života známa hlavne kniha Sirachovcova. Filozofické nazeranie na život medzi helenistickými židmi nám v tomto období objasňuje kniha Múdrosti.

Kniha Sirachovcova (gr. Σοφία Σ[ε]ραχ doslovne Sirachova múdrosť, lat. Liber Ecclesiasticus) je spis, ktorý napriek tomu, že bol pôvodne napísaný hebrejsky a v Izraeli bol známy, často sa citoval v Talmude, dokonca významne vplýval na rabínsky judaizmus a synagogálnu liturgiu, nebol zaradený do zoznamu posvätných kníh hebrejského textu židovskej Biblie.¹³⁴ Spis patrí k neskoršej židovskej sapienciálnej literatúre a ako taký sa zaraďuje medzi didaktické, čiže poučné knihy SZ.¹³⁵ O tomto spise môžeme povedať, že vieme kto bol jej autorom- Jezus, syn Siracha, syn Eleazara (180 pr.Kr.): bol napísaný v Jeruzaleme a vnuk autora spis v egyptskej Alexandrii preložil z hebrejčiny do gréčtiny (hebrejský text sa nezachoval, ale jeho časti boli neskôr objavené v Kumráne a v Masade).

¹³³ GÁBRIŠ, K. *Kristus (Mesiáš) – Ježiš. Výskum jedného života*, s. 111.

¹³⁴ HERIBAN, J. Úvod do Knihy Sirachovec, s. 1338-1343, s. 1340.

¹³⁵ HERIBAN J. *Sirach. PLBV*, Bratislava: Don Bosco, 1994, s. 923-924.

Štúdiom nájdených hebrejských častí textu sa zistilo, že pôvodne kolovali dve verzie textu (kratšia a dlhšia). Podľa Sirachovca je múdrosť človeka v uznaní Božej nadradenosti.¹³⁶ Cieľom knihy je chrániť náboženské a kultúrne dedičstvo judaizmu pred nebezpečenstvom helenizácie. Autor spisu je presvedčený, že Izrael má v zjavenom Zákone pravú Múdrosť, a preto nemusí hľadať múdrosť vo výdobytkoch helenistického myslenia a civilizácie.¹³⁷ Sirachovec bol svedkom preniknutia helenizmu do radov židovského kňazstva. Pri hľadaní odpovede na krízu, ktorá postihla židovskú spoločnosť, používa slovo múdrosť. Je zaujímavé, že hoci sa nápadne podobá gréckemu termínu logos, hneď v úvode knihy tvrdí, že „všetka múdrosť je od Pána“ (Sir 1,1). Tak je zasa múdrosť podobná Božiemu slovu, ktoré vychádza z jeho úst (1,5). Sirachovec často používa spojenie bázeň pred Pánom. Zdôrazňuje, že ona je počiatkom, koreňom, plnosťou a korunou múdrosti.¹³⁸ Druhá časť spisu (43.-51. kapitola) obsahuje oslavu Boha za jeho diela vo stvorení a v dejinách.¹³⁹ Autor verí v Božiu odplatu spravodlivému človeku, avšak o odmene na druhom svete sa nezmieňuje. Podľa katolíckeho výkladu obsahuje text náuku o Múdrosti, ktorá pripravuje zjavenie Najsvätejšej Trojice, kedy je v Novom zákone zjavenie prevedené v Božej Múdrosti - druhej Božskej osobe. Po obsahovej stránke sú dôležité mravné zásady, zdôrazňuje napr. rodičovskú výchovu detí, skutky milosrdenstva a odpúšťanie.¹⁴⁰

Kniha múdrosti (gr. Σοφία Σαλωμωνος, lat. Liber Sapientiae) je najmladším spisom Starého zákona. Bola napísaná grécky v Egypte (v diaspore), pravdepodobne v Alexandrii okolo roku 50 pr.Kr. Autor si kladie za cieľ povzbudiť a upevniť židovskú komunitu žijúcu v nepriateľskom svete, ktorý ohrozuje najmä židovskú vieru.¹⁴¹ Autorom bol anonymný helenistický Žid žijúci v Egypte, pravdepodobne v Alexandrii, centre helenizmu a židovskej diaspory. Prvá časť (1.-9. kap.) obsahuje chválu na múdrosť, druhá časť je označovaná ako kniha histórie (10.-19. kap.), spomína predovšetkým Hospodinovu vernosť pri vyslobodení Izraela z Egypta. Šalamúnova modlitba je vzorom modlitby a vychádza zo známej Šalamúnovej modlitby z Prvej knihy Kráľov z 3. kap., v ktorej prosí o múdrosť spravovať krajinu a národ. Táto aktualizácia biblickej zvesti sa v židovstve nazýva *midraš*.¹⁴² Kniha Múdrosti je - podobne ako kniha Prísloví - náukou o mravnosti, ktorá vyviera z Božej

¹³⁶ TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 84-88.

¹³⁷ HERIBAN, J. Úvod do Knihy Sirachovec, s. 1338-1343, s. 1341.

¹³⁸ HERIBAN, J. Úvod do Knihy Sirachovec, s. 1342.

¹³⁹ TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 87.

¹⁴⁰ JANEGA, Š. Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona, s. 122-125.

¹⁴¹ HERIBAN, J. Úvod do Knihy Sirachovec, s. 1294.

¹⁴² TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 103.

múdrosti, stvorenej pred založením sveta. Novým motívom oproti iným múdroslovným textom skoršieho obdobia je popri šeoľe očakávaná blaženosť spravodlivých v posmrtnom živote, téma záhrobného trestu a súdu. Autor teda predpokladá vzkriesenie ľudských tiel a budúcu nesmrteľnú existenciu.¹⁴³

2.6. *Mimobiblické pramene*

Súčasťou nášho výskumu je analýza *mimobiblických múdroslovných spisov* - textov starej egyptskej múdrosti, egyptských ľudových prísloví a egyptského helenizmu. Napriek tomu, že nie je známe, ktoré cudzojazyčné texty boli známe židovským pisateľom, Weeks upozorňuje na témy alebo idey, ktoré nachádzame aj v biblickej literatúre. Na druhej strane však považuje za užitočné zamerať sa na body, v ktorých sa iné knihy prirodzene asociujú so židovskými múdroslovnými textami.¹⁴⁴ Vzhľadom na geografickú príbuznosť skúmaných materiálov a bežný život vtedajších národov vo vzájomnej interakcii predpokladáme, že nie je možné opomenúť vplyv múdroslovných textov okolitých národov na židovské múdroslovie.

Ako sme už spomínali, viaceré biblické texty vykazujú nápadnú podobnosť s mimobiblickými prameňmi (napr. Prís 22,17-23,11 v staroegyptskej literatúre).¹⁴⁵ Múdroslovné písomníctvo sa pestovalo v Egypte oveľa skôr, ako vznikali Šalamúnove príslovia. Okolo r. 2000 pr.Kr. vznikla chierarchicky usporiadaná zbierka prísloví, ktoré spísal vezír kráľa Esseho menom Ptah-hotep. V Egypte aj v Asýrii žiaci opisovali v školách príslovia mudrcov a učitelia múdrosti boli vládcami podporovaní.¹⁴⁶ Diela vznikajúce na Strednom Východe používali slovo múdrosť, ale jeho význam sa až príliš líši od židovského chápania, pretože sa odvoláva na skúsenosť v mágii a rituálnych obradoch.

Egyptská sapienciálna literatúra

Predpokladá sa, že múdroslovné texty boli prvými výtvormi egyptských pisárov, vzhľadom na zachovanie sa dôkazov na papyrusoch ich však môžeme dokladovať až od Starého kráľovstva (2300 pr.Kr.), ktoré bolo prvým centralizovaným štátom III. až VI. dynastie.¹⁴⁷ V Egypte bola počas troch hlavných kráľovstiev (288-100 pr. Kr.) silná previazanosť medzi

¹⁴³ JANEĽA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 116-117.

¹⁴⁴ WEEKS, S. *An Introduction to the Study of Wisdom Literature*. London: T&T Clark Approaches to Biblical Studies. Continuum International Publishing Group, 2010, s. 134.

¹⁴⁵ MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*, s. 51.

¹⁴⁶ JANEĽA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 91.

¹⁴⁷ DAY, J., GORDON, R. P., WILLIAMSON, H. G. M. [eds.] *Wisdom in Ancient Israel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, s. 18.

prirodzeným a náboženským poriadkom sveta prejavujúca sa v konsubstanciálnom vnímaní reality.¹⁴⁸ Holistický svetonázor výrazne ovplyvnil egyptskú múdroslovnú literatúru, z ktorej sú najdôležitejšie:

- zbierka *Usmernenia Ptahhotepa*
- traktát *Poučenia kráľa synovi Merikarovi*
- *Napomenutia proroka Ipuwera*
- *Harfistova pieseň*
- *Achikarova múdrosť*
- hieroglyfické nápisy na múroch hrobky Petosirisa, vysokého kňaza Thotha v Hermopole.

Od skorých časov úradníci v Egypte zostavovali pojednania pre poučenie mladých, ktorí sa pod dozorom pisárskych škôl pripravovali na pozície v štátnej službe. Okrem ich použitia pri rétorickej výuke slúžili taktiež pri pravidlách súdneho konania. Z takýchto pisárskych príručiek sa zachovali tri, avšak iba jedna úplne, ostatné len ako fragmenty. Zachovaná zbierka nesie názov *Usmernenia Ptahhotepa (Poučenia Ptahhotepa synovi)* a bola napísaná asi 2500 pred Kr. (Trstenský uvádza 2200 pr.Kr.).¹⁴⁹ Pripisuje sa Ptahhotepovi, vezírovi piatej dynastie, pravdepodobne bola ale napísaná až v nasledujúcej dynastii.¹⁵⁰ Diela boli silne ovplyvnené spoločenskou situáciou. Po smrti Pjopeja II. (2200 pred Kr.), ktorý bol posledným faraónom 6. dynastie, otriasla Egyptom občianska vojna a štát sa zrútil. Túto napätú situáciu, ktorú takto poznačilo zrútenie tradičnej autority, odrážajú aj diela egyptskej múdroslovnej literatúry. Sú poznačené hlbokou skepsou a beznádejou.

Jeden z kráľov tohto prechodného obdobia, pravdepodobne Khety III. z desiatej dynastie, zložil pre svojho syna traktát *Poučenia kráľa synovi Merikarovi* (2100 pred Kr.).¹⁵¹ Tieto poučenia majú pripomínať budúcemu vládcovi pravidlá, na základe ktorých bude jeho vláda spravodlivá a čestná.¹⁵²

Napomenutia proroka Ipuwera sú ďalším dielom tohto obdobia. Ipuwer je poslaný pred nemenovaného kráľa, na ktorého vznáša tvrdú kritiku za nevhodnú vládu, vedúcu až k

¹⁴⁸ BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*, s. 37.

¹⁴⁹ TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 33.

¹⁵⁰ WILLIAMS, R. J. *Wisdom in the ancient Near East*. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible : Supplementary volume*. Nashville: Abingdon Press, 1992, s. 949-952, s. 950.

¹⁵¹ WILLIAMS, R. J. *Wisdom in the ancient Near East*. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible : Supplementary volume*, s. 950.

¹⁵² TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 33-34.

anarchii.¹⁵³ Obhajobou hedonistického postoja k životu sa zaoberá *Harfistova pieseň*. Je poetickou úvahou o zbytočnosti posmrtných plánov.¹⁵⁴ *Achiqarova múdrosť* je podobná štýlu výrokov v knihe Prísloví. Spoločne zdôrazňujú výchovu detí, ovládanie jazyka a obsahujú príslovia o kráľovi.¹⁵⁵ Podobnosť so Starým zákonom, konkrétne so Ž 128, preukazujú aj hieroglyfické nápisy na múroch hrobky Petosirisa, vysokého kňaza Thotha v Hermopole, zo 4. stor. pred Kr.¹⁵⁶

Židovská aj egyptská múdrosť bola založená na stvorení v spojení s panovníkom a odovzdávaná skrze rodinné tradície. Kniha Prísloví má najjasnejšie paralely práve s egyptskými múdroslovnými textami.¹⁵⁷ Podobnosť medzi egyptským textom *Amenemopove usmernenia* (1100 pr. Kr.) s biblickou knihou Prísloví 22,17-23 a kap. 14 si všima Trstenský. Upozorňuje aj na egyptský koncept morálneho ideálu *ma'at*, ktorý bol zosobnený v postave bohyně, ktorá je umelecky zobrazovaná v postave mladej ženy s krídlami a korešponduje tak s personifikovanou múdrosťou v židovskej literatúre.¹⁵⁸

Vplyv *mimobiblických múdroslovných spisov*, i keď je na niektorých miestach značný, nemožno preceňovať. Biblická múdrosť je síce založená na skúsenosti, ale vždy je zároveň náboženskou skúsenosťou so živým Bohom, ktorý sa zjavuje človekovi. Takto je vždy empirická skúsenosť hlboko preniknutá komunikáciou Boha. Hoci vznik múdroslovných spisov Starého zákona kladieme do poexilového obdobia, obsahujú aj materiál výrazne skoršieho dáta. Šalamúnove autorstvo týchto spisov je však pseudoepigrafiou. Personifikácia múdrosti, nachádzajúca sa v týchto knihách, je výsledkom veľmi živého a obrazného myslenia Židov, možno ju chápať ako obraz Božej milosti.

Egyptské ľudové príslovia a porekadlá

Mytologický pôvod nečistých zvierat definovaných ako tabu, zvlášť týkajúcich sa zákazu jedenia prasiat, je zaznamenaný na rakvách alebo sarkofágoch zo Stredného kráľovstva, a taktiež v Knihe mŕtvych. Niektoré texty plnili skôr úlohu magickej ochrany, než poučenia.

¹⁵³ WILLIAMS, R. J. Wisdom in the ancient Near East. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible : Supplementary volume*, s. 950.

¹⁵⁴ ELIADE, M. *Dejiny náboženských predstáv a ideí / I : Od doby kamennej až po eleusínske mystériá*. Bratislava: Agora, 1995, s. 102.

¹⁵⁵ MURPHY, R. E. *Žalmy a iné Spisy: 101 otázok a odpovedí*, s. 52.

¹⁵⁶ WILLIAMS, R. J. Wisdom in the ancient Near East. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible: Supplementary volume*, s. 949-952, s. 949.

¹⁵⁷ BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*, s. 39.

¹⁵⁸ TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovej literatúry*, s. 33-36.

Týka sa to hlavne textov na stenách panovníckych hrobiek.¹⁵⁹ V starovekom Egypte prevládala silná láska ku krajine a rieke Níl, ktorej dôkazom je aj fiktívny príbeh o Si-nuhem. Ten vychádza z reálií Stredného kráľovstva a je zaznamenaný na mnohých papyrusoch. Ľudový príbeh s mytologickým pozadím o dvoch bratoch sa podobá na príbeh Jozefa a Putifarovej manželky.¹⁶⁰ Staroveké egyptské texty taktiež často spomínajú obdobia sucha a hladu, súvisiace s nevyspytateľným každoročným vyliatím sa rieky Níl zo svojich brehov, zavlažujúcim krajinu. Pôvodný nápis na ostrove Siheil o siedmych rokoch sucha pravdepodobne pochádza z obdobia 2800 rokov pr.Kr. a dokazuje tradíciu, ktorá sa opierala o zmluvu medzi faraónom a bohom, na základe ktorej budú nasledovať úrodné roky.¹⁶¹ Taktiež sú to náhrobné nápisy, ktoré sa týkajú primárne posmrtného života. Sú záznamom o ľudovom chápaní zmyslu života a o viere v posmrtnú existenciu človeka. Nesmrteľnosť sa podľa nápisov v pyramídach týkala hlavne faraónov, na konci šiestej dynastie sa však texty uvádzajú aj v hrobkách kráľovien a u ctených osôb bez kráľovského statusu od jedenástej až dvanástej dynastie (tzn. 2100 rokov pr.Kr. a neskôr). Na rakvách sa vyskytujúce hieroglyfické texty z obdobia Strednej ríše dokonca spomínajú východné nebo a ako miesto znovuzrodenia raj - domov požehnaných.¹⁶² Viaceré staroveké egyptské záznamy spomínajú snahu o zabezpečenie večnej blaženosti svojim zomrelým blízkym. Vieme to napríklad z papyrusov zozbieraných modernými výskumníkmi v tzv. Knihe mŕtvych. Negatívna svedčnosť zosnulého pred súdom dokazujúca, že nie je vinný zo žiadnych kriminálnych činov, nám ukazuje na egyptské sociálne normy.¹⁶³

Egyptský helenizmus

Helenizmus je obdobie gréckej kultúry, ktoré úzko súvisí s expanzívnymi výbojmi Alexandra Macedónskeho. V relatívne krátkom čase (336-323 pred Kr.) sa mu podarilo ovládnuť takmer celý vtedajší známy svet a zaniest' grécke myslenie až po hranice Indie. V styku s mnohými kultúrami sa menila aj tá grécka. Helenizmus spočíva v preberaní prvkov iných kultúr do pôvodnej gréckej kultúry a naopak. Jeho centrom bola egyptská Alexandria a výrazne jeho šíreniu napomohla jednotná reč *koiné*. Pri hľadaní odpovede na krízu, ktorá postihla židovskú spoločnosť, používa slovo múdrosť. Z tohto obdobia egyptskej histórie

¹⁵⁹ PRITCHARD, J. B. [ed.] *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament with Supplement*. Princeton: Princeton University Press, 1969, s. 10.

¹⁶⁰ PRITCHARD, J. B. [ed.] *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament with Supplement*, s. 23.

¹⁶¹ PRITCHARD, J. B. [ed.] *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament with Supplement*, s. 31.

¹⁶² Tamže, s. 32-33.

¹⁶³ Tamže, s. 34.

máme mnoho fragmentov múdroslovných textov zachovaných na papyrusech a ostrakoch (úlomkoch hlinených nádob).

Mezopotámske vplyvy

Oproti Egyptu bola Mezopotámia polyteistickým svetom bez mýtu o stvorení sveta, avšak s podobným prepojením bohov s panovníkom a s múdrosťou. Rozdielnosť civilizácií vyskytujúcich sa v regióne priniesla aj rozmanitosť v oblasti literárnej a náboženskej. Okrem Sumerov sú to semitskí Akadi, ktorých vláda trvala do konca 3. tisícročia pred Kr. Začiatkom 19. storočia pred Kr. vznikla prvá dynastia Babylónie, pričom *Chammurapiho zákonník* z 18. st. pr. Kr. má viacero podobností s biblickým Mojžišovým zákonom. Sumerskú múdrosť vyučovali pisári v školách, pričom sa jednalo o memorovanie prísloví a poučení. Čo sa týka literárnej formy, sú mezopotámske literárne pamiatky väčšinou usmernenia.¹⁶⁴ *Shurappakove usmernenia* (2500 pr.Kr.) je zbierka výrokov múdreho muža svojmu synovi, rovnako tak aj *Shube'avilum* (2000 pr.Kr.). *Ahiqar* (600 pr.Kr.) sa podobá na knihu Prísloví a oslavuje nebeskú múdrosť, podobne ako niektoré pasáže Žalмов a ôsma kapitola Prísloví.¹⁶⁵ Theodícia je text, ktorý sa zameriava na ospravedlnenie božskej dobroty a prozreteľnosti vzhľadom na existenciu zla. Mnohé z mezopotámskych theodicií majú paralely s knihou Jób. Babylonská theodícia je báseň a zaoberá sa rozhovorom medzi autorom a jeho priateľmi, podobne ako v knihe Jób. Podobne tak sumérske a akkádske hymny a piesne.¹⁶⁶ Vyskytuje sa v nich sumero-babylonská idea, podľa ktorej bol každý aspekt ľudského života stanovený bohmi, keď v raných časoch civilizovali ľudskú rasu.¹⁶⁷ Sumerská báseň *Dumuzi a Enkimdu* obsahuje kainovsko-ábelovský motív v rozhovore dvoch bohov alebo kráľov (Boh-Pastier a Boh-Farmár), ktorých spor vzniká na základe odmietnutia jedného z bratov bohyňou Innanou. Príbeh však končí vzájomným zmierením, pričom pôvodne odmietnutý Boh-Pastier pozýva na svoju svadbu s Innanou aj brata Boha-Farmára, ktorý prináša na hostinu dary zo svojej úrody.¹⁶⁸

¹⁶⁴ TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovej literatúry*, s. 38-39.

¹⁶⁵ BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*, s. 42.

¹⁶⁶ BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*, s. 43, popis Teodície aj: DAY, J., GORDON, R. P., WILLIAMSON, H. G. M. [eds.] *Wisdom in Ancient Israel*, s. 36.

¹⁶⁷ Tamže, s. 39.

¹⁶⁸ PRITCHARD, J. B. [ed.] *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament with Supplement*, s. 41.

Filozofia múdrosti (akadský výraz *nēmequ/nemeku*) sa podobná hebr. מְדָתָא (múdrost') a hebr. מִשְׁפָּטָא (spravodlivosť)¹⁶⁹ je známa aj z babylonského *Eposu o Gilgamešovi*, v ktorom Gilgameš stretáva múdrosť pri svojom pátraní po večnom živote. Nositeľom múdrosti, ktorá pochádza od bohov, je v prvom rade panovník. Múdrost' sa často spája so zbožnosťou. Koncom 2. tisícročia pr.Kr. sa objavuje v sumerskej literatúre postava zbožného trpiaceho človeka (dielo *Človek a jeho boh*), ktorú poznáme z biblickej knihy Jób. Rovnaký motív je aj v babylonskom diele *Nech chválím pána múdrosti* (2000 pr.Kr.), ktoré je napísané formou dialógu medzi trpiacim a jeho priateľom.¹⁷⁰ Výskum hlinených dosiek zo sýrskeho historického mesta Ugarit priniesol taktiež významné objavy súvisiace so starovekým múdroslovím, a to témou „márnosť nad márnosť“ v mezopotámskej literatúre pred 1600 rokov pr.Kr.¹⁷¹

2.7. Meditácia a inšpirácia

Ježišove meditatívne rozjímanie

Ježiš sa na púšti postil a následne zápasil s diablom (Mt 4,1-11; Lk 4,1-13) a to pokušenie mu pomohlo ujasniť si svoje mesiánske poslanie. Rabíni mali mnoho očakávaní od príchodu Mesiáša, ich konkrétne predstavy vystúpenia zahŕňali aj postavenie sa na strechu posvätnej budovy s príhovorom ku ľudu. Taktiež očakávali, že sa zopakuje zázrak s nasýtením Izraela mannou na púšti, preto boli následne takí nadšení pri zázraku nasýtenia zástupov. Preto sa aj pokúsili urobiť ho kráľom, avšak na takéto situácie Ježiša pripravilo pokúšanie na púšti.¹⁷² Bol si vedomý svojho poslanca, ktorým nebolo naplnenie očakávaní vtedajších vodcov židovského národa. V reakcii na trojaké pokúšanie Ježiš cituje Deuteronomium (8,3; 6,16; 6,13), čo nasvedčuje tomu, že tento text poznal a rozjímal nad ním.¹⁷³

Modlitba k Otcovi

Najdôležitejší moment, kedy sa Ježiš modlí k Otcovi, je pred jeho zajatím v Getsemanskej záhrade (Mt 26,39.42.44). Vtedy sa opakovane tri krát modlí a prosí o silu prijať kalich utrpenia, o ktorom vedel, že prichádza.

Duch a inšpirácia, krst

¹⁶⁹ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 43.

¹⁷⁰ TRSTENSKÝ, F. *Múdrost', ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 40-41.

¹⁷¹ DAY, J., GORDON, R. P., WILLIAMSON, H. G. M. [eds.] *Wisdom in Ancient Israel*, s. 41.

¹⁷² STOTT, J. R. W. *The Message of Matthew*. Leicester: InterVarsity Press, 2000, s. 83.

¹⁷³ Tamže, s. 84.

Duch Svätý v podobe holubice zostúpil na Ježiša počas krstu (Mt 3,16-17, Lk 3,21-22) a dal mu autoritu udeľovať Ducha iným, ako sa o tom hneď po krste zmieňuje Ján Krstiteľ (Mk 1,8). Vykonávanie krstu židov bolo čiastočne známe u Kumráncov,¹⁷⁴ no pre širokú verejnosť nečakané; pôvodne určené ako očistný obrad pohanom, Ján Krstiteľ však prišiel s jeho použitím u židov a dal mu sakrálny charakter. Tento moment považuje Stott za významný aj pre Ježiša samotného, keďže Ján verejne upriamuje pozornosť na začiatok Ježišovej Mesiášskej služby.¹⁷⁵ Gábris v Ježišovom krste vidí nastúpenie do úradu, prijatie poslanca, ktoré mal od Boha.¹⁷⁶ Krst Ježiša mal aj pedagogickú stránku, keďže neskôr vyzýva svojich nasledovníkov ku krstu. Inšpiráciu Ježiš získaval aj počas modlitby a pôstu, napr. na púšti (Mt 4,1-2 a Lk 4,1-2).

Vlastná teologická tvorba

Po krste a pokúšaní na púšti začína Ježiš svoju verejnú službu vo svojom bydlisku, v Nazarete, kde nie je jeho prehlásenie o sebe samom prijaté a pokúsia sa ho zabiť. Odchádza k moru/jazeru, do tzv. Galiley pohanov (Mt 4,15) a otvárajú sa mu nové možnosti verejnej služby, prijíma učeníkov, a káže nielen v synagógach, ale aj na verejných priestranstvách. V tom čase je už Ján Krstiteľ uväznený a následne aj popravený. Na základe analýzy jeho rečí môžeme konštatovať, že od začiatku verejného pôsobenia formuluje vlastné teologické nazeranie na Mojžišov zákon, ako to môžeme vidieť napríklad v rečiach na vrchu. Blahoslavenstvá (Mt 5,3-12) v rozsiahlejšej verzii evanjelia Matúša vynikajú svojou jednoduchosťou. Avšak ponúkajú odplatu za dobré konanie, sú diskutované v súvislosti s univerzálnou zvesťou evanjelia, ako ju poznáme v Pavlovom učení o ospravedlnení.¹⁷⁷ Požiadavky sa javia ako nedosiahnuteľné, takže sa jedná o výzvy ku posvätenému životu. Mojžišov zákon je rozvinutý na vyššiu úroveň, keďže žiada zvnútornené stotožnenie sa s príkazmi, čo nemôže žiaden hriešnik naplniť. Vzhľadom na svoju štruktúru obsahujúcu prvok zasľúbenia, spracúvajú tému posvätenia s odplatom garantovanou Bohom.

Príchod Božieho kráľovstva počas Ježišovej parúzie (Lk 17,22-37; Mt 24,26-41) je univerzálny, prináša so sebou aj súd nad svetom. Eschatologický diškurz v Markovom evanjeliu predpovedá naplnenie zasľúbení a taktiež zmieňuje naplnenie proroctva o zborení chrámu (Mk 13,2). Jedná sa v prvom rade o upozornenie, aby boli poslucháči v čase

¹⁷⁴ U Kumráncov išlo o rituál očistného kúpeľa.

¹⁷⁵ STOTT, J. R. W. *The Message of Matthew*, s. 80.

¹⁷⁶ GÁBRIŠ, K. *Kristus (Mesiáš) – Ježiš. Výskum jedného života*, s. 93.

¹⁷⁷ STOTT, J. R. W. *The Message of the Sermon on the Mount*. Leicester: InterVarsity Press, 1985, s. 33-38.

parúzie pripravení a nenechali sa zmiast' falošnými prorokmi. Zemetrasenia vyjadrujú príchod s veľkou mocou a vojny reflektujú boj v posledných časoch proti hlavnému nepriateľovi diablu. Takéto znaky apokalypsy poznáme aj z predpovedí dňa Jahveho ako znaky súdu (napr. Jer 14,12 a 21,7). Napriek podobnosti s niektorými apokalyptickými predpoveďami Starého zákona sa jedná o pôvodnú Ježišovu tvorbu zameranú na zatiaľ nepredstaviteľnú budúcnosť zahalenú rúškom tajomstva. Božia suverénna vláda nad stvorenstvom sa má takto prejavovať v tom, čo sa musí stať - ten deň však ešte nenastal. V konečnom dôsledku sa jedná o motív prinášajúci eschatologickú nádej v naplnení očakávaného zjednotenia Izraela a všetkých národov z jedného konca zeme na druhý pod vládu Syna človeka.¹⁷⁸

Ježiš prináša originálne témy a tak zjavuje ľuďom Boha, opiera sa o vykonávanie Božej vôle, od ktorého prijíma autoritu pre svoje účinkovanie. Centrom jeho vyučovania je spása človeka, takže aj keď neponúka ucelený teologický systém, je možné extrahovať z jeho rečí meradlo na život v bázni pred Bohom. Jeho etické princípy je možné aktualizovať a kontextualizovať pre súčasného poslucháča.

Ježišova múdrosť

Ježišova múdrosť pochádzala z jeho poznania Boha Otca, ako to vidíme v jeho nasledujúcom výroku, ktorým na seba Ježiš vzťahuje božské poznanie:

Mt 11, 25-30, v. 27

πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς μου καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τίς ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ὃς ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

Všetko mi odovzdal môj Otec. Nikto nepozná Syna, iba Otec a ani Otca nepozná nikto, iba Syn a ten, komu to chce Syn zjaviť.

Jedná sa o klasický text interpretovaný aj ako dôkaz identifikácie Ježiša s personifikovanou Múdroťou, známou zo starozákonnej kánonickej a nekánonickej literatúry. Ježiš je podľa vlastného vyjadrenia jediný, kto pozná Otca, a teda aj ten, ktorý Otca môže zjaviť ľuďom. V tejto súvislosti je to Ježiš, skrze ktorého Otec komunikuje so svetom.

Ďalšie dva texty, ktoré teologicky reflektujú porozumenie múdrosti v osobe Ježiša Krista, nám dokumentujú Pavlovu kristológiu zdôrazňujúcu nadčasovú Múdrosť. Tá je sústredená v Ježišovej osobe a kázaní.

¹⁷⁸ BEASLEY-MURRAY, G. R. *Jesus and the Kingdom of God*. Grand Rapids: Eerdmans, 1986, s. 331.

1 Kor 1,24

αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσιν, Χριστὸν θεοῦ δύναμιν καὶ θεοῦ σοφίαν·
...ale pre povolaných, tak Židov, ako aj Grékov, Krista, Božiu moc a Božiu múdrosť.

Kristus - Božia moc a Božia múdrosť (hebr. חֵכֶם gr. σοφία) korešponduje s pripisovaním nadpozemskej múdrosti Ježišovej osobe.

Kol 2,3

ἐν ᾧ εἰσιν πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι.

Lebo v ňom sú ukryté všetky poklady múdrosti a poznania.

Apoštol Pavol odporuje gnostickej heréze zameranej na tajné poznanie. Jasne poukazuje na to, že v Kristovi sú poklady múdrosti a známosti. Poznaním jeho osoby sa stáva človek jeho nasledovníkom, nie poznaním tajného učenia. V Ježišovej osobe je na druhej strane koncentrovaná nadčasová múdrosť, ako môžeme porozumieť z Ježišových vyjadrení o sebe: je si toho plne vedomý a nebojí sa to formulovať. Toto jeho sebavedomie ho vedie ku sebaistým reakciám na otázky poslucháčov, kedy dokonca svedčí sám o sebe, respektíve predpovedá nastávajúce udalosti. Ježišova múdrosť bola často najjasnejšie prezentovaná v jeho odpovediach na otázky poslucháčov. Priblížime si preto niekoľko textov, ktoré na to poukazujú.

Mt 12,11

ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· τίς ἔσται ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος ὃς ἔξει πρόβατον ἐν καὶ ἐὰν ἐμπέσῃ τοῦτο τοῖς σάββασιν εἰς βόθυνον, οὐχὶ κρατήσῃ αὐτὸ καὶ ἐγερεῖ;

On im povedal: „Nájde sa medzi vami človek, ktorý má jedinu ovcu, a tá by mu v sobotu spadla do jamy, a on by ju nechtyl a nevytiahol?“

Ježiš dostal v synagóge otázku na to, či je možné v sobotu uzdravovať, a to v snahe obžalovať ho. Je to otázka, na ktorú odpovedá príkladom z každodenného života. Práve uvedením príkladu záchrany zvieraťa (napriek predpisom zákonníkov), vykresľuje Ježiš paradox odsudzovania za milosrdenstvo, ktoré je podstatou Božích príkazov a ustanovenia sviatku soboty samotnej.

Mt 12,25

εἰδὼς δὲ τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν εἶπεν αὐτοῖς· πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ σταθήσεται·

On poznal ich myšlienky a povedal im: „Každé vnútorne rozdelené kráľovstvo pustne a nijaké mesto alebo dom vnútorne rozdelený neobstojí.“

Ježiš vedel o čom premýšľajú a adekvátne reagoval. Podobenstvo o rozdelenom kráľovstve vychádza taktiež z bežných historických súvislostí a odporozovaného života. Na tomto príklade obhajuje legitímnosť svojho konania keď vyháňa démonov a označuje aj akou mocou to robí.

Mt 13,54

καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ· ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, ὥστε ἐκπλήσσεσθαι αὐτοὺς καὶ λέγειν· πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις;

Prišiel do svojej domoviny a tam učil v synagóge, takže ľudia veľmi žasli a hovorili: „Odkiaľ má takúto múdrosť a mocné činy?“

Vzhľadom na jeho pôvod sa jeho poslucháči z oblasti, kde vyrastal, pýtali, odkiaľ má múdrosť. Paralelu máme v Mk 6,2:

καὶ γενομένου σαββάτου ἤρξατο διδάσκειν ἐν τῇ συναγωγῇ, καὶ πολλοὶ ἀκούοντες ἐξεπλήσσοντο λέγοντες· πόθεν τούτῳ ταῦτα, καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα τούτῳ, καὶ αἱ δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γινόμεναι;

Keď nadišla sobota, začal učiť v synagóge. Počúvalo ho množstvo ľudí, ktorí sa s úžasom pýtali: „Odkiaľ to ten človek má? Aká je to múdrosť, ktorej sa mu dostalo? Aké mocné činy sa dejú jeho rukami!“

V nasledujúcej reakcii sa pohoršujú, keďže ho z hľadiska jeho pôvodu nepovažujú za toho, kto má mať moc konať divy a rozprávať tak múdro:

Jn 7,15

ἐθαύμαζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· πῶς οὗτος γράμματα οἶδεν μὴ μεμαθηκώς;

Židia sa čudovali a hovorili: „Ako to, že tento pozná Písma, hoci sa neučil?“

Ježiš nielen že nebol zákonník, ale jeho výchova v Zákone bola skôr domáca a synagogálna, ako to bolo v tej dobe v Galilei zvykom. Nepatril do prominentnej rodiny, a aj keď sa pravdepodobne pravidelne zúčastňoval s rodičmi sviatkov v Jeruzaleme, nepatril do židovskej skupiny určujúcej výklad Zákona (ako napr. farizeji). Takže poslucháčov prekvapuje jeho hlboká a presvedčujúca znalosť Písma.

Podobne je nútený vysvetľovať veľkňazom a starším ľudu pôvod svojej preukázateľnej moci nad prírodnými zákonmi, keď vyučuje v chráme po slávnostnom vstúpení do Jeruzalema.

Mt 21,24

ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· ἐρωτήσω ὑμᾶς καὶ γὰρ λόγον ἑνα, ὃν ἐὰν εἴπητέ μοι καὶ γὰρ ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ·

Ježiš im odpovedal: „Aj ja sa vás opýtam na jednu vec. Ak mi na to odpoviete, aj ja vám poviem, akou mocou to robím.“

Ježiš im neodpovedá priamo, ale tak ako už viac krát predtým, keď odpovedal na otázky farizejov a zákonníkov. Reaguje otázkou na pôvod Jánovho krstu (Lk 20,1-8). Aj na iné provokatívne otázky odpovedá múdro, ako to môžeme vidieť pri téme platenia daní.

Mt 22,21

λέγουσιν αὐτῷ· Καίσαρος. τότε λέγει αὐτοῖς· ἀπόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ.

„Cisárov,“ odpovedali mu. Nato im povedal: „Odovzdajte teda cisárovi, čo je cisárovo, a Bohu, čo je Božie!“

Otázka farizejov na daň cisárovi, patrila do okruhu otázok, zameraných na hľadanie možnosti odsúdiť Ježiša ze reči, ktoré by vyzývali ku neposlušnosti voči Rimanom a potencionálne by búrili ľud (Lk 20,25). V nasledujúcom texte čítame, že ich Ježiš premohol v diskusiách, a to napriek ich vzdelanosti a premyslenej snahe získať odpovede, ktoré by ho mohli právne zdiskreditovať.

Mt 22,46

καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο ἀποκριθῆναι αὐτῷ λόγον οὐδὲ ἐτόλμησέν τις ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκέτι.

A nikto mu nevedel odpovedať ani slovo. Od toho dňa sa ho už nikto viac neodvážil vypytovať.

Z evanjelií poznáme mnoho diskusií s farizejmi, tu je však zaznamenané, že sa ho už neodvážili nič opýtať. Zvolil si situáciu, keď sa farizeji zišli, kedy sa ich otvorene pýta na ich vysvetlenie, či syn je Kristus. Ich odpoveď bola jednoduchá, tak boli naučení farizejmi, že to bude syn Dávidov. Citujúc Žalm 110,1 ukazuje Ježiš, že Dávid v Duchu nazval Krista Pánom. Lebo všetko, čo sa hovorí o Kristovej ľudskosti a ponížení, musí byť vykladané a chápané v súlade s pravdou, o jeho božskej prirodzenosti a vládnutí. Musíme sa držať toho, že je Davidovým Pánom, a tým vysvetliť, že je Davidovým synom.

Niektoré Ježišove odpovede na otázky farizejov síce majú múdroslovné prvky, väčšinou sa však jedná o obranu a vysvetlenie podstaty Zákona, ktorý farizeji a zákonníci síce vykladali, ale v mnohých ohľadoch mu podľa Ježiša správne neporozumeli. Súhlasili s Ježišom iba vo výnimočných prípadoch, ak mu položil otázku niekto iný, s kým oni sami nesúhlasili, ako to vidíme na príklade otázky od sadukajov.

Lk 20,39

ἀποκριθέντες δέ τινες τῶν γραμματέων εἶπαν· διδάσκαλε, καλῶς εἶπας.

Tu niektorí zákonníci povedali: „Učiteľ, dobre si povedal.“

Sadukaji sa Ježiša pýtajú záludnú otázku ohľadne vzriesenia, v ktoré neveria. Spor o vzkriesenie Ježiš rieši jednoducho, poukazujúc na odlišnú eschatologickú perspektívu jestvovania človeka. O reakcii poslucháčov je zaznamenané: „A už sa ho viac neodvážili na nič vypytovať“. Zákonníci, ktorí veria vo vzkriesenie, sú potešení jeho jasnou múdrou odpoveďou (paral. Mk 12,32). Zdôrazňujú súlad Ježišovho vyučovania s náukou Tóry.

Ježiš predpovedá niektoré udalosti v blízkej budúcnosti, nielen eschatologického charakteru, v čom sa taktiež prejavuje jeho božská múdrosť, poznanie presahujúce prirodzené možnosti človeka. Patria sem i prorocké vyjadrenia, ktoré sú predpoveďami konkrétnych udalostí každodenného života, na ktorých sa cez Ježišovu múdrosť mohla ukázať sláva Božia.

Jn 11,4

ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστιν πρὸς θάνατον ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ δι' αὐτῆς.

Keď to Ježiš počul, povedal: „Táto choroba nie je na smrť, ale na Božiu slávu, aby ňou bol oslávený Boží Syn.“

Tento zázrak je najvýraznejším zamením v tomto evanjeliu (medzi šesť predchádzajúcich patrilo premenenie vody na víno, nasýtenie zástupov, kráčanie po vode a tri uzdravenia chorých) poukazujúcim na Kristovo božstvo, má posilniť vieru učeníkov a vedie Ježiša priamo na kríž (Jn 12,23).¹⁷⁹ Ježišovo prorocké vyjadrenie o vzkriesení Lazara ukazuje na jeho mesiášstvo. Rovnako ako aj iné zázraky, mali byť na Božiu slávu a zjavenie sa Božieho syna. Zároveň tento príbeh poukazuje aj na vzkriesenie človeka z duchovnej smrti do večného života. Na rozdiel od Lazara, ktorého telesná smrť, bola vzkriesením iba dočasne oddialená.¹⁸⁰ V tejto súvislosti nám rezonuje Ježišov rozhovor s Martou pred vzkriesením jej brata, kde o sebe hovorí „Ja som vzkriesenie a život. Kto verí vo mňa, aj keď zomrie, bude žiť“ (Jn 11,25).

Dostávame sa tak k Ježišovej identite, ktorú môžeme chápať na viacerých úrovniach. Počas svojho verejného pôsobenia vystupoval ako učiteľ, zvestovateľ prichádzajúceho

¹⁷⁹ MacARTHUR, J. *Evangelium podle Jana. Komentář verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2012, s. 62.

¹⁸⁰ MARSHALL, I. H. *New Testament Theology. Many Witnesses, One Gospel*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2004, s. 504.

Božieho kráľovstva. Objasňoval jeho význam a spôsob jeho prijatia. Používal na to rôzne literárne prvky, veľmi často to boli podobenstvá a príbehy z každodenného života. Ježišove reči a skutky sú silne koncentrované v Matúšovom a Lukášovom evanjeliu, mnohé z jeho rečí sú múdroslovím. Kristológia vyplývajúca z obrazov, ktoré nám ponúkajú kánonické evanjeliá, nám ukazuje Ježiša ako Mesiáša, ktorý po svojom vzkriesení poveruje učeníkov šírením zvesti o Božom kráľovstve. Nepopierateľne do tohoto obrazu zapadá Ježišov vzťah ku nadčasovej Múdrosti, dôkazy v prospech zdôraznenia tejto roly sú však nejednoznačné. V Matúšovom evanjeliu sú Ježišove reči v tomto štýle, ale nie v zmysle sebaidentifikácie. O sebe a svojej úlohe hovorí Ježiš do 16-tej kapitoly Matúšovho evanjelia v súvislosti s Božím kráľovstvom, v poslednej reči hovorí už o zničení Chrámu, príchode Syna človeka a poslednom súde.¹⁸¹ V iných textoch je zdôraznené mesiášske poslanie – Syn Dávida, sluha Jahveho (Iz 40-55) - implicitne v Mk 10,45 (Mt 20,28) a explicitne (Mt 8,17 a 12,17-21; Lk 22,37).¹⁸² Lukáš zdôrazňuje význam Ježišovho poslanca aj v knihe Skutkov, jednotne je v oboch častiach spisu zdôraznená Ježišova zástupná smrť na kríži. Výzva k pokániu a učeníctvu presahuje tradičnú učiteľskú úlohu. Reakciou na výzvu evanjelia je nasledovanie Ježiša v ortodoxii aj ortopraxii. Vzkriesenie Ježiša a nanebovstúpenie natoľko posunulo kristológiu zaznamenanú v knihe Skutkov, že môžeme jednoznačne vidieť nielen význam mesiášskeho poslanca, ktoré Ježiš naplnil smrťou na kríži. Nanebovstúpenie a posadenie sa po pravici Boha Otca v nebesiach (Sk 7,55-56) súvisí s modlitbou a uctievaním, ktoré sú mu adresované (Sk 7,59 a 5,31).

¹⁸¹ MRÁZEK, J. *Kázani na hoře*. Jihlava: Mlýn, 2017, s. 9.

¹⁸² MARSHALL, I. H. *New Testament Theology. Many Witnesses, One Gospel*, s. 189.

3. Zbierka Ježišových sapienciálnych výrokov

3.1. Metodika výberu

V prvom rade sa vo výbere zameriavame na kánonické výroky, v druhom rade na výroky nekánonické. Sledujeme paralely kánonických výrokov v nekánonickej literatúre. Výroky sa delia podľa zamerania a podľa spôsobu recepcie. Múdroslovné vyjadrenia jednoduchým spôsobom uchopili realitu¹⁸³, takže pri ich definovaní nás bude zaujímať aj tento aspekt. Za múdroslovné výroky považujeme tie, ktoré majú jasné posolstvo charakterizované ako nadčasové, v takom zmysle, v akom je rôznymi autormi rozpoznané múdroslovie v Starom zákone, ako aj v iných textoch sapienciálneho charakteru. Uvedieme príklad v ktorom Ježiš cituje Starý zákon a objasňuje tak večne platnú pravdu o zvrchovanom Bohu, ktorý môže naplniť ľudské potreby a v pokušení sa učíme dôverovať mu.

Mt 4,4

ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν· γέγραπται· οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ.

On mu však odpovedal: „Je napísané: Človek bude žiť nielen z chleba, ale z každého slova, ktoré vychádza z Božích úst.“

Ježiš pri pokúšaní na púšti cituje Dt 8,3, kde je výzva na vd'ačnosť za Božiu starostlivosť o Izraelský ľud počas putovania po púšti. Je to nadčasové vyjadrenie o Božej providencii. Jedná sa o múdroslovný výrok, ktorý Ježiš aktualizuje v danom okamihu na konkrétnu situáciu.

3.2. Sapienciálne výroky zostavené do zbierky

Zbierka kánonických výrokov

Keď sa jedná o príbehy zo života Ježiša, naša pozornosť je v prvom rade upriamená na synoptické evanjeliá ako primárny zdroj jeho výrokov. Sú základom historického príbehu o Ježišovom živote a vzkriesení z hľadiska viery. Rovnako tak aj Pavlove listy reflektujú evanjelióvu tradíciu. List Jakuba a Petrove listy nie sú tradične hlavným zdrojom tradície o Ježišovi; vedeckému skúmaniu bola v poslednom období podrobená vzájomná súvislosť medzi výrokmi prisudzovanými Ježišovi a jeho učením v týchto epištolách.¹⁸⁴ Na konečnú

¹⁸³ PERES, I. Ľudové múdroslovné výroky v gréckych epitafoch, s. 9-24, s. 20.

¹⁸⁴ BATTEN, A. J., KLOPPENBORG, J. S. *James, 1&2 Peter, and Early Jesus Traditions*. London, UK: Bloomsbury Publishing, 2014, s. 612-613.

podobu zaznamenaných správ o Ježišovi mala podľa Ábela vplyv antická a helenistická literatúra, aj keď sú hlavne biblickým príbehom založeným na starozákonných cykloch prorockých príbehov. Pavlovská zvesť o vzkriesenom Kristovi tak viedla ku vzniku osobitného literárneho druhu, ktorým sa stali evanjeliá.¹⁸⁵ Aktuálne je uznávaná teória dvoch prameňov pri ich vzniku (Markovo evanjelium a prameň Q).

Ježiš učil zástupy aj skupiny učeníkov, pričom v evanjeliu podľa Matúša 7,28-29 je označený ako učiteľ, ktorý má autoritu. V tomto texte vidíme Ježiša ako múdreho muža Izraela. Ježiš je v 1Kor 1,30 označený ako ten, ktorý prišiel ako múdrosť od Boha a v Kol 2,3 ako zdroj pokladu múdrosti a poznania.¹⁸⁶ To, že Ježiš používa podobenstvá a príslovia vo vyučovaní naznačuje, že do novozákonného porozumenia kristológie patrí aj naplnenie starozákonnej múdroslovnej tradície. Záver kázne na hore obsahuje tradičný kontrast protikladov, ktorý vidíme aj v knihe Prísloví. Porovnanie múdrych a hlúpych sa vyskytuje aj v podobenstve o desiatich pannách.¹⁸⁷ Goldsworthy objasnil teológiu múdrosti v diagrame, ktorý znázorňuje na jednej strane longitudinálny smer výskumu od Božej múdrosti v stvorení po múdrosť v Novom zákone. Sem patrí Ježiš ako zdroj múdrosti darovanej jeho nasledovníkom a vyvýšený Ježiš na tróne v knihe Zjavenia (7,12). Na druhej strane rozoberá laterálny smer výskumu, ktorý objasňuje hlavnú tému múdroslovnej literatúry. Spája perspektívu múdrosti s prorockou eschatológiou, pričom nová mesiánska múdrosť má byť zjavená v novej vláde Bohom obnoveného kráľovstva.¹⁸⁸ Podľa Pokorného sa zvestovanie Ježiša sústredilo na unikátne ohlasovanie Božieho kráľovstva, pričom v budúcej vláde predpokladá účasť všetkých ľudí. V tomto bode prekračuje Ježiš klasickú úlohu učiteľa múdrosti a eschatologického proroka.¹⁸⁹ Mal si podľa Pokorného postupne uvedomovať svoje Božské poslanie a úlohu katalyzátora v eschatologickej zmene.¹⁹⁰ Rôzne formy kristológie nachádza Pokorný aj v ranokresťanskej tradícii, od osobitného dôrazu na Ježišovu zástupnú smrť, po myšlienky o Synovi človeka a kristológii múdrosti. Ježišovo

¹⁸⁵ ÁBEL, F. Vzťah Markovho evanjelia k pavlovskej tradícii zvestovania Krista a jeho implikácie. In FARKAŠ, P. et al. *Textový, exegetický a teologický výskum evanjelia podľa Marka*. Bratislava: RKCMBF UK, 2011, s. 38-75, s. 40.

¹⁸⁶ GOLDSWORTHY, G. *Wisdom and its Literature in Biblical-Theological Context*, s. 42-55.

¹⁸⁷ Tamže, s. 46.

¹⁸⁸ GOLDSWORTHY, G. *Wisdom and its Literature in Biblical-Theological Context*, s. 48 a 52.

¹⁸⁹ POKORNÝ, P. *Jesus in the Eyes of his Followers: Newly Discovered Manuscripts and Old Christian Confessions. The Dead Sea Scrolls and Christian Origins Library 4*. North Richland Hills, TX: Bibal Press, 1998, s. 34.

¹⁹⁰ POKORNÝ, P. *Jesus in the Eyes of his Followers: Newly Discovered Manuscripts and Old Christian Confessions. The Dead Sea Scrolls and Christian Origins Library 4*, s. 52.

vzkriesenie ako ústredná téma naznačuje budúce všeobecné eschatologické vzkriesenie všetkých ľudí. Veľkonočné udalosti tak podľa neho dostávajú do popredia kristológiu vzkriesenia a oslávenia, ktorá sa podľa Pokorného presadila aj pri príprave kánonu Nového zákona.¹⁹¹

Podobenstvá (hebr. פְּסָקִים gr. παραβολή) v Novej zmluve sú výroky Ježiša zaznamenané v evanjeliách, ktoré v skratke opisujú fiktívne príklady z bežného života, nemusia však opisovať každodenné dianie¹⁹² alebo paraboly opisujúce nevšedné udalosti. V Starom zákone vyjadrovali alegorickú pointu, rovnako aj v rabínskej literatúre.¹⁹³ Sú základným prostriedkom Ježišovho vyučovania, pri ktorom poslucháčov vtáhuje do deja nielen úvodnými vetami, ale aj použitím vhodných metafor. Zachytávajú a kombinujú dve základné židovské tradície: múdrosť a eschatológiu. Napriek tomu sú to nezávislé vyučovacie jednotky, bez priamej podpory v biblickom texte (okrem podobenstva o milosrdnom Samaritánovi v Lk 10,29-37 s odkazom na Lv 19,18). Niektorí biblisti určujú výskyt podobenstiev na viac ako 60 krát v NZ, iní sa prikláňajú ku menšiemu počtu, v závislosti od jeho definície.¹⁹⁴ Jedná sa o príbehy, ktoré dostávajú svoj význam v špecifickom kontexte a majú metaforický podtext.¹⁹⁵ Delíme ich na príslovia, prirovnania, obrazné rozprávania, rozvinuté prirovnania (horčičné semeno 4,30-32), fiktívne príbehy (panny so svetlom Mt 25,1-13), ilustračné príbehy s modelom správneho správania (milosrdný Samaritán Lk 10,29-37) a alegórie (rozsievač Mk 4,1-9 a 13-20). Nás zaujímajú podobenstvá o Božom kráľovstve (zrno Mk 4,26-29; poklad a perla Mt 13,44-46), podmienkach učeníctva (náklady na stavbu Lk 14,25-33) a o konci časov (nepoctivý správca Lk 16,1-9). Ježišove podobenstvá sú väčšinou metaforami o Božom kráľovstve (gr. βασιλεία τοῦ θεοῦ). Samotné podobenstvá si často kladú za cieľ priviesť poslucháčov k tomu, aby sa postavili do novej situácie, aby sa rozhodli aké stanovisko zaujmú k Ježišovi a jeho zvesti. Pri ich výklade sa zameriavame na historický kontext Ježišovej doby a kontextualizáciu u evanjelistov, ako aj o ich literárny kontext v samotnom texte a v Ježišovom učení.

¹⁹¹ Tamže, s. 58 a 73.

¹⁹² SNODGRASS, K. R. *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*. Second Edition. Grand Rapids: Eerdmans, 2008, s. 18.

¹⁹³ OSBORNE, G. R. *The Hermeneutical Spiral: a Comprehensive Introduction to Biblical Interpretation*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2006, s. 236.

¹⁹⁴ MAREČEK, P. *Evangelium podle Lukáše*, s. 244-247.

¹⁹⁵ MRÁZEK, J. *Podobenství v kontextu Matoušova evangelia*. Jihlava: Mlýn, 2010, s. 2.

Medzi podobenstvá s motívom kráľovstva Božieho a eschatonu radíme napr. nasledujúce: rozsievateľ (Mt 13,1-9), kúkoľ (Mt 13,24-30), horčičné semeno (Mt 13,31-32), o svadobnej hostine (Mt 22,2-14) a sluhovia vo vinici (Mt 20,1-16). Vzhľadom na ich nadčasovú múdrosť majú myšlienkovú spojitosť s výrokmi Ježiša, ktoré radíme medzi múdroslovné. Zvest' o kráľovstve Božom je hlavnou témou Ježišovej verejnej činnosti v prorocko-eschatologickom duchu (Mk 1,15).

Medzi múdroslovné výroky radíme aj aktualizáciu Božích príkazov, ktoré máme zhrnuté v reči na vrchu/rovine. Ježiš objasňuje ich skutočný význam, na druhej strane však v úvode ku Reči na vrchu je jeho výrok, že neprišiel Zákon zrušiť.

Mt 5,17

μη νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι.

Nemyslite si, že som prišiel zrušiť Zákon alebo Prorokov. Neprišiel som zrušiť, ale naplniť.

Podľa viacerých autorov by mali výklady podobenstiev vychádzať z ich žánru, ktorými sú miniatúrne divadelné jednoaktovky (komédie alebo tragédie).¹⁹⁶ Iní autori však takúto charakteristiku považujú za zavádzajúcu. Podobenstvá totiž ponúkajú skôr zjednodušený popis bežných životných situácií ako príkladov z každodenného života zasadených do Ježišových rečí. Výklad podobenstiev sa radikálne zmenil po ich definovaní ako rozvinutých prirovnaní, nie alegórií (aj keď sa alegorizujúceho prístupu niektorí neskorší autori znova zastávajú).¹⁹⁷ Na tento Jülicherov prístup nadviazal Bultmann v dejinách formy a roztriedil podobenstvá do štyroch kategórií (od jednoduchého prirovnania, cez bežne opakujúci sa dej a jedinečný príbeh, až po správny príklad).¹⁹⁸ Flusser a Young, na rozdiel od predošlých autorov, odmietli radikálnu odlišnosť Ježišových podobenstiev od rabínskych paralel. Analýza literárnych foriem v Novom zákone priniesla výklad podobenstva ako metafory, a to buď v polemike, alebo s pedagogickým zámerom.¹⁹⁹

¹⁹⁶ MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*. Jihlava: Mlýn, 2007, s. 97.

¹⁹⁷ MRÁZEK, J. *Podobenství v kontextu Matoušova evangelia*. Jihlava: Mlýn, 2010, s. 7 a 14-15.

¹⁹⁸ MRÁZEK, J. *Podobenství v kontextu Matoušova evangelia*, s. 8.

¹⁹⁹ Tamže s. 10-14.; YOUNG, B. H. *Jesus and His Jewish Parables: Rediscovering the Roots of Jesus' Teaching*. New York: Paulist Press, 1989.

Zbierka mimokánonických výrokov

Od 80-tych rokov 20. st. prebiehal pod záštitou Society of Biblical Literature rozsiahly výskum, ktorého úlohou bola rekonštrukcia zdroja *Q*²⁰⁰ a ktorého výsledkom bolo publikovanie niekoľkých verzií *Critical Edition of Q* v rokoch 2000 až 2002.²⁰¹ Jedná sa o dokument, ktorého existenciu predpokladáme zo skúmania evanjelií. V synoptických evanjeliách považujeme evanjelium podľa Marka za zdroj, z ktorého čerpajú druhé dve evanjeliá, majú však ešte iný originálny zdroj a tento materiál označujeme ako *Q*. Viaceré pasáže evanjelií podľa Matúša a Lukáša vykazujú takú veľkú zhodu v použitých výrazoch a v slovoslede (zvlášť použitie rovnakých participií, ktoré sú najvariabilnejšie elementy gréckej syntaxe), že je nepravdepodobné, že pracovali nezávisle. Dá sa to vysvetliť tým, že Matúš kopíroval Lukáša, alebo obaja pracovali so spoločným písaným prameňom.²⁰² Na základe literárnej analýzy je pravdepodobné, že obaja kopírovali Marka a editovali ho rôznym spôsobom, pričom však použili aj iný zdroj. Zdieľajú spolu 4500 slov, ktoré nemajú z Marka a niektoré pasáže súvisia doslovne. Tak hovoríme o teórii Dvoch dokumentov (2DH), ktoré boli zdrojmi pre spoločné prvky synoptických evanjelií: evanjelium podľa Marka a zdroj *Q*.²⁰³ Tento zdroj zobrazuje Ježiša viac ako prorockého kritika nevery a mudrca s múdrosťou, ktorá premieňa, než by uprednostňoval tému jeho smrti a vzkriesenia v kontexte spásy. V súvislosti s Múdrosťou je dôležitá pasáž, na ktorú upozorňuje aj Gathercole.²⁰⁴ Text, ktorý poznáme z Lukáša 7,35, je v *Q* uvedený v odlišnom znení „múdrost' je ospravedlnená jej skutkami“. Skutki múdrosti sú pri analýze pasáže z Mt 11,19 pod týmto vplyvom spájané s Kristovými skutkami (Mt 11,2) a Ježiš následne identifikovaný s Múdrosťou. Niektorí autori súhlasia s čítaním, ktoré akceptuje preexistenciu Krista v božskej Múdrosti (napr. Feuillet), Gathercole však tieto znaky nepovažuje za jasné. Priznáva, že niektoré motívy Múdrosti sú v synoptických evanjeliách vložené do portrétu Ježiša (Mt 11,28-30), napriek tomu citujúc Cairda rozlišuje medzi preexistujúcou personifikáciou a osobou, keďže v judaizme bola múdrost' Božím

²⁰⁰ MATTISON, M. M. *The Gospel of Q: Jesus' Prophetic Wisdom*. Createspace Independent Publishing Platform, 2016.

²⁰¹ KLOPPENBORG, J. S. *Q, the Earliest Gospel: An Introduction to the Original Stories and Sayings*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2008, s. 2-3.

²⁰² KLOPPENBORG, J. S. *Q, the Earliest Gospel: An Introduction to the Original Stories and Sayings*, s. 4.

²⁰³ Tamže, s. 12-15.

²⁰⁴ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*, s. 203.

atribútom.²⁰⁵ Nekánonickými textami, ktoré obsahujú explicitne Ježišove výroky, sú evanjeliá. Väčšina teológov sa v počiatočnom výskume *Tomášovho evanjelia* (TmEv) zhodovala v názore, že jeho autor poznal synoptické evanjeliá. Vzhľadom na ústnu tradíciu však v súčasnosti prevláda názor o jeho nezávislosti.²⁰⁶ Podľa Charleswortha sa však jeho práca s materiálom, ktorý poznáme zo synoptických evanjelií, javí skôr ako vlastný prínos, než ústna tradícia predchádzajúca písanému textu kánonických evanjelií.²⁰⁷ Podľa niektorých autorov koptské Tomášovo evanjelium často zachováva skoršie, viac autentické verzie Ježišových podobenstiev bez výkladu. Napr. TmEv Logion 9 uvádza podobenstvo o rozsievачovi (Mk 4,9-10), ale bez alegorického výkladu (Mk 4,13-19). Pre niektorých bádateľov (Cullmann, Hunzinger, Leipoldt) je to dokladom pre existenciu nezávislého prameňa, z ktorého čerpalo aj Tomášovo evanjelium. Podobne podobenstvo o sieti TmEv Logion 8 (Mt 13,47-50) a o kúkoli medzi pšenitou TmEv Logion 57 (Mt 13,24-30). Môže to podľa Charleswortha znamenať aj skutočnosť, že výklad podobenstva nemusel pochádzať od historického Ježiša, ale z ranej kresťanskej tradície a k podobenstvu bol vložený redaktorom. Podobenstvo o rozsievачovi sa nachádza v evanjeliu podľa Marka a pri rozdelení diachrónnou metódou obsahuje samotné podobenstvo v Mt 13,3-8. Avšak deviaty verš už na základe tejto analýzy obsahuje izolovaný výrok. Verše 10-13 môžu byť podľa jednej z teórií ranocirkevným vysvetlením, prečo Ježiš používal podobenstvá, a verše 14-20 ranocirkevnou interpretáciou samotného podobenstva.²⁰⁸ Otázka, ktorá by nám mohla pomôcť, je, či táto nasledujúca pasáž s výkladom podobenstva korešponduje s Ježišovým učením, zvlášť s jeho inými zaznamenanými múdroslovnými vyjadreniami. Podobenstvo treba konfrontovať s celkovým trendom Ježišovho učenia a konania, v kontexte Ježišovej zvesti evanjelia. Zvlášť si všímať vzťah k Božiemu kráľovstvu, ktoré bolo ústredným motívom Ježišovho kázania.

²⁰⁵ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*, s. 204- 209.; CAIRD, G. B. (HURST, L. D. ed.) *New Testament Theology*, s. 340.

²⁰⁶ CHARLESWORTH, S. D. *The end of Orality: Transmission of Gospel Tradition in the Second and Third Centuries*, s. 332.

²⁰⁷ Tamže, s. 341.

²⁰⁸ CHARLESWORTH, S. D. *The end of Orality: Transmission of Gospel Tradition in the Second and Third Centuries*, s. 341.

3.3. Mapa výrokov v evanjeliách

Rozloženie v kánonických evanjeliách

Rozloženie znamená skladba - skupiny výrokov v kánonických evanjeliách delíme jednak podľa žánru (príslovia, podobenstvá, diskusia s učeníkmi a poslucháčmi), ale hlavne podľa teologických tém (etické otázky a otázky vyplývajúce z každodenného života, eschatológia a pod.). Vzhľadom na to, že sa podrobne múdroslovnými výroky zaradenými do kategórií venujeme v nasledujúcej kapitole, na začiatok iba načrtujeme mapu týchto rečí v každom z kánonických evanjelií a podrobnejšie sa v tejto časti budeme venovať iba analýze múdroslovných výrokov v niektorých nekánonických textoch.

Evanjelium ako literárny útvar je považované za subžáner gréckeho literárneho žánru životopisu (βίος), ktorý má predchodcu v židovskej literatúre.²⁰⁹ Môžeme v nich vidieť postupný vývoj príbehu, ako je napríklad postupne sa vyvíjajúca nepriateľská atmosféra okolo Ježiša, v čase jeho verejného pôsobenia. O počiatočného záujmu davu až po otvorené nepriateľstvo. Ježišove výroky sú napríklad v Matúšovom evanjeliu zoskupené do väčších celkov - „rečí“, ktoré korešpondujú s naratívnu zložkou evanjelia.²¹⁰

V pasáži evanjelia Matúša 11,25- 30 hodnotí Ježiš ľudské poznanie ako nedostatočné pre poznanie Bohom zjavenej pravdy a nadčasovej múdrosti. Jedná sa o modlitbu, v ktorej spomína aj vlastné poznanie Boha Otca, ktoré mu dáva možnosť dať poznať Boha Otca ľuďom. Prítomnosť motívu pozvania, jarma a sľúbeného oddychu indikuje podľa Deutscha múdroslovný motív, kde je dokonca Ježiš prezentovaný ako inkarnovaná Múdrost', ktorá je opísaná v Sirachovcovi 24. Tá prebýva v Tóre, je s ňou identifikovaná. Podľa neho je Ježiš aj inkarnáciou Múdrosti, aj učiteľom múdrosti.²¹¹ Iní autori uznávajú prítomnosť múdroslovných motívov v Matúšovi, avšak bez silnej asociácie s preexistenciálnou múdrosťou.²¹²

Typickými príkladmi múdroslovných výrokov sú tie, ktoré žánrovo radíme medzi príslovia. V Mt 12,33 a v Lk 6,44 sa jedná o paralelný výrok, v ktorom sa charakteristika človeka popisuje na základe jeho správania sa - strom sa pozná po ovocí. V Lk 4,23 čítame podobenstvo o lekárovi a v Lk 14,34-35 podobenstvo o soli.

²⁰⁹ POKORNÝ, P. *Evanjelium podle Marka*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK, 2016, s. 17.

²¹⁰ MRÁZEK, J. *Podobenství v kontextu Matoušova evangelia*, s. 4.

²¹¹ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*, s. 198.

²¹² Tamže, s. 199.

Ježišove skutky viedli často nielen k nasledovaniu, ale práve naopak, k jeho odmietnutiu, hlavne zo strany farizejov a zákonníkov. Podľa Whitheringtona môžeme okrem kategórie učiteľa a proroka vidieť Ježiša skôr ako toho, kto sa stavia nad Zákon, vzhľadom na situáciu, ktorá vyplýva z jeho misie. V takom prípade je však jeho autorita omnoho vyššia, keďže posudzuje božsky autorizované prikázania Tóry.²¹³ Ježiš ako učiteľ premýšľal radikálne nielen po stránke teologickej, ale aj vo veciach spoločenských, etických a výchovných.²¹⁴ Z jeho pedagogických výrokov vidíme, že učil nielen na voľnom priestranstve a po domoch, ale aj v synagógach a v chráme.²¹⁵ Nasledujúci výber textov sa týka situácií, ktoré potvrdzujú aj to, ako bolo všeobecne vnímané jeho učiteľské poslanie, vychádzajúce z jeho rečí. Tieto reči však budeme analyzovať z hľadiska múdroslovia v nasledujúcej kapitole spolu s ich identifikáciou, rozdelením a kategorizáciou. Nasledujúce texty sumarizujú jeho učiteľské pôsobenie a jeho seba porozumenie v tejto úlohe.

Evanjelium Matúša

V Mt 13,54, čítame, že boli v Ježišovom rodisku prekvapení jeho múdrosťou keď vyučoval v synagóge. Rovnako sa pýtajú na pôvod jeho moci aj veľkňazi, keď učí v jeruzalemskom chráme (Mt 21,23). Je oslovený ako dobrý Učiteľ (Mt 19,16 - gr. διδάσκαλος je substantívum maskulína, až 59 krát v NZ, z toho 48 krát v evanjeliách, a v evanjeliu Matúša 12 krát, vychádza z gr. pojmu ῥαββί a má hebrejský pôvod). Veľmi často ho ako učiteľa oslovovali jeho odporcovia a pýtali sa ho na rôzne otázky (Mt 22,16 – po oslovení Učiteľ sa Ježiša pýtajú na povinnosť platiť daň). Naproti tomu zástupy žasli nad jeho učením (Mt 22,33), a to často aj po jeho odpovediach na tieto záludné otázky. Na základné prikázanie sa ho v takomto kontexte pýtali znalci Zákona (Mt 22,36).

V evanjeliu Matúša máme viacero vyjadrení o Ježišovej učiteľskej úlohe (Mt 4, 23; Mt 5,2; Mt 7,29; Mt 9,35; Mt 11,1; Mt 23,1; Mt 26,55). Čítame, že učil a kázal. Dokonca poslucháčov vyzýval, aby sa učili od neho (Mt 11,29). Jeho vyučovanie bolo popretkávané výrokmí, medzi ktorými vynikajú podobenstvá, ktorými svoje reči Ježiš dokresľoval. Matúšovou predlohou bol pravdepodobne evanjelista Marek, a to aj so svojou dejovou líniou. Ako uvádza Mrázek, v Matúšovi sú väčšie celky Ježišových rečí zasadené do

²¹³ BOCK, D. L. *Jesus according to Scripture. Restoring the Portrait from the Gospels*. Grand Rapids: Baker Academic, 2008, s. 609.

²¹⁴ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 39.

²¹⁵ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 44.

naratívnej zložky evanjelia.²¹⁶ Jedná sa o sedem Ježišových rečí, prvou z nich je rozsiahla Kázeň na hore, ktorá by mohla byť programovým prehlásením, nasledujúce však nielen opakujú, ale gradujú posolstvo k eschatologickému záveru.²¹⁷

Špecifický typ výrokov, ktoré analyzujeme, sú podobenstvá. Do diskurzu Matúšovho rozprávania Ježišovho príbehu patrí aj dopad jeho slov na život poslucháčov, teda kde sa v podobenstve vie nájsť poslucháč.²¹⁸ Typickým príkladom ich metaforického charakteru je podobenstvo o dvoch staviteľoch v závere kázne na hore (Mt 7,24-27), ktoré zdôrazňuje rovnaký život oboch staviteľov čo sa týka skúšok, avšak s rozdielom neviditeľných základov budovy, od ktorých sa odvíja to, ako v kritickom čase obstoja. Poslucháč môže analyzovať svoj život vo svetle Ježišových rečí, ako hlboko sa nad Božími prikázaniami zamýšľa a reálne ich vo svojom vlastnom živote (aj tam, kde to nikto nevidí) nasleduje. Po poriadku je však prvým múdroslovným výrokom prirovnanie o soli zeme a svetle sveta (Mt 5,13-16). Aj záver kázne na hore využíva paralely, ako sú dve brány, dve cesty a dva stromy (Mt 7, 13-14 a 16-17).

Ďalšie podobenstvá, ktoré radíme medzi múdroslovné výroky, sú zhrnuté v reči plnej podobenstiev, zaznamenananej v trinástej kapitole Matúšovho evanjelia: o rozsievачovi (Mt 13, 3-9 a jeho vysvetlenie učeníkom Mt 13,18-23). Ďalšie, ktoré objasňujú význam Božieho kráľovstva, sú o kúkoli medzi pšenitou (Mt 13,24-30 a jeho vysvetlenie Mt 13,37-43), o horčičnom zrnku a kvase (Mt 13,31-43), o poklade v poli (Mt 13,44), o perle (Mt 13,45-46), o rybárskej sieti aj s jeho výkladom (Mt 13,47-50).

V príbehu o Ježišovi kontinuálne nasledujú ďalšie podobenstvá, ktoré podľa naratíva o jeho živote rozpráva na ceste do Jeruzalema. Téma sa v osemnásťtej kapitole sústreďuje na vzájomné vzťahy, čoho najdôležitejším príkladom je podobenstvo o stratenej ovci (Mt 18,12-14), ako aj o nemilosrdnom sluhovi (Mt 18,23-34).

Po vjazde do Jeruzalema sú Ježišove výroky mierené na jeho protivníkov so silným polemickým podtónom (Mt 21-25).²¹⁹ Porovnanie dvoch synov je kontroverzné (Mt 21,28-32), rovnako tak podobenstvo o zlých vinohradníkoch (Mt 21,33-46) a o svadobnej hostine (Mt 22,1-10). Tieto podobenstvá pracujú s motívom smrti/zabitia syna majiteľa vinohradu, respektíve sluhov kráľa (hostiteľa). Miernejšie vyznieva nadväzujúce podobenstvo o svadbe kráľovho syna a vhodných šatách na hostinu, záver je však identický (Mt 22,11-14).

²¹⁶ MRÁZEK, J. *Podobenství v kontextu Matoušova evangelia*, s. 4.

²¹⁷ MRÁZEK, J. *Kázání na hoře*, s. 9.

²¹⁸ MRÁZEK, J. *Podobenství v kontextu Matoušova evangelia*, s. 5.

²¹⁹ MRÁZEK, J. *Podobenství v kontextu Matoušova evangelia*, s. 138.

Ježišove reči s eschatologickým dôrazom nachádzame u Matúša v kapitolách 24-25, kde je ilustrácia o figovníku (Mt 24,32-33), zlodejovi prichádzajúcom v noci (Mt 24,42-44), dvoch sluchoch (Mt 24,45-51) a desiatich pannách (Mt 25,1-13). Rovnako tak aj podobenstvo o talentoch (Mt 25,14-30) predznamenuje opis príchodu Syna človeka a posledného súdu v Mt 25,31-46. Pri predpovedi svojej zrady používa Ježiš metaforu zbitého pastiera a stáda, ktoré sa rozprchá (Mt 26,31-32), kde sú do role oviec postavení učenici.

Evanjelium Marka

Ježiš ako učiteľ je oslovený a rešpektovaný v niekoľkých súvislostiach. Často sa na neho takto obracajú chorí s prosbou o uzdravenie. V Mk 10, 51 je to slepý muž, ktorý chce byť uzdravený a menuje Ježiša oslovením, ktoré má význam pána vo vzťahu ku žiakovi, učiteľa v osobnej forme, doslovne „môj Pane“ (hebr. galil. רַבִּי gr. παῖς), ktoré bolo do gréčtiny prekladané aj ako pán (κύριος).²²⁰

V perikope Mk 8,34-9,1 je súbor Ježišových rečí (lógii), ktoré Ježiš rozpráva na ceste vo forme monológu, a to nielen učeníkom, ale aj zástupu. Ježiš tu vystupuje ako učiteľ. Rovnako čítame, že učil zástupy (Mk 2,13; Mk 4,1; Mk 6,34; Mk 10,1). Ďalší spôsob vyučovania bol výklad Tóry a prorokov v synagógach a po dedinách, ako aj v chráme (Mk 6,2 a 6,6; Mk 12,35). V prípade, kedy učí a predpovedá svoju smrť, je to v kruhu svojich učeníkov, nie verejne (napr. druhá predpoveď o smrti v Galilei v Mk 8,31).

Evanjelium Lukáša

Na viacerých miestach evanjelia Lukáša môžeme čítať, že Ježiš učil v synagógach a v chráme (Lk 4,15 a 21; Lk 4,31; Lk 6,6; Lk 13,10; Lk 19,47 a 21,37). Taktiež učil zástupy (Lk 5,3 a 17; Lk 9,11; Lk 14,25) a po mestách a dedinách (Lk 13,22). V Lk 23,5 je Ježiš označený počas súdu u Piláta ako ten, ktorý učí po celom Judsku a búri ľud (gr. ἀνασεῖει vzbudzuje vzrušenie). V evanjeliách slúži vyjadrenie, že jeho slovo malo „moc“, na odlíšenie jeho vyučovania od vyučovania učiteľov Zákona a farizejov, ako aj na zdôraznenie súvislosti medzi jeho rečou a mocnými činmi.²²¹

Lk 6,47-49 - podobenstvo o dvoch staviteľoch je podobne ako u Matúša v závere Ježišových rečí, v tomto evanjeliu sú kratšie, odohrávajúce sa na rovine. V tejto verzii je zdôraznený príbeh prvého staviteľa a jeho vnútorné vzťahy.²²²

²²⁰ POKORNÝ, P. *Evanjelium podle Marka*, s. 13.

²²¹ MAREČEK, P. *Evanjelium podle Lukáše*, s. 158.

²²² MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*, s. 12.

Viaceré podobenstvá rozpráva Ježiš v reakcii na otázky farizejov a zákonníkov. Jedno z najznámejších „O milosrdnom Samaritánovi“ otvára otázku hlavného prikázania, ktorého plnenie prinesie večný život (Lk 10,25-37). Vo viacerých prípadoch šlo o snahu dokázať, že Ježiš nemá odpoveď. V tomto prípade však zákonník nechce Ježiša iba vyskúšať a otázka je postavená osobne (na rozdiel od Matúša a Marka) v zmysle „Čo mám robiť?“. Po tom, čo sa zhodnú na dvojitom prikázaní lásky, Ježiš znova upozorňuje na osobný motív s výzvou, aby podľa toho zákonník jednal.²²³ Pokus obhájiť sa zákonníkom, viedol Ježiša ku vysvetleniu Zákona v tomto hlavnom bode. Podobenstvo je opisom bežnej situácie, ktorá nepotrebuje alegorický výklad. A v závere znova vedie ku výzve zachovať sa podľa toho, byť blížnym - stať sa blížnym, podľa prikázania.

Aj podobenstvo o chamtivom boháčovi, ktorý chcel po veľkej úrode stavať stodoly, nepotrebuje alegorický výklad (Lk 12,13-21). Bežná životná situácia poukazuje na pohnútky srdca bohatého človeka, ktorý sa nestará o iných, iba o svoj zisk a nepremýšľa nad Božím zákonom. Aj toto podobenstvo je veľmi provokatívne, čo je podľa Mrázka dôkaz jeho pôvodnosti.²²⁴ Nachádza sa iba v tomto evanjeliu a podľa Marečka je to apoftegma obsahujúca varovný výrok (Lk 12,15) s aplikáciou (paralela v EvTm Logion 63, avšak bez rozsúdenia).²²⁵

Podobenstvo o neplodnom figovníku (Lk 13,6-9) patrí medzi tie, kde môžeme vidieť paralelu v Starom zákone, rovnako ako v prípade viniča/resp. vinice, horčičného semena alebo perly. Tieto ustálené prvky môžu mať tradičný význam, napr. vinica ako tradičný obraz Izraela je použitá v podobenstve o zlých vinohradníkoch (Lk 20,9-16) s narážkami na Iz 5,1-7.²²⁶ Podobenstvá o prvom a poslednom mieste na hostine (Lk 14,7-14) a o veľkej večeri (Lk 14,15-24) predchádzajú výkladu o podmienkach učeníctva, kde je podobenstvo o staviteľovi a kráľovi, ktorí počítajú svoje náklady pred vykonaním svojich plánov (Lk 14,25-33). Nasleduje podobenstvo o stratenej ovci (Lk 15,4-7), o stratenej minci (Lk 15,8-10) a o stratenom synovi (Lk 15,11-32), ktoré poukazujú na cenu života každého jednotlivca v Božích očiach a radosť nad záchranou hriešnikov. Prirovnania Božieho kráľovstva ku ekonomickým pomeroch sa pomerne často vyskytujú v podobenstvách, sú teda príkladmi odpozeranými z každodenného života poslucháčov. Môžeme to vidieť aj v podobenstve o nepoctivom správcovi (Lk 16,1-8), kde sa Ježiš obracia na svojich učeníkov. Výklad

²²³ MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*, s. 16-18.

²²⁴ MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*, s. 26.

²²⁵ MAREČEK, P. *Evangeliium podle Lukáše*, s. 382.

²²⁶ MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*, s. 40.

podobnosti korešponduje so starozákonnou predstavou hospodárenia v zaslúbennej zemi, kde sú ľudia iba správcami zvereného majetku, nie jeho plnoprávnymi majiteľmi. Podobný motív nachádzame aj v podobenstve o desiatich hrivnách (Lk 19,11-27) a o zlých vinohradníkoch (Lk 20,9-19). Príbeh o boháčovi a Lazarovi je rozprávaním (Lk 16,19-31), ktoré má paralely nielen v starozákonných textoch, ale aj v okolitých národoch (Egypt, Grécko). Ježiš pravdepodobne otvorene parafrázoval známe podobenstvo, a staval tak na predošlej znalosti poslucháčov.²²⁷

V Lk 20,21 čítame, že ako učiteľa (gr. διδάσκαλος) ho oslovujú práve tí, ktorí ho chcú podchytiť v reči a vydať súdu. Úvodnou vetou „Učiteľ, vieme, že správne hovoríš a učíš, neuprednostňuješ nikoho, ale učíš Božiu cestu podľa pravdy“ sa na neho obracajú so záľudnou otázkou na platenie dane cisárovi. Rovnako sa ho pýtajú aj sadukaji otázku na tému zmŕtvychvstania (Lk 20,27-40), oslovujúc ho učiteľ. Ako učiteľa označuje Ježiš sám seba, keď odkazuje pánovi domu, aby im pripravil miestnosť na veľkonočnú večeru (Lk 22,11).

Evanjelium Jána

V Jánovom evanjeliu môžeme sledovať Ježišovú učiteľskú funkciu a porozumenie jeho úlohy medzi poslucháčmi (učenici, zástupy, oponenti). Nikodém ho pri osobnom stretnutí v noci (Jn 3,2) oslovuje Učiteľ (gr. prepis z hebr. רַבִּי vo vokatíve). Tiež sa dočítame, že opakovane učil v chráme (Jn 7,14; 8,2 a 20), dokonca sa sám o sebe vyjadruje v tom zmysle, že neučil tajne, ale verejne hovoril v synagógach a v chráme (Jn 18,20). Aj najbližší ľudia z Ježišovho okruhu ho takto oslovovali alebo pomenovávali (gr. διδάσκαλος), ako napr. Marta, keď Márii odkázala, že ju Ježiš volá po smrti jej brata Lazara (Jn 11,28). Táto Mária ho oslovuje osobnejšie, keď ju osloví po prvý krát po jeho zmŕtvychvstaní (Jn 20,16), povie mu môj Učiteľ (hebr. galil. רַבִּי vychádzajúce z aram., gr. ραββουί).

Sám Ježiš vysvetľuje, že doteraz rozprával v obrazoch, ale v nadchádzajúcich časoch bude zvestovať o Otcovi otvorene (Jn 16,25). Tieto texty vypovedajú o učiteľskom prístupe ku všetkým, ktorí Ho počúvali, či už súhlasne alebo nie. Meyer hovorí o eschatologickej Ježišovej etike, keďže s Jeho príchodom prichádza aj nová éra výkladu Zákona, s novými štandardami spravodlivosti pred Bohom.²²⁸

Múdroslové výroky v Jánovom evanjeliu nachádzame chronologicky ponajprv v naratívach. V rozhovore s Nikodémom vysvetľuje narodenie sa človeka z Ducha

²²⁷ MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*, s. 101-106.

²²⁸ BOCK, D. L. *Jesus according to Scripture. Restoring the Portrait from the Gospels*, s. 613.

prostredníctvom prirovnania o vetre (Jn 3,1-21). Následne Ježiš vysvetľuje svoju identitu cez starozákonný príbeh o vyzdvihnutí hada na púšti so zámerom záchrany Izraela. Iba cez vieru v Syna človeka bude možné získať večný život. Rovnako tak skutky konané vo svetle korešpondujú s inými prirovnaniami o svetle. Tento rozhovor s farizejom Nikodémom osvetľuje Ježišovu úlohu a načrtáva spôsob jeho reči s farizejmi a zákonníkmi. Nadväzuje na nimi vysvetľovaný Zákon, používa však nové paralely a obrazy z každodenného života. Zvestuje príchod Božieho kráľovstva a vysvetľuje jeho podstatu. Príbeh o stretnutí so ženou Samaritánkou je na Ježišovej ceste z Jeruzalema do Galiley (Jn 4,4-42) a je rovnako unikátny v tomto evanjeliu, ako aj predošlý osobný rozhovor s učiteľom zákona Nikodémom (u synoptikov ich nenachádzame). Ponúka žene vodu, ktorá je obrazom večného života. Podobný obraz používa, keď sa označuje ako chlieb života (Jn 6,22-59), živá voda (Jn 7,37-39) a svetlo sveta (Jn 8,12; Jn 12,35-36.46). Obraz pastiera, známy zo starozákonnej literatúry, Ježiš spomína viac krát. Napríklad aj v sebaпредставení ako pastiera, ktorý pozná svoje ovce a oni poznajú jeho, kladúci svoj život za ovce (Jn 10,1-18). Podobne vyzýva Petra, aby bol pastierom jeho oviec v závere evanjelia (Jn 21,15-17).

V rozhovore s učeníkmi spomína známe príslovie (Jn 4,35-37), aby tak demonštroval nastávajúcu žatvu veriacich v neho.

³⁷ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ἀληθινὸς ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπεύρων καὶ ἄλλος ὁ θερίζων.

³⁷Lebo v tomto má pravdu príslovie: „Jeden rozsieva a druhý žne“.

Nadväzuje na príbeh so Samaritánkou a upozorňuje tak učeníkov, aby si všimli ľudí pripravených na jeho zvest'. Používa príklad žatvy v období, kedy mohli byť polia okolo nich už zelené (asi štyri mesiace pred žatvou), takže semeno, ktoré vzišlo, je jej príslubom.²²⁹ Aj jeho výklad Zákona je často postavený na prirovnaní a gradácii, ako je to opísané aj v prípade ženy pristihnutej pri cudzoložstve, ktorú mali Židia podľa Mojžišovho zákona ukameňovať (Jn 8,1-11). Rovnako extrémne znejú podmienky učeníctva v Jn 12,25 v súvislosti s obrazom horčičného semienka.

²⁵ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολλύει αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν.

²⁵Kto miluje svoj život, stratí ho, a kto svoj život na tomto svete nenávidí, zachová si ho pre večný život.

Na základe podobenstva o pravom viniči, ktorým je Ježiš, môžeme dokonca hovoriť o odrezaní nepravých ratolestí, ktoré nerodia ovocie (Jn 15,1-8). Podmienkou je plnenie

²²⁹ MacARTHUR, J. *Evangelium podle Jana. Komentář verš po verši*, s. 33.

prikázania lásky (Jn 15,9-17). Vstup do Božieho kráľovstva je podmienený narodením sa z vody a z Ducha (Jn 3,3-6), ako sme mohli vidieť v Ježišovom rozhovore s Nikodémom. Obrazy večného života a Božieho kráľovstva sú paralelami, ktoré považujeme za múdroslovie. Keďže je však Jánovo evanjelium skôr príbehom, než skladbou Ježišových rečí, odzrkadľuje sa to aj na počte podobenstiev zaznamenaných v texte. Preto je v tomto evanjeliu aj menej múdroslovných výrokov.

Ježišove reči budeme celistvo analyzovať z hľadiska múdroslovia v nasledujúcej štvrtej kapitole, spolu s ich identifikáciou, rozdelením a kategorizáciou.

Apokryfné texty

Zameriavame sa na analýzu zdrojov, v ktorých môžeme identifikovať Ježišove múdroslovné výroky. Do analýzy sme nezahrnuli texty, ktoré sa obsahovo s kánonickými textami neprelínajú, respektíve nemajú múdroslovný charakter. Napríklad v gnostickom traktáte *Ježiš Sofia* nájdenom v roku 1945 v kódexoch z Nag Hammádí (Egypt), nachádzame obsah sústredený na metafyziku. Koptský rukopis pochádza zo 4. storočia, grécke fragmenty sú však datované do roku 340 a zlomky sú známe z gréckeho papyrusu *Oxyrhynchus*. Text je podobný s epištolou Eugnostosa. Na trinásť otázok položených učeníkmi odpovedá Ježiš s nadčasovou múdrosťou.²³⁰ Pasáže s ezoterickým charakterom, prelínajúce sa v *Tomášovom evanjeliu* (TmEv 1-2) a *Jakubovom protoevanjeliu* (1,9-2,39), spomínajú niektoré podobenstvá, ktoré boli pravdepodobne známe od synoptikov, ako aj niektoré neznáme.²³¹ Práve podobenstvá sa považujú za najistejší zdroj Ježišovho učenia.²³² Vzhľadom na cieľ nášho výskumu, sme zúžili výber zdrojov na apokryfné evanjeliá. Zaujímal nás Ježišove reči, a to nielen tie, ktoré sa v kánonických evanjeliách nachádzajú. Pre niektoré prístupy vo výskume historického Ježiša, sú práve originálne výroky, dôležitým zdrojom pôvodných rečí, ktoré neboli neskôr upravené pod vplyvom ranokresťanskej teológie. Na druhej strane je možné, že nimi citované Ježišove reči už boli známe zo synoptických evanjelií.

Tomášovo evanjelium

Tomášovo evanjelium (TmEv) sa považuje za významný zdroj mimokánonických Ježišových výrokov (tvorí ho 114 výrokov). Pokorný rozoberá vývin kristológie u prvých nasledovníkov Pána Ježiša. Podľa neho napriek tomu, že Pavlove listy boli napísané skôr,

²³⁰ Dostupné online: [8.3.2020] <http://www.earlychristianwritings.com/text/sophia.html>

²³¹ SNODGRASS, K. R. *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*, s. 25.

²³² Tamže, s. 31.

sú evanjeliá lepšími zdrojmi informácií o Ježišovi. Výroky o príchode Božieho kráľovstva ukazujú Ježiša z iného uhla pohľadu, než iba ako učiteľa múdrosti alebo apokalyptického proroka.²³³ Podľa Crossana boli Tomášovo a Petrovo evanjelium napísané medzi rokmi 30 a 60 a radí ich preto k teologicky nezaťaženej predsynoptickej tradícii.²³⁴ Podľa Kennera je zjavné, že redaktor Tomášovho evanjelia spracúva skoršie zdroje, avšak môžu medzi nich patriť aj kánonické evanjeliá.²³⁵ Nevieme, ako presne preložili koptskí prekladatelia Tomášovho evanjelia grécky text, ktorý mali k dispozícii. Je však veľmi pravdepodobné, že výroky, ktoré majú obdobu v kánonických evanjeliách, prekladali ovplyvnení ich znením v koptskom preklade Biblie.²³⁶ Môžeme teda predpokladať, že preklad Tomášovho evanjelia vznikol v čase, keď už boli kánonické evanjeliá preložené do kopštiny. Po prvom zverejnení textu Tomášovho evanjelia prevládal názor, že sa jedná o kombináciu biblických verzií Ježišových výrokov. Jedným z argumentov pre nezávislý zdroj výrokov z predsynoptickej ježišovskej tradície bol aj nezávislý výskyt niektorých zreteľne negnostických logií Tomášovho evanjelia v Evanjeliu Stvoriteľa.²³⁷ Pozrime sa na vybrané výroky, ktoré radíme medzi múdroslovné.²³⁸

Logion 4 – výrok o prvých a posledných je zhodný s Mt 19,30 a Mk 10,31. „...Lebo prví budú poslední. A stanú sa jedným jediným“, by sme mohli zaradiť medzi eschatologické múdroslovné výroky.

Logion 20 – v podobenstve o horčičnom semienku vysvetľuje Ježiš podstatu Nebeského kráľovstva, rovnako ako to vidíme v kánonických paralelách, počet úžitku je tu však 60 a 120 násobný.²³⁹

Logion 24 – podobenstvo o lampe tela v človeku²⁴⁰ má paralelu v EvEb 125,18n a u synoptikov (Mt 6, 22-23, Lk 11,34-36).

Nasledujúce dve citované Lógiá sú z papyrusu *Oxyrhynchus I*. Tri grécke fragmenty Tomášovho evanjelia (papyrasy *Oxyrhynchus 654, 1* a 655) boli objavené v Oxyrhynchuse začiatkom dvadsiateho storočia, dlho predtým, ako bola v roku 1945 v Nag Hammádi

²³³ POKORNÝ, P. *Jesus in the Eyes of his Followers: Newly Discovered Manuscripts and Old Christian Confessions. The Dead Sea Scrolls and Christian Origins Library 4*.

²³⁴ CROSSAN, D. *Jesus: A Revolutionary Biography*. NYC: Harper Collins Publishers, 1995.

²³⁵ KEENER, C. S. *The Historical Jesus of the Gospels*. Grand Rapids: Eerdmans, 2009, s. 57.

²³⁶ Dostupné online: [6.3.2020] <http://www.earlychristianwritings.com/text/thomas-layton.html>

²³⁷ NEZNÁMÁ EVANGELIA. *Novozákonní apokryfy I.*, s. 80-83.

²³⁸ Tamže, s. 80-83. (Citované lógiá preložené z češtiny do slovenčiny.)

²³⁹ Dostupné online: [7.3.2020] <https://www.gospels.net/thomas>

²⁴⁰ Tamže.

objavená úplná koptská verzia. Počas niekoľkých desaťročí vedci nepoznali zdroj výrokov v týchto troch fragmentoch. Objav koptskej verzie však túto otázku zodpovedal.²⁴¹

Logion 31 – má paralelu v Lk 4,23n a jedná sa o príslovie, ktoré použil Ježiš. Vzťahovalo sa na obidve oblasti jeho poslanca, pričom na príklade dvoch ľudí upozorňuje na to, že služba dvoch ľudí spoločnosti je účinnejšia, ak tak robia na základe zvláštnej kvalifikácie a autority – ak prichádza zvonka. V nasledujúcom prehľade máme v prvom stĺpci Logion 31 a 32 z papyrusu *Oxyrhynchus I*.²⁴²

Tabuľka 1 – TmEv Logion 31

koptský text	grécky text	slovenský preklad
ΛΕΓΕΙ ΙC ΟΥ Κ ΕCΤΙΝ ΔΕΚΤΟC ΠΡΟ ΦΗΤΗC ΕΝ ΤΗ ΠΡΙΔΙ ΔΥ ΤΙ[Ο]Υ ΟΥΔΕ ΙΑΤΡΟC ΠΟΙΕΙ ΘΕΡΑΠΕΙΑC ΕΙC ΤΟΥC ΓΕΙΝΩCΚΟΝΤΑC ΑΥΤΟ	Λεγει Ι{ησου}c· Ου- κ εστιν δεκτοc προ- φητηc εν τη π{ατ}ριδι αυ- τ[ο]υ, ουδε ιατροc ποιει θεραπειαc ειc τουc γεινωσκονταc αυτο {ν}.	Ježiš riekol: Žiad- ny nie je prijímaný pro- rok v dedine svo- jej ani lekár nerobí liečenie tých, ktorí ho poznajú.

Tabuľka 2 – TmEv Logion 32

koptský text	grécky text	slovenský preklad
ΛΕΓΕΙ ΙC ΠΟΛΙC ΟΙΚΟΔΟ ΜΗΜΕΝΗ ΕΠ ΑΚΡΟΝ [Ο]ΡΟΥC ΥΨΗΛΟΥC ΚΑΙ ΕC ΤΗΡΙΓΜΕΝΗ ΟΥΤΕ ΠΕ [C]ΕΙΝ ΔΥΝΑΤΑΙ ΟΥΤΕ ΚΡΥ [Β]ΗΝΑΙ	Λεγει Ι{ησου}c· Πολιc οικοδο- μημενη επ ακρον [ο]ρουc υψηλου{c} και εσ- τηριγμενη ουτε πε- [σ]ειν δυναται ουτε κρυ- [β]ηναι.	Ježiš povedal: Mesto pos- tavené na vrchole vysokej hory a uro- bené pevne ne- môže ani padat', ani byť skryté.

Logion 33 – Byť svetlom sveta takto prikazuje svojim nasledovníkom,

²⁴¹ Dostupné online: [6.3.2020] <http://www.agraphos.com/thomas/greek/poxy1/> Rekonštrukcia a preklad z kopštiny podľa: FITZMYER, J. A. *The Oxyrhynchus logoi of Jesus and the Coptic Gospel of Thomas. Theological Studies*, 1959, (20), s. 505-560.; FITZMYER, J. A. *The Semitic Background of the New Testament: A Combined Edition of Essays on the Semitic Background of the New Testament and A Wandering Aramean: Collected Aramaic Essays*. The Biblical Resource Series. Grand Rapids: Eerdmans, 1997, s. 355-433. Fotokópie originálov s prepisom, prekladom a poznámkami nájdeme aj v článku GRENFELL, B. P. a HUNT, A. S. *ΛΟΓΙΑ ΙΗΣΟΥ: Sayings of Our Lord from an Early Greek Papyrus*. London: Henry Frowde, 1897. Dostupné online: [6.3.2020] <https://archive.org/details/cu31924029296205/page/n7/mode/2up>; Dostupné online: [8.3.2020] <http://www.textexcavation.com/gospelthomas.html#poxy1>

²⁴² Tamže, Dostupné online: [6.3.2020] <http://www.agraphos.com/thomas/greek/poxy1/>

v kánonických evanjeliách je však označený aj ako ten, ktorý je svetlom sveta sám a dáva tak príklad svojim nasledovníkom. Zdôrazňuje svoje poslanie, ktoré sa tak nemalo udiať v skrytosti, ale priniesť svetlo poznania svetu. Tento výrok považujeme za múdroslovný.

Logion 34 – „Ježiš riekol: Keď slepý povedie slepého, spadnú obaja do jamy“ je pôvodne príslovie citované aj v Mt 15,14 (tiež Lk 6,39). Súvisí s kritikou vodcov židovského národa. Aktualizuje známy príklad, ktorý bol príslovím, na situáciu v Jeruzaleme, kde duchovní vodcovia Izraela odmietali prijať jeho učenie a má aj eschatologické prvky vzťahujúce sa na nadchádzajúce udalosti Veľkej noci a odmietnutie jeho mesiášskeho poslanca veľkňazmi a zákonníkmi.

Logion 36 – je v zbierke *Q* súčasťou výkladu modlitby „Otče náš“ (Mt 6,25 a 28; Lk 12,22 a 27). Ako dôsledok zvesti o kráľovstve Božom oslobodzuje toto slovo od vnútorného tlaku starostí o zabezpečenie vlastného života.

Logion 41 – „Ježiš povedal: Tomu, kto má niečo vo svojej ruke, bude dané, a kto nemá, aj to málo, čo má, mu bude odňaté.“ Pôvodne sa jednalo o smutné ľudové príslovie, ktorému dáva Pán Ježiš nový zmysel, pričom vysvetľuje, že kráľovstvo Božie rastie (Mk 4,25; Mt 13,12). Výrok o kráľovstve Božom v Tomášovom evanjeliu nie je, takže je možné, že jeho autor poznal tento výrok z iného zdroja ako synoptické evanjeliá.

Logion 45 – známe podobenstvo o ovocí stromu, pripodobnené ku človeku a jeho zlej reči, ktorá je dôsledkom zlého srdca (Mt 7,15-20 a 12,33-35; Lk 6,43-45).

Logion 47 – jedná sa o kombinované Logion, ktorého prvá časť je príslovie. To Ježiš použil ako ilustráciu ku prikázaniu lásky, že človek sa má Bohu odovzdať celým srdcom (paralela v Mt 6,24; Lk 16,13 o tom, že človek nemôže slúžiť dvom pánom). Pôvodne to bolo príslovie pripomínajúce, že staré sa neznesie s novým.

Logion 57 – podobenstvo o Božom kráľovstve, kde je pripodobnená sejba dobrého semena a buriny pomedzi to dobré, nájdeme iba v jednom kánonickom evanjeliu (Mt 13,24-30).

Logion 64 – podobenstvo o hostine známe u dvoch synoptikov (Mt 22,1-14; Lk 14,15-24) je tu rozvinuté do polemiky proti obchodníkom.²⁴³

Logion 65 – podobenstvo o zlých vinohradníkoch nachádzame aj u synoptikov (Mt 21,33-46, Mk 12,1-12 a Lk 20,9-19), tu je v skrátenej forme bez vysvetlenia. Môžeme ho považovať za predpoveď Ježišovej smrti, keď v závere príbehu zlí sluhovia zabijú syna

²⁴³ MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*, s. 61.

majiteľa vinice.²⁴⁴

Logion 75 – je podobné ako staré antické príslovie o úzkej bráne vedúcej ku cieľu, ktoré poznáme z tradície o Heraklovi (paralela v Lk 13,24).

Logion 76 – je podobenstvo o obchodníkovi, ktorý predal svoj tovar a kúpil perlu a o trvalom poklade (paralela o poklade a perle je z kánonických evanjelií iba v Mt 13,44-46).

Logion 82 – „Ježiš povedal: Kto je mi blízko, je blízko ohňa, a kto je odo mňa vzdialený, je vzdialený od kráľovstva.“ Jedná sa pôvodne o antické príslovie, ktoré upozorňovalo na to, že byť blízko božstvu je prospešné aj nebezpečné zároveň.

Logion 86 – „Ježiš povedal: (Líšky majú) svoje nory a vtáci majú svoje hniezda, ale Syn človeka nemá miesto, aby položil svoju hlavu a odpočinul.“ Je to príslovie použité aj v Mt 8,20 a Lk 9,58. Pred napísaním synoptických evanjelií bolo príslovie použité v zbierke Ježišových výrokov (*Q*) a vzťahovalo sa na Syna človeka ako na eschatologickú postavu. Pôvodne vyjadrovalo príslovie neistotu ľudskej existencie, avšak v kresťanskom chápaní charakterizovalo situáciu pozemského Ježiša.

Logion 91 – Paralely nachádzame vo všetkých kánonických evanjeliách. Ježiš vyčíta farizejom, že si žiadajú znamenie a komentuje to, že vedia porozumieť prírodným zákonitostiam („znamenia na nebi viete čítať“), ale nerozumejú znameniam časov.

Logion 93 – podobenstvo o hádzaní perál sviniam nachádzame aj v Matúšovom evanjeliu (Mt 7,6).

Logion 94 – „Ten, kto hľadá, nájde, [a kto zaklope], otvorí sa mu.“ Jedná sa o tému, ktorú rozvinutú nachádzame aj v kánonických evanjeliách (napr. 7,7-11), a to s výkladom o odpovedi na modlitbu viery.

Logion 96 – Podobenstvo o kvase, ktoré nakvasí celé cesto, je ďalším prirovnaním o Božom kráľovstve (paralely sú v Mt 13,33 a Lk 13,20-21).

Logion 102 – „Ježiš povedal: Beda im, farizejom. Sú podobní psovi, ktorý leží v žľabe pre dobytok. Ani neje, ani nenechá jesť dobytok“. Príslovie bolo používané v grécku a je aj dnes známe v angličtine a v ruštine. Je o človeku, ktorý nedopraje iným majetok alebo pokrm, ktorý sám nepotrebuje (podobný výrok je v Lk 11,52 – „Beda vám, zákonníci, pretože ste prevzali kľúč poznania; sami ste nevošli a tým, čo chceli vojsť, ste v tom zabránili.“).

Logion 103 – podobenstvo zachytáva obranu pred zlodejmi. Na príklade zlodeja

²⁴⁴ Dostupné online: [7.3.2020] <https://www.gospels.net/thomas>

prichádzajúceho v noci poukazuje Ježiš na príchod Syna človeka s eschatologickým dôrazom, čo máme zaznamenané v Mt 24,43-44 a Lk 12,39-40.

Logion 107 – podobenstvo o pastierovi a stratenej ovci poznáme z Mt 18,10-14 a Lk 15,3-7. Je obrazom Ježišovej pomoci hriešnym ľuďom.

V teologickej charakteristike Tomášovho evanjelia Pokorný spochybňuje tézu, že reprezentuje nielen starší žáner Ježišovej tradície, ale aj jej historicky pôvodnejšie ideové zameranie. Ježiš bol podľa viacerých autorov učiteľom múdrosti a jeho eschatologická orientácia bola dielom povel'konočnej skupiny jeho nasledovníkov na čele s Pavlom z Tarzu.²⁴⁵ U iných autorov však nachádzame vysvetlenie viacerých Ježišových výrokov s eschatologickým dôrazom, ktoré považujú za pôvodné, nie doplnené pisateľmi evanjelií na základe pavlovskej teológie ovplyvnenej historickými súvislosťami.

Evanjelium Ebionitom

Text patrí ku trom židokresťanským apokryfným evanjeliám (1.pol. 2.st., EvEb)²⁴⁶, vznikol pravdepodobne v Sýrii. Formálne aj žánrovo je text blízky Ježišovým zjavovateľským rečiam (v ev. Jn). Dialógy obsahujú viacero paralel so synoptikmi a s Tomášovým evanjeliom. Jedná sa hlavne o sprítomnenie eschatologickej nádeje. Napríklad podobenstvo o lampe tela v človeku v časti 125,18n má paralelu u synoptikov (Mt 6,22-23; Lk 11,34-36) aj v Tomášovom evanjeliu (TmEv Log 24).²⁴⁷ Sapienciálne a prorocké motívy v tomto texte chýbajú, rovnako tak aj Ježišova smrť a zmŕtvychvstanie.²⁴⁸

Judášovo evanjelium

Codex Tchacos - Tractate 3 je v koptštine a má zachovaných viac ako 90% textu Judášovho evanjelia (4.-5. st.).²⁴⁹ V úvode *Judášovho evanjelia* (JudEv) je text: „Toto je tajná správa o súde, o ktorom Ježiš hovoril s Judášom Iškariotským počas ôsmich dní, tri dni pred slávením Veľkej noci“. Téma prinášania ovocia života je dôležitou súčasťou, ktorú môžeme považovať za múdroslovie (43).²⁵⁰

²⁴⁵ NEZNÁMÁ EVANGELIA. Novozákonní apokryfy I., s. 84.

²⁴⁶ Dostupné online: [6.3.2020] <http://www.earlychristianwritings.com/gospelebionites.html>

²⁴⁷ NEZNÁMÁ EVANGELIA. Novozákonní apokryfy I., s. 168.

²⁴⁸ Tamže, s. 181.

²⁴⁹ DOSPĚL, M. *Judášovo evanjelium*. Praha: KLP, 2006.

²⁵⁰ Dostupné online: [6.3.2020] <https://www.gospels.net/judas>

Petrovo evanjelium

Zlomok *Petrovho evanjelia* (2.st., κατὰ Πέτρον εὐαγγέλιον, PtEv) je špecifický svojim doketickým obsahom popisujúcim posledné okamžiky Kristovho utrpenia (bez zmienky o smrti) a jeho vzkriesenie.²⁵¹ Neobsahuje však pasáže, ktoré by sme mohli zaradiť medzi múdroslovie. Neobsahuje ani Ježišove výroky, okrem výroku počas ukrižovania: „Moja sila, moja sila, ty si ma opustila“.²⁵²

Evanjelium Bartolomejovo

Ježiš podľa *Bartolomejovho evanjelia* (5.-7. st.) vstupuje do pekla, aby vyslobodil všetkých ľudí.²⁵³ Jedná sa o text v kopštine. Je ovplyvnený gnosticizmom a staroegyptskými predstavami o svete a podsvetí. Po vzkriesení Krista apoštol Bartolomej kladie Pánovi rozličné otázky, text sa podrobne zmieňuje o anjeloch. Neobsahuje však Ježišove reči, ktoré majú paralely v novozmluvnom múdrosloví.

V iných fragmentoch môžeme sledovať múdroslovné výroky, ktoré sú pripisované Ježišovi. Gnostické apokryfné evanjeliá obsahujú väčšinou zbierku výrokov pripisovaných Ježišovi, hlavne vo *Filipovom evanjeliu* (2.pol. 2.st., koptský text z Nag Hammádí Codex II.). Slová múdrosti sú krátkou časťou koptského textu, ktorý sa označuje ako *Rozhovor so Spasiteľom* a je súčasťou Nag Hammádí Codex III. (s. 120-147). Pravdepodobne je z obdobia, kedy vzniklo evanjelium Jána (koniec 1. st.).

Dvaja významní vedci v oblasti Nového zákona, Meier a Crossan, metodicky dôsledne rekonštruovali Ježišov život a učenie. Paradoxne však zastávajú diametrálne protichodné pohľady na historický význam ježišovských tradícií v apokryfných evanjeliách. Meier v podstate popiera historickú hodnotu akýchkoľvek apokryfných ježišovských tradícií, keďže sú neskoré, fiktívne a závislé od kánonických evanjelií. Crossan povyšuje mnohé z nich na miesto ústredného významu (hlavne TmEv), keďže niektoré z nich považuje za skoršie ako samotné kánonické evanjeliá a tiež na nich nezávislé.²⁵⁴

²⁵¹ The Akhmim Fragment (v. 1-60), Oxyrhynchus Papyrus 2949 (v. 3-5) a Oxyrhynchus Papyrus 4009 – Dostupné online: [6.3.2020] <https://www.gospels.net/manuscript>

²⁵² Dostupné online: [7.3.2020] <https://www.gospels.net/peter>

²⁵³ KOREČKOVÁ, A. Postava Judáša Iškariotského v evanjeliu podľa Marka, v apokryfoch, v ranej a stredovekej kresťanskej literatúre – komparácia. In FARKAŠ, P. et al. *Textový, exegetický a teologický výskum evanjelia podľa Marka*. Bratislava: RKCMBF UK, 2011, s. 76-101, s. 97.

²⁵⁴ AUNE, D. E. Assessing the Historical Value of the Apocryphal Traditions. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*. BZNW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002, s. 243-272, s. 243.

3.4. Synoptický prehľad Ježišových sapienciálnych výrokov

Pre zhrnutie sa preto pozrime na prípadné paralely vybraných sapienciálnych Ježišových výrokov v kánonických aj nekánonických evanjeliách. Vychádzame z výsledkov nášho skúmania a súčasne berieme do úvahy synopsis kánonických evanjelií od Alanda, ako aj od iných autorov.²⁵⁵ Vyberáme iba reprezentatívne texty Ježišových rečí, keďže hlavnou časťou analýzy bude kategorizácia múdroslovných výrokov v nasledujúcej kapitole. Rozdelenie podľa tematických oblastí nie je zahrnuté do tohto synoptického prehľadu, keďže sa nám v procese výskumu odkryli viaceré témy a oblasti, ktoré sme sa následne rozhodli oddeliť do samostatných kategórií.

Tabuľka 3 Synoptický prehľad paralel Ježišových sapienciálnych výrokov

Výrok	Matúšovo ev.	Markovo ev.	Lukášovo ev.	Jánovo ev.	Apokryfné ev.
Blahoslavenstvá	5,3-12		6,20b-23 6,24-26		TmEv Log 54 (chudobní)
Sol' zeme	5,13	9,49-50	14,34-35		
Svetlo sveta, mesto na hore	5,14-16	4,21	8,16	8,12	TmEv Log 32 a 33
Podobenstvo o lampe tela (byť svetlom)	6,22-23	4,21	11,33 11,34-36		TmEv Log 24 EvEb 125,18n
Podobenstvo o službe dvom pánom, staré a nové	6,24		16,13		TmEv Log 47
Model dôvery v Boha- eschatológia	6,25 a 28		12,22 a 27		TmEv Log 36
Podobenstvo o hádzaní perál sviniam	7,6				TmEv Log 93
O modlitbe- hľadať a klopať	7,7-11		11,9-13	16,24 14,13-14 15,7	TmEv Log 94
Zlaté pravidlo	7,12		6,31		TmEv Log 25
Podobenstvo o úzkej bráne	7,13-14		13,24		TmEv Log 75
Ovocie života	7,15-20 12,33-35		6,43-45		TmEv Log 45 JudEv 43
Dvaja stavitelia	7,24-27		6,47-49		
Žatva	9,35-38	6,6b 6,34	8,1 10,2	4,35	TmEv Log 73
Podobenstvo o rozsievачovi	13,1-9	4,1-9	8,4-8		TmEv Log 9

²⁵⁵ ALAND, K. *Synopsis of the Four Gospels*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.; WHITE, G. A. [ed.] *The NET Bible Synopsis of the Four Gospels*. Richardson: Biblical Studies Press, 2009, MAREČEK, P. *Evangelium podle Lukáše*, s. 245.

Podobenstvo o tom, kto má a bude mu dané	13,12	4,25	8,18b		TmEv Log 41
Vysvetlenie používania podobenstiev	13,10-17	4,10-12 4,25 8,17b-18a	8,9-10 8,18b 10,23-24 19,26	9,39 12,37-40	
Podobenstvo o kúkoli medzi pšenickou	13,24-30				TmEv Log 57
Podobenstvo o chamtivom boháčovi			12,16-21		TmEv Log 63
Podobenstvo o horčičnom semienku	13,31-32	4,30-32	13,18-19		TmEv Log 20
Podobenstvo o kvase	13,33		13,20-21		TmEv Log 96
Podobenstvo o poklade a perle	13,44-46				TmEv Log 76 a 109
Príslovie o slepých vodcoch	15,14	6,39			TmEv Log 34
Znamená čias	16,1-4	8,11-13	11,16 a 29 12,54-56	6,30	TmEv Log 91
Podobenstvo o pastierovi a stratenej ovci	18,12-14		15,1-7		TmEv Log 107
Prví budú poslední a poslední budú prví-eschatológia	19,30 20,16	10,31	13,30		TmEv Log 4
Podobenstvo o vinohradníkoch	21,33-41	12,1-9	20,9-16a		TmEv Log 65
Uholný kameň (Iz 28,16)	21,42	12,10	20,17		TmEv Log 66
Podobenstvo o hostine	22,1-14		Lk 14,15-24		TmEv Log 64
Príklad so zlodejom v noci-eschatológia	24,43-44	13,33 a 35 (pán domu)	12,39-40		TmEv Log 103
Podobenstvo o dobrom a zlom sluhovi	24,45-51		12,41-46		
Podobenstvo o talentoch/hrivnách	25,14-30	13,34	19,11-27		
Upozornenie na príchod Syna človeka	24,37-44 24,17-18 25,13	13,35	17,26-36 12,39-40		

4. Recepčia sapienciálnych výrokov

4.1. Kategórie sapienciálnych výrokov

Ježišova etika nájdená v jeho sapienciálnych výrokoch sa vyrovnáva s chodom tohto sveta a jeho etika v eschatologických výrokoch sa vyrovnáva s jeho premenou. Ježišova etika sa výrazne prejavuje v jeho múdroslovných napomenutiach a následných vyučujúcich rečiach.

Ježiš ako učiteľ premýšľal radikálne nielen po stránke teologickej, ale aj vo veciach spoločenských, etických a výchovných.²⁵⁶ Z Jeho pedagogických výrokov vidíme, ako sme už spomenuli, že učil nielen na voľnom priestranstve a po domoch, ale aj v synagógach a v chráme.²⁵⁷ Meyer hovorí o eschatologickej Ježišovej etike, keďže Jeho príchodom prichádza aj nová éra výkladu Zákona s novými štandardami spravodlivosti pred Bohom.²⁵⁸ Sem patria aj symbolické úkony uzdravenia v sobotu, kedy sa Ježiš ukazuje ako Zjaviteľ Božej cesty v naplnení Zákona privlastňujúc si autoritu, ktorá má východisko v Jeho jednote s Bohom Otcom. Ježiš interpretuje Boží zákon, rozširuje a reformuje najdôležitejšie súčasti judaizmu a prezentuje sa ako ten, ktorý má nad Zákonom autoritu.

V novozákonných textoch, sa okrem evanjelií s konceptom múdrosti stretávame v Pavlových listoch (1Kor 1-4; Kol 1,15-20; Ef 1,3-14) a v epištole Jakoba. Medzi múdroslovné texty sústredené okolo osoby Pána Ježiša môžeme zaradiť príslovia vyslovené Ježišom ako aj podobenstvá, ktoré sú charakteristické pre múdroslovie aj prorocké vyučovanie. Medzi múdroslovné podobenstvá patria podľa Mullinsa tie, ktoré zdôrazňujú morálne pravdy.²⁵⁹ To, či bol novozákonný dokument ovplyvnený židovskou múdrosťou všeobecne, je možné zúžiť na konkrétny prameň múdrosti. Napríklad zobrazenie Ježiša ako vtelenej múdrosti - evanjelista Matúš s dôrazom na právo by mohol byť podľa Bennemu viac ovplyvnený tradíciou múdrosti sústredenej na Tóru, zatiaľ čo evanjelista Ján so svojím dôrazom na Ducha (vo vzťahu k Ježišovi) môže odrážať viac možného vplyvu tradície múdrosti sústredenej na Ducha.²⁶⁰

²⁵⁶ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 39.

²⁵⁷ Tamže, s. 44.

²⁵⁸ BOCK, D. L. *Jesus according to Scripture. Restoring the Portrait from the Gospels*, s. 613.

²⁵⁹ MULLINS, T. Y. *Jewish Wisdom Literature in the New Testament*, s. 335–339.

²⁶⁰ BENNEMA, C. *The Strands of Wisdom Tradition in Intertestamental Judaism: Origins, Developments and Characteristics*, s. 82.

Theissen a Merzová sa zaoberali otázkou motivácie v Ježišovej etike, pričom sa sústredili aj na motív múdrosti. V tomto kontexte uvádzajú dva okruhy kánonických výrokov, ktoré sú zamerané na Božie stvorenie.²⁶¹ Avšak za centrum Ježišovej etiky považujú prikázanie lásky.²⁶² V práci na kategorizácii Ježišových múdroslovných výrokov sme sa zamerali na jeden zo spomínaných okruhov, takže budeme delenie citovaných autorov analyzovať a zameriame sa špeciálne na tie výroky, ktoré sme zaradili do kategórie múdroslovných. Prvým krokom bolo hľadanie jasných múdroslovných pasáží, ktoré by sme mohli rozdeliť do dvoch alebo viacerých faktorov podľa ich zamerania. Našli sme niekoľko základných skupín, ktoré sme neskôr pri ich kategorizovaní rozvinuli s ohľadom na pribúdajúce témy spadajúce do reči korešpondujúcich s múdroslovím.

Prvá skupina výrokov: teológia stvorenia a stvorenie živých bytostí v židovskej tradícii

Posvätený život

- **práca, *sabat*** (Mk 2,27 „Pán soboty“)
- **čistota** (Mk 7,15 v srdci človeka), čo poškvrňuje človeka (Mt 15,11-20 srdce človeka), Boh stvoril vonkajšok aj vnútro človeka (Lk 11,40 skutočná čistota v reči proti farizejom)
- **zlaté pravidlo** (Mt 7,12 a Lk 6,31), **úzka brána** (Mt 7,13-14), **prvé prikázanie** (Mt 22,37-40)

Láska, manželstvo, rodina

- **nevera a rozvod** (Mt 5,27-32), **manželstvo a rozvod** (Mk 10,2-9 otázka farizejov na rozvod)
- **manželstvo** (Mt 19,4-8)
- **učenie o manželstve** (Mt 22,29b-32)

Radosť, šťastie

- **radosť z hriešnika, ktorý činí pokánie** (Lk 15,1-10)

Hriech, odpustenie, náprava

- **odpustenie** (Mt 18,15-22) - **podobnosť** (Mt 18,23-35), **prikaz milovať nepriateľov** (Mt 5,43-48), čo poškvrňuje človeka (Mt 15,11-20)

²⁶¹ THEISSEN, G. – MERZ, A. *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*. London: SCM Press, 2011, s. 374-381.

²⁶² Tamže, s. 381nn.

Ježiš prináša novú eschatologickú etiku popierajúc význam očistných praktík v tradícii, a to v reakcii na diskusiu o tom, čo jeho učeníci nedodržiavali.²⁶³ Kritika Ježišových učeníkov za to, že jedli chlieb neumytými rukami (Mk 7,1-23 a Mt 15,1-20), viedla k odhaleniu pokrytectva vedúceho ku rušeniu Božích prikázaní pridržajúc sa ľudského podania (Mk 7,8). Vysvetlenie podobenstva objasňuje, že človeka poškvrňuje to, čo vychádza z jeho srdca (Mk 7,14-23). Ďalšie texty sú zamerané na otázku pôstu Ježišových učeníkov a jeho kritiky religióznych praktík židovských náboženských vodcov (Lk 5,33-39; 11,37-54; Lk 23). Tradície, ktorých sa týkajú tieto texty, vychádzali z Lv 15. Ježiš pokazuje na problematiku tradície o nečistote, nie na Tóru, a odsudzuje aplikáciu ústneho zákona takýmto spôsobom. Zdôrazňuje etickú dimenziu zákona z hľadiska osobného správania sa. Tým, že Ježiš vyhlásil všetky pokrmy za čisté (Mk 7,19), zmenil chápanie zákona, ktoré nebolo iba výkladom, ale aj zdôraznením priorít v zákone. Mayer to nazýva eschatologickou etikou, ktorá označuje príchod nového veku s novými štandardami spravodlivosti. Ježiš je viac než prorok, prináša plné a konečné zjavenie Božej vôle.²⁶⁴ Sem patria aj symbolické úkony uzdravenia v sobotu.

Druhá skupina výrokov: modely v prírode/stvorení ako motivácia

- slnko ako model lásky k nepriateľom (Mt 5,45-48)
- vrabec ako model dôvery v Boha (Lk 12,6 nn)
- vtáky a ľalie ako model dôvery v Boha (Mt 6,25-34/Lk 12,22-32).

Jedná sa o múdroslovné myšlienky s eschatologickým dosahom, pričom v téme dôvery v Boha argumentuje „o čo viac sa Boh postará o vás“. V kategorizácii Ježišových múdroslovných výrokov sme ich zaradili vzhľadom na ich individuálnu hlavnú myšlienku do rôznych kategórií.

Strach, utrpenie, nemoci

- „Nebojte sa!“ (Mt 6,25-34 ustarostenosť, vtáky a ľalie) - argument „z nižšieho k vyššiemu“ začína z perspektívy obrazu o Božej starostlivosti o najmenších.

V Ježišových výrokoch je nadčasová Božia suverenita eschatologickým Božím zákonom. Boh Stvoriteľ, ktorý sa stará o svoje stvorenie, je aj tým, kto prináša eschatologické kráľovstvo. Vzhľadom na prepojenie múdroslovných a eschatologických

²⁶³ BATTEN, A. J., KLOPPENBORG, J. S. *James, 1&2 Peter, and Early Jesus Traditions*, s. 612-613.

²⁶⁴ BATTEN, A. J., KLOPPENBORG, J. S. *James, 1&2 Peter, and Early Jesus Traditions*, s. 613.

myšlienok v Ježišových rečiach, nerozdeľovali sme v samotnej podrobnejšej kategorizácii múdroslovné výroky do týchto dvoch skupín.

Ježišova múdrosť sa dá rozdeliť na múdroslovné motívy (minulosť a súčasnosť) a eschatologické motívy (budúcnosť). Bartholomew a O'Dowd ponúkajú definíciu múdrosti založenú na koncepte, ktorý spája skutočnú múdrosť s uplatňovaním Bohom stvoreného poriadku.²⁶⁵ Niektorí autori v oblasti analýzy Nového zákona často vykresľujú Ježiša ako zosobnenú múdrosť (na rozdiel od Múdrosti v knihe Prísloví), avšak Bartholomew a O'Dowd predpokladajú, že „žiadne skúmanie starozákonnej múdrosti nie je úplné bez skúmania jeho naplnenia a stelesnenia v Ježišovi“.²⁶⁶ Goldsworthy spája perspektívu múdrosti s prorockou eschatológiou, pričom nová mesiánska múdrosť má byť zjavená v novej vláde Bohom obnoveného kráľovstva.²⁶⁷

Na uvedených príkladoch sme mohli vidieť, že Ježišove múdroslovné výroky nie je také jednoduché rozdeliť na motívy vychádzajúce z minulosti, resp. presahujúce do budúcnosti. Delíme ich do samostatných tematických kategórií, vychádzajúc z analyzovaných zdrojov, pričom primárnymi zdrojmi sú kánonické evanjeliá a niektoré apokryfy.

Boh - Otec, viera, posvätený život

Vo vzťahu ku Bohu-Otcovi cituje Ježiš veľké prvé prikázanie z Dt 6,5, na čo nadväzuje povinnosťou milovať blížneho (Mt 22,34-40 a 46) v tzv. prikázaní lásky.

Paralela textu z knihy Múdrosti „Boh miluje toho, kto miluje múdrosť“ (Múd 7, 28) s Ježišovým výrokom „Otec miluje toho, kto miluje Syna“ priamo určuje jeho vzťah s Bohom- Otcom (Jn 14,23).²⁶⁸

Ježiš často apeluje na vieru poslucháčov, očakáva ju u nich a kvôli jej nedostatku sa podľa výroku z Mt 13,58 nemôžu konať divy. Viera (πίστις) je u synoptikov vo viacerých prípadoch spomenutá ako príčina uzdravení vykonaných Ježišom. Model dôvery v Boha nachádzame v podobenstvách s prírodnými motívmi - o vrabcoch, vtákoch a ľaliách (Lk 12,6 nn; Mt 6,25-34; Lk 12,22-32).

²⁶⁵ BARTHOLOMEW, C. G. A O'DOWD, R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*. Downers Grove, s. 16.

²⁶⁶ Tamže, s. 231.

²⁶⁷ GOLDSWORTHY, G. *Wisdom and its Literature in Biblical-Theological Context*, s. 42-55, s. 48 a 52.

²⁶⁸ HERIBAN, J. Úvod do Knihy múdrosti. In *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995, s. 1299.

Zlaté pravidlo o tom, aby sme iným konali to, čo chceme, aby konali oni nám, máme zaznamenané u dvoch synoptikov (Mt 7,12 a Lk 6,31) a v apokryfnom Tomášovom evanjeliu (TmEv Logion 25). Ježišov výrok o dvoch cestách patrí do skupiny výrokov kázne na vrchu. Úzka brána je v dvoch veršoch synonymom pre úzku cestu vedúcu do života (Mt 7,13-14), ktorá charakterizuje posvätený život veriaceho človeka. Paralely nachádzame v Lukášovom evanjeliu 13,24 a v Logiu 75 apokryfného Tomášovho evanjelia.

Ovocie života ako metaforu na skutky človeka nachádzame vo viacerých podobenstvách zaznamenaných v kánonických evanjeliách (Mt 7,15-20 a 12,33-35, taktiež v Lk 6,43-45), ako aj v apokryfoch (TmEv Log 45 a JudEv 43).

Práca

- múdry staviteľ (Mt 7,24-27 a Lk 6,47-49), sluhovia vo vinici (Mt 20,1-16), „Pán soboty“ (Mk 2,27)

V podobenstve o múdrom staviteľovi (Mt 7,24-27) Ježiš upozorňuje na potrebu poznania a praktizovania, jedná sa teda o motív poslušnosti. Tento motív sa dá teologicky aplikovať aj na ľudskú prácu a pracovnú morálku. V zásade sa ale hĺbka po ktorej Ježiš volá týka plnenia Božích prikázaní, bez povrchnosti a pokrytectva.²⁶⁹ Len v tejto súvislosti sa následne v praktickom živote môže týkať profesijnej činnosti, kedy je človek vo svojej práci poctivý v dôsledku plnenia týchto prikázaní. Výklad podobenstva sa orientuje na duchovný základ života Ježišovho nasledovníka.

Motív týkajúci sa práce nachádzame v podobenstve o sluchoch vo vinici (Mt 20,1-16), v ktorom sa odzrkadľuje právo hospodára na rozhodnutie o odmene za vykonanú prácu.

Nasledujúca eschatologická predpoveď o tom, že prví budú poslední a poslední budú prví, máme u synoptikov v Mt 20,16, Mk 10,31 a Lk 13,30. Paralelu nájdeme v apokryfnom Tomášovom evanjeliu (Logion 4).

Láska, manželstvo, rodina, dieťa

- nevera a rozvod (Mt 5,27-32), manželstvo (Mt 19,4-8), učenie o manželstve (Mt 22,29b-32), manželstvo a rozvod (Mk 10,2-9)

Prikázanie lásky v Matúšovom evanjeliu sme zaradili do prvej kategórie, vzťahuje sa však aj na lásku partnerov v manželstve a a lásku k deťom v rodine (Mt 22,36-40 a 46). V súvislosti s manželstvom nás teda zaujímajú Ježišove výroky o manželstve a deťoch.

²⁶⁹ MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*, s. 13-14.

Zdá sa, že napriek jasnému nariadeniu v desiatich prikázaniach o nevere, židia sa snažili obísť toto nariadenie rôznym spôsobom. Ježiš však prehľbil nariadenie tým, že je potrebné ho dodržať už v myšlienkach. Rovnako tak aj jeho postoj ku rozvodu bol prísny. Vieme, že dve rabínske školy jeho doby mali zásadný spor na túto tému (rabín Shammai predstavoval konzervatívnu líniu podľa Dt 24,1 a rabín Hillel uprednostňoval liberálnejší pohľad).²⁷⁰ Predpokladáme, že Ježiš sa mal v tomto diskurze postaviť odpoveďou na otázku na jednu zo znepriatelených strán (Mt 19,3).

Ježiš príkladom prijatia detí upozornil na to, kto získa Božie kráľovstvo (Mt 19,13-15, Mk 10,13-16, Lk 18,15-17 a Jn 3,3 a 5). Čo je však dôležité, z pedagogického hľadiska týmto skutkom zdôraznil hodnotu dieťaťa. Reagoval na snahu učeníkov, aby ho deti nevyrušovali pri jeho učiteľskej činnosti. V láskavom prístupe ku deťom posilnil predstavu Boha Otca ako toho, kto je láskavý a prijímajúci.

Radosť, šťastie

Radosť z hriešnika, ktorý činí pokánie (Lk 15,1-7) je vyjadrená v Ježišovom podobenstve o stratenej ovci a rovnako tak o stratenej minci (Lk 15,8-10). Podobenstvo o márnotratom synovi, v závere zdôrazňuje radosť nad hriešnikom, ktorý prosí o odpustenie (Lk 15,11-32). V Lk 15,7 sa jedná o radosť v nebi, rovnako túto radosť môžu prežívať aj učenici uvedomujúc si dosah pokánia na život tohoto kajúceho človeka.

⁷λέγω ὑμῖν ὅτι οὕτως χαρὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι ἢ ἐπὶ ἐνενήκοντα ἑννέα δικαίους οἵτινες οὐ χρεῖαν ἔχουσιν μετανοίας.

⁷Hovorím vám: Tak aj v nebi bude väčšia radosť nad jedným hriešnikom, ktorý robí pokánie, ako nad deväťdesiatimi deviatimi spravodlivými, ktorí pokánie nepotrebujú.

Radosť spomína Ježiš aj v súvislosti jeho poslušnosťou voči Otcovi, ktorá je základom jeho radosti. Rovnakú radosť budú prežívať veriaci, ktorí prejavujú poslušnosť voči Božím prikázaniam (Jn 15,11). Táto láska súčasne vyviera s Kristovej lásky a zostávaní v nej.

¹¹ταῦτα λελάληκα ὑμῖν ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν ᾗ καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ.

¹¹Toto som vám povedal, aby moja radosť bola vo vás a aby vaša radosť bola úplná.

V nasledujúcom verši Ježiš zdôrazňuje vzájomnú lásku medzi učeníkmi (v. 12). Zotrvávanie v prikázaniach a v Otcovej láske má učeníkom priniesť takúto plnú radosť a šťastie.

²⁷⁰ STOTT, J. R. W. *The Message of the Sermon on the Mount*, s. 93.

Hriech, nepriateľstvo, odpustenie, náprava

V učení o hriechu nastavuje zrkadlo zákonníkom a farizejom, ktorých nariadenia porušovali Ježišovi učeníci. Na konkrétnych príkladoch ukazuje na to čo poškvrňuje človeka a definuje tak hriech, ktorý vychádza z jeho srdca (Mt 15,11-20). Hriech (ἁμαρτία sa vyskytuje v NZ 173x v 7 formách, od slovesa ἁμαρτάνω – hreším) vo význame priestupok, previnenie, chyba porozumenia, zlý skutok. Jeho synonymom je nespravodlivosť (ἀνομία), ktorej činiteľov Ježiš odsudzuje v Mt 7,23.

Náprava hriechu spočíva v jeho odpustení v krvi Ježiša, ako to čítame vo výroku z Mt 26,28:

τοῦτο γάρ ἐστιν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυννόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Lebo toto je moja krv zmluvy, ktorá sa vylieva za mnohých na odpustenie hriechov.

Odpustenie je však konštatnou nielen na horizontálnej, ale aj na vertikálnej rovine. V podobenstve o nemilosrdnom sluhovi (Mt 18,21-35) poukazuje Ježiš na nutnosť odpustenia v medziľudských vzťahoch. Vyplýva to z odpustenia, ktoré sme prijali zadarmo v jeho krvi.

Mt 18,27

σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἀπέλυσεν αὐτόν καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ.

Pán sa nad sluhom zľutoval, prepustil ho a dlh mu odpustil.

Podobenstvo im rozpráva v kontexte témy odpustenia, keď ich vyučuje o povinnosti bratskej lásky v cirkvi (Mt 18,15-20). V stvorení nachádza Ježiš metaforu, ktorou dokumentuje Božiu lásku, ktorá je motiváciou odpustenia (slnko ako model lásky k nepriateľom v Mt 5,43-48). Nepriateľ (ἐχθρός, prídavné meno v maskulíne), vyjadruje nielen nepriateľa, ale otvorene nepriateľsky sa správajúceho jedinca.²⁷¹ Paralelu nájdeme v Lk 6,27-38.

Nezabíješ s novým dôrazom na hnev voči bratovi vidíme v Ježišovom výroku začínajúcom „Ale ja vám hovorím...“:

²⁷¹ Dostupné online: [1.9.2018] <https://biblehub.com/greek/2190.htm>

Mt 5,22

ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει· ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ· ῥακά, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ· ὃς δ' ἂν εἴπῃ· μωρέ, ἔνοχος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός.

Ale ja vám hovorím: Každý, kto sa hnevá na brata, musí ísť pred súd. Kto by povedal bratovi: ‚Hlupák‘, musí ísť pred veľradu. Kto by povedal: ‚Blázon‘, musí ísť do ohnivého pekla.

V knihe Prísloví sa stretávame s témou štedrosti a dávania tak ako je nám dané Pánom, čo môžeme aplikovať aj na milosrdenstvo v odpúšťaní. Takáto motivácia je v Ježišových príkladoch zo života a v podobenstvách dôležitou témou o vzťahu človeka ku blížnemu - o odpúšťaní tak ako nám Pán odpúšťa. Múdrost' je v Prísloviach trojdimenzionálna, sapienciálna (spôsob poznania reality), etická (spôsob správania sa) a náboženská (spôsob ako rozumieť Bohom danému poriadku sveta).²⁷²

Majetok, bohatstvo, chudoba

Medzi sapienciálne výroky zaznamenané v evanjeliu podľa Matúša patria aj tie o dávaní núdnym (Mt 6,1-4) a o poklade v nebi (Mt 6,19-21). Jedná sa o výroky v texte kázania na vrchu, ktoré je pravdepodobne najznámejšou časťou Ježišovho vyučovania. Paralelu nájdeme iba v kázaní na rovine v Lukášovom evanjeliu (Lk 6,17-49), napriek rozdielnemu rozsahu, začínajú blahoslavenstvami. Zdá sa, že sa jedná o zbierku Ježišových výrokov, zozbieraných pisateľmi. Sú však osadené do konkrétneho historického a geografického kontextu (rané pôsobenie v Galileji a následný presun do Kafarnaumu).²⁷³ Sociologický a sociálny kontext novozákonných textov je v súčasnosti pre bádateľov mimoriadne zaujímavý. Nás zaujíma teologický kontext Ježišových výrokov týkajúcich sa chudobných a bohatých, označenie múdroslovných, následne ich pedagogický a misiologický rozmer. Múdroslovná literatúra sa podľa Nobleových sústreďuje na každodenný život, ekonomický, sociálny a osobný, niekedy si protirečí, niekedy sa snaží hájiť isté pozície. Podľa Tichého mala sapienciálna tradícia veľký vplyv aj na kristológiu, hlavne však sám Ježiš sa pri svojom kázaní o túto tradíciu opieral.²⁷⁴ Naproti tomu sa podľa Peresa ľudové múdroslovné vyjadrenia ustálili a ľuďom užívali aj preto, lebo ľahko pochopiteľným obrazným spôsobom celkom jednoducho dokázali uchopiť realitu.²⁷⁵ Zaujíma nás Ježišov postoj ku sociálne

²⁷² ESTES, D. J. *Handbook on the Wisdom Books and Psalms*. s. 221.

²⁷³ STOTT, J. R. W. *The Message of the Sermon on the Mount*, s. 22-23.

²⁷⁴ Diskuse o sapienciálnych knihách. In *Teologický zborník*, 2002, 8(4).

²⁷⁵ PERES, I. Ľudové múdroslovné výroky v gréckych epitafoch. s. 20.

rozdielnym skupinám a nadčasový rozmer ním komunikovaných obsahov ku niektorej z týchto skupín, buď všeobecne, alebo na príklade prístupu ku jednotlivcovi. Múdroslovie nachádzame vo výrokoch ku skupinám a v podobenstvách, s otázkou bohatstva sa však stretávame aj v konkrétnej reakcii Ježiša na bohatých. Napríklad Zacheus je pozitívnym príkladom a bohatý mládenec naopak príkladom odmietajúcim evanjelium kvôli viazanosti na veľký majetok. Jednoznačným príkladom nasledovania bez ohľadu na majetkové vlastníctvo sú učeníci, ktorí opúšťajú po povolaní Ježišom všetko čo majú a nasledujú ho.

Vecný výskyt bohatstva²⁷⁶ súvisí aj so získaním sveta a zatratení duše paralelne v Lk 9,23-27; Mk 8,34-9,1; a Mt 16,24-28 (²⁶τί γὰρ ὠφελθήσεται ἄνθρωπος ἐὰν τὸν κόσμον...) a v Jn 12,25. Súvisí však primárne s nasledovaním Ježiša. Jedná sa u Lukáša pravdepodobne o staršiu látku z *Q* a evanjelia Marka.²⁷⁷ Dôvera v Božie zaopatrenie a hľadanie Božieho kráľovstva prináša Ježišova reč, v ktorej odsudzuje službu „mamónu“ (aramejské slovo pre bohatstvo, personifikované zlo).²⁷⁸ Medzi Ježišove sapienciálne výroky radíme reči na vrchu/rovine, kam patria aj blahoslavenstvá. Metaforický jazyk týchto rečí analyzuje Baasland, pričom otvára viaceré teologické a etické otázky, skúma tiež paralely v helenistickej literatúre.²⁷⁹ Hneď prvé blahoslavenstvo u Matúša aj u Lukáša uvádza, že chudobní sú dedičmi Božieho kráľovstva, čo môže odkazovať na ich pokoru (v Mt 5,3 chudobní duchom a v Lk 6,20 chudobní). Howard uvádza, že podľa Matúšovho evanjelia sú dedičmi Božieho kráľovstva a blahoslavení tí, ktorí sú osobne znevýhodnení, utláčaní, resp. vystavení nespravodlivosti. Podľa neho nie je súčasný čitateľ schopný oceniť zdôraznenie pokory v tejto súvislosti, keďže je nám známa ako kresťanská cnosť. Vo vtedajšej spoločnosti to však nebola žiaduca vlastnosť, spoločnosť a kultúra boli posadnuté statusom s verejným uznaním jednotlivca aj rodiny. Výroky z blahoslavenstiev zobrazujú ideál, ktorý je intristicky možné hľadať modlitbou a pôstom, navonok prejavované láskou k Bohu a blíznym.²⁸⁰ Boh je zástancom chudobných, čoho paralelu môžeme vidieť aj v starozákonných textoch, napr. v žalme 12,6 Pán zachráni tých, ktorými opovrhujú pre ich

²⁷⁶ MASARIK, A. *Spoznávanie Božej vôle v Pavlovských listoch*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2006, s. 18.

²⁷⁷ NICKELSBURG, G. W. E. Riches, the Rich, and God's Judgment in 1 Enoch 92–105 and the Gospel according to Luke. *New Testament Studies*. 1979, (25), s. 324–344, s. 343.

²⁷⁸ HOWARD, C. W. *The Gospel of Matthew and its readers: a historical introduction to the First Gospel*. Bloomington: Indiana University Press, 2003, s. 88.

²⁷⁹ BAASLAND, E. *Parables and Rhetoric in the Sermon on the Mount New Approaches to a Classical Text*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2015.

²⁸⁰ HOWARD, C. W. *The Gospel of Matthew and its readers: a historical introduction to the First Gospel*, s. 65 a 80.

chudobu.²⁸¹ Pri analýze prídavného mena chudobný môžeme vidieť, že chudobný je aj znevýhodnený, pričom typickým príkladom takejto kombinácie životnej situácie človeka je Lazar (Lk 16,19-31). Ak by sme mali charakterizovať bohatých, môžeme ich označiť aj tak, že môžu byť nesprávne pripútaní k materiálnym veciam, a tak chudobní v Bohu, nenásytní, zneužívajúci moc, mimo dosah Božej milosti.

Ježišov záujem o chudobných

Medzi sapienciálne texty sústredené okolo osoby Pána Ježiša môžeme zaradiť príslovia vyslovené Ježišom, ako aj podobenstvá, ktoré sú charakteristické pre múdroslovie aj prorocké vyučovanie. Medzi múdroslovné podobenstvá patria podľa Mullinsa tie, ktoré zdôrazňujú morálne pravdy.²⁸² Ježišova etika nájdená v jeho múdroslovných výrokoch sa vyrovnáva s chodom tohto sveta, ako aj s jeho presahom do budúcnosti.

Evanjelista Lukáš popisuje Ježišov záujem o chudobných a ostatné marginalizované skupiny, je to jeden z motívov zvestovania evanjelia. Medzi múdroslovné výroky radíme množstvo Ježišových podobenstiev. Problematiku bohatstva môžeme vidieť v podobenstve o lakomom boháčovi v Lk 12,16-21, ako aj v príbehu o boháčovi a Lazarovi v Lk 16,19-31.

Prvé podobenstvo nám ukazuje život a smrť bohatého človeka a necháva nás posúdiť, či bol šťastným človekom. Poukazuje na jeho myšlienky uprostred života bohatého na dary zeme. Nie je vďačný za Božie požehnanie, ale starostí sa, ako s ním naložiť. Nespomína chudobných a vdovy, uvažuje nad úrodou, ktorú uskladní vo svojich nových sýpkach s predpokladom, že budúci rok bude rovnako úrodný. Neberúc do úvahy pominuteľnosť ľudského života stavia svoje plány nadovšetko, nad všetkým je však Boh a jeho vôľa. Honba za majetkom, ako aj jeho nepremyslené užívanie, sú týmto podobenstvom kritizované. Niektorí autori používajú pri interpretácii podobenstva múdroslovné texty SZ ako paralely, nevyjadrujú sa však podľa Rindgeho ku spôsobu, akým mohli autora textu ovplyvniť.²⁸³

Paralely vidíme aj s nekánonickými textami. Aalen upozornil na možnú paralelu formy, štruktúry aj témy Ježišovho podobenstva s textom vyjadrujúcim beda bohatým, ktorí zhromažďujú svoje majetky (1Enoch 97,8-10), rovnako tak s nasledujúcim príbehom o boháčovi a Lazarovi (1Enoch 98) a v oboch rozoznáva eschatologické prvky. Podľa Nickelsburga však nie sú paralely dôkazom literárnej závislosti, vzhľadom na to, že téma bohatstva bola všeobecne rozšírená, napriek tomu uznáva istú súvislosť v prvom prípade,

²⁸¹ TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovnej literatúry*, s. 126.

²⁸² MULLINS, T. Y. *Jewish Wisdom Literature in the New Testament*, s. 335–339.

²⁸³ RINDGE, M. S. *Jesus' Parable of the Rich and Fool*. Atlanta: SBL, Brill, 2011, s. 30.

pričom argumentuje spoločným teologickým vzorcom v Lk 12,16-21 a 1 Enoch 92.²⁸⁴ Menej konzervatívni teológovia súčasnosti sa taktiež domnievajú, že tematika bohatstva vzhľadom na svoju frekvenciu v Ježišových výrokoch a v Novom zákone všeobecne indikuje aspoň v niektorých prípadoch ich originalitu prepojenú na osobu Ježiša a Jeho pôsobenie (pravdepodobne pôvodne zaznamenané v *Q* a v evanjeliu podľa Marka).²⁸⁵ Keďže blahoslavenstvo chudobných sľubuje odplatu bezbranným, prichádza Božie kráľovstvo ako dar. Nie je určené hlavne chudobným, aj keď Ježiš varuje pred spoľahnutím sa na bohatstvo. Vyjadruje skôr model normatívnej eschatologickej skutočnosti.²⁸⁶

Druhý príbeh o boháčovi a Lazarovi sa líši od ostatných tým, že materiálne veci nezastupujú tie duchovné tak, ako je to v podobenstvách. Popis rozhovoru týkajúceho sa posmrtného života dobrého chudobného a bezbožného bohatého je ilustráciou. Požehnanie svetských vecí sa aj u Židov považovalo za odmenu za pobožnosť, proti čomu sa aj tu Ježiš jasne vyjadruje. Používanie bohatstva iba pre svoju vlastnú spotrebu a potešenie je hriechom, nie jeho vlastníctvo. Keď zabúdame na trápenie chudobných a postihnutých, v tom sa odzrkadľujú sebeské pohnútky bez poslušnosti voči Božím zákonom o milosrdenstve a spravodlivosti.

Reiser poukazuje na originalitu Ježišových podobenstiev, aj keď nevylučuje sprostredkovaný vplyv helenistickej tradície a literatúry.²⁸⁷ Jeho vyučovanie sa nesústredilo iba na vzdelávanie nasledovníkov, Ježišove pôsobenie na tejto zemi malo významný vplyv hlavne vďaka osobnému príkladu morálneho života. Dôležitejšia ako znalosť Písiem bola pre Ježiša praktická aplikácia Božích princípov v každodennom živote človeka.²⁸⁸

Príbeh o Zacheovi, hlavnom vyberačovi daní v Jerichu, ktorý je zaznamenaný v Lk 19,1-10, je unikátnym príbehom opísaným iba v evanjeliu podľa Lukáša a je to jeden z mála príbehov pozitívnej reakcie na zvesť evanjelia u bohatého človeka. Spomíname ho preto v tejto súvislosti, neradíme ho však do skupiny múdroslovných výrokov. Zacheus je nepredpokladaným konvertitom a výsledkom jeho konverzie je účasť na pomoci chudobným navrátením ukradnutého. Postoj voči chudobným sa tu odzrkadľuje v prirodzenej vokálne neiniciovanej reakcii človeka, ktorý sa zdržoval v prítomnosti Ježiša. Jedná sa

²⁸⁴ NICKELSBURG, G. W. E. Riches, the Rich, and God's Judgment in 1 Enoch 92–105 and the Gospel according to Luke, s. 342.

²⁸⁵ Tamže, s. 343.

²⁸⁶ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 93.

²⁸⁷ REISER, M. *Sprache und literarische Formen des Neuen Testaments*. Paderborn: Schöningh, 2001.

²⁸⁸ SPANGLER, A. a TVERBERG L. *Sitting at the Feet of Rabbi Jesus: How the Jewishness of Jesus Can Transform Your Faith*. Grand Rapids: Zondervan, 2009, s. 33.

o pedagogický rozmer Ježišovho pôsobenia na vnútornú motiváciu človeka, ktorý sa rozhodol veriť jeho učeniu a nasledovať ho.

Ježišov záujem o bohatých

Oproti Zacheovi (Lk 19,1-10), ktorý je príkladom obrátenia sa bohatého človeka, môžeme vidieť v tom istom evanjeliu príbeh bohatého mládenca, ktorý Ježišovu ponuku odmieta (Lk 18,18-30). Tieto príbehy medzi múdroslovné výroky neradíme.

Významným múdroslovným výrokom o bohatých je predpokladaná Lukášova redakcia z *Q* – kázanie na rovine v Lk 6,30-35, výzva k bohatým „Požičiavajte a nič za to nečakajte!“. Naša láska a pomoc sa má dokonca orientovať na tých, ktorí nám ublížili. Pomoc tým, od ktorých nemôžeme nič očakávať naspäť, je jasným Ježišovým imperatívom. Jedná sa o malú pomoc tým, ktorí nemajú na najnutnejšie potreby- každodenný chlieb. V takom prípade sa v tejto súvislosti spomína odplata v budúcom živote, dedičstvo v Božom kráľovstve.

Podobne výzva ku bohatým v Lk 14,13 „Ale keď robíš hostinu, povolaj chudobných, chromých, krivých a slepých“. Podobenstvo o hostine (Lk 14,15-24) Ježiš hovorí na hostine u rešpektovaného farizeja, člena vládnucej bohatej vrstvy vtedajšej spoločnosti, ktorý dodržiaval zákony zdôrazňujúce dodržiavanie predpisov o rituálnej čistote aj pri stolovaní. Predchádzajúca pasáž zdôrazňuje pokoru a odplatu v nebi.²⁸⁹ Odplata milosrdným je odložená do vzkriesenia, nie je viazaná na priebeh a okolnosti na tomto svete. Citované podobenstvo o hostine jasne naznačuje trvale platnú múdrosť o Božej odplate za skutky lásky. Pri pohľade na ekonomickú etiku v evanjeliu podľa Lukáša je ústrednou myšlienkou v starostlivosti o chudobných dávanie almužny (v Lukášových textoch- Lk a Sk), a to nielen spoluveriacim. Almužna bola v Starom zákone prejavom spravodlivosti a milosti. Najvýraznejšie sa táto ekonomická etika prejavuje v podobenstve o milosrdnom Samaritánovi, v ktorom Ježiš jasne odsudzuje chýbajúce milosrdenstvo (Lk 10,25-37). Z pedagogického hľadiska má pozitívny príklad milosrdného nečistého zahanbiť tých, ktorí sa považujú za posvätených a Bohom vyvolených.

²⁸⁹ KEESMAAT, S. C. Strange Neighbors and Risky Care (Matt 18:21-35; Luke 14:7-14; Luke 10:25-37). In LONGENECKER, R. N. (ed.) *The Challenges of Jesus' Parables*. Grand Rapids: Eerdmans, 2000, s. 263-285, s. 272-273.

Misiologický rozmer

V Lukášovom texte môžeme vidieť, že pokánie potrebujú všetci, chudobní aj bohatí. Z misiologického hľadiska je to dôležité východisko pri kázaní evanjelia. Pojem chudobný sa už v Skutkoch nespomína, chudobných nahrádzajú pohania, ktorí sa až 43x vyskytujú v Skutkoch. Pohania sú tí, ktorí potrebujú zvesť evanjelia na spasenie.

Takže potreba chudobných aj bohatých je v evanjeliu podľa Lukáša aj v knihe Skutkov opísaná pojmami spása, pokánie a ospravedlnenie:

- σωτηρία spása, spasenie 6x v Lk, (nie je v Mk a Mt, 1x Jn);
- Σωτήρ Spasiteľ, (Lk ako jediný zo synoptikov v 2,11 a Sk 5,31 a 13,23);
- μετανοία pokánie, ospravedlnenie (misijné kázania v Lk 24,47 a v Sk).

Podobenstvo o mánotratnom synovi, ktoré sa vyskytuje iba v evanjeliu podľa Lukáša, je dramatický príbeh pokánia a odpustenia (Lk 15,11-32). Popisuje príbeh človeka túžiaceho po bohatstve, ktorý skončí v chudobe a počas celej svojej životnej cesty potrebuje iba jedno: poslušnosť a pokoru. Deficit človeka v kontexte spásy je teda jednoznačne odpustenie hriechov. V evanjeliu podľa Lukáša je používaný výraz ἁμαρτωλός (hriešnik) vo význame morálneho zlyhania. Naproti tomu pojem σωτηρία (spasenie) označuje prijatie, spoločenstvo, nový život a výraz je spojený s oslavou. Spasenie má vertikálnu aj horizontálnu dimenziu na strane človeka, ktorými sú láska k Bohu aj k blížnemu. Jednoznačne určujúcou v tomto kontexte je Božia iniciatíva spásy každého človeka.

Sociálna pomoc a sociálna spravodlivosť

Medzi Ježišove reči radí Peres skupinu výrokov, ktoré sú podľa Malinu apelom na sociálnu pomoc jednotlivca a sociálnu spravodlivosť v súdobej spoločnosti, realizované pod Božím patronátom.²⁹⁰ Medzi múdroslovné výroky zaznamenané v evanjeliu Matúša, ktoré sú výzvou pre solidaritu s chudobnými, radíme hlavne tieto dva:

- o dávaní núdznym (Mt 6,1-4),
- o poklade v nebi (Mt 6,19-24).

Prirodzený zákon, ako aj Mojžišov zákon, prikazoval dávanie almužny chudobným. V prvom prípade Ježiš zdôrazňuje osobnú motiváciu k dávaniu, ktorá nie je založená na ľudskej odplate – vďačnosti obdarovaných podporujúcej pýchu dávajúcich. Na to nadväzuje

²⁹⁰ PERES, I. Ježišove rozhovory. s. 17.; citovaný: MALINA, B. J. *The Social Gospel of Jesus. The Kingdom of God in Mediterranean Perspective*. Minneapolis: Fortress Press, 2001, s. 71-75 a 142 (rieši tému aj z pohľadu sociálnej psychológie- kolektívnej/nie individualistickej spoločnosti tej doby).

text týkajúci sa odplaty v nebesiach, pričom sa tu opakuje motív pokrytectva náboženského človeka. Ten očakáva materiálne požehnanie a zhromažďuje ho so sústredením sa na tento svet, ktorý považuje za dôležitejší, než svet, ktorý príde. Pri dávaní, ako aj pri zhromažďovaní máme teda na výber. Ježiš neodmieta snahu človeka po vyššom dobre vo forme odplaty vo večnosti, dokonca na ňu upriamuje pozornosť, ako sme to mohli čítať v príbehu o boháčovi a Lazarovi (Mt 16,19-31). V kontexte výziev zameraných na život podľa Božích príkazov je kľúčová láska k Bohu a k blížnemu. Theissen a Merzová sa zaoberali otázkou motivácie v Ježišovej etike, pričom sa sústredili aj na motív múdrosti. V tomto kontexte uvádzajú dva okruhy kánonických výrokov zameraných na Božie stvorenie. Za centrum Ježišovej etiky považujú prikázanie lásky.²⁹¹ V evanjeliu Matúša 22,36-46 takto odpovedá Ježiš na otázku farizejov týkajúcu sa najväčšieho prikázania (citátom z Dt 6,5 a Lv 19,18). Podľa Cartera sa opiera o širší všeobecne známy kontext, pričom citovaním z Tóry naznačuje nadväznosť na tradíciu a zákon.²⁹² Uvedené spojenie však explicitne v Tóre nenachádzame, spolu sú tieto dva príkazy spomenuté napríklad v apokryfe *Testament dvanástich patriarchov* a Philo vykladá Dekalóg potrebou spojenia obidvoch oblastí. Napriek tomu však Carter považuje Ježišov inak tradičný dôraz, vzhľadom na spoločenskú a politickú situáciu, za prevratný. Jeho opis súdneho dňa (Mt 25,31-46) zdôrazňuje starostlivosť o núdznych ako meradlo hodnotenia života človeka.²⁹³ Rovnako tak Ježišova reakcia v Matúšovom evanjeliu na otázku bohatého mládenca obsahuje výzvu ku starostlivosti o chudobných (Mt 19,16-22). Následne sa Ježiš jednoznačne negatívne vyjadruje o bohatých ľuďoch a ich schopnosti vojsť do nebeského kráľovstva.

V textoch týkajúcich sa správania sa je veľký priestor venovaný medzilľudským vzťahom, týka sa to aj múdroslovnej literatúry. Okrem židovských zákonov vychádzajúcich z knihy Levitikus, ktoré mali jednoznačne výrazne sociálny charakter, môžeme vidieť tému chudobných a bohatých v múdrosloví. Patria medzi nich povinnosti voči blížnemu (Prís 3,27-35), postoj k chudobným (Sir 4,1-11; 29,1-16) a rady ako sa správať k bohatým (Sir 13,1-29). Veľkou témou apokryfnej knihy Sirachovho syna je priateľstvo, ktorým sa zaoberá na viacerých miestach (Sir 6,5-17; 9,14-23; 12,8-19; 19, 13-27; 22,24-32; 37,1-6). Keďže

²⁹¹ THEISSEN, G. – MERZ, A. *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*, s. 374-381.

²⁹² CARTER, W. Love as Societal Vision and Counter-Imperial Practice in Matthew. In HATINA T. R. (ed.) *Biblical Interpretation in Early Christian Gospels, Volume 2: The Gospel of Matthew*. New York: T&T Clark International, 2008, s. 30-44, s. 32.

²⁹³ CARTER, W. Love as Societal Vision and Counter-Imperial Practice in Matthew. In HATINA T. R. (ed.) *Biblical Interpretation in Early Christian Gospels, Volume 2: The Gospel of Matthew*, s. 33 a 42.

Ben Sira je podľa väčšiny autorov datovaný do rokov 200-175 pred Kr., dá sa podľa Prihatného predpokladať, že mal prístup k Tóre, ako aj ku Prísloviam, Jóbovi a k pseudoepigrafu kniha Henochova. Za dôležitý postoj človeka hľadajúceho múdrosť považuje v Sirachovcovi pokoru vychádzajúcu z bázne pred Pánom.²⁹⁴ Správnym využívaním majetku sa zaoberá Sir 13,30-14,21; 31,1-11. V Sirachovcovi je zdôrazňovaná povinnosť dávania almužien, čo je podľa Nickelsburga dôkazom vplyvu múdroslovnej literatúry na text o lakomom boháčovi v Lk 12,16-21. Apokalyptické a múdroslovné texty sa podľa neho často prelínajú.²⁹⁵ Nevyhnutnosťou smrti a hlúposťou spolaľhnutia na majetok sa zaoberá Sirachovec 11,18-20. Vzájomná súvislosť medzi smrťou a majetkom je spomínaná aj v iných židovských textoch s vnútornou štruktúrou múdroslovnia z obdobia helenizmu.²⁹⁶ U Sirachovca nachádzame viac prísloví zaoberajúcich sa vzťahom k Bohu, ale možno ich nájsť i v knihe Prísloví (Sir 2,1-13; 16,24-31; 18,1-14; Prís 3,5-26). Cieľom takéhoto cnostného konania je porozumieť bázni pred Pánom, aby človek získal Božie poznanie, čiže múdrosť (Prís 2,5). Hľadaním múdrosti sa samozrejme zaoberajú knihy Jób a Kazateľ. Otázka starostlivosti o chudobných nie je síce priamo v centre pozornosti týchto kníh, avšak jednoznačne je v nich opakovane riešená etika života.

Rindge analyzuje paralely múdroslovných textov citované napríklad Fitzmyerom a Wrightom, pričom navrhuje hovoriť o múdroslovných tradíciách, nie o jednej kompaktnej múdroslovnej tradícii. Za ich dôležitú črtu považuje formáciu charakteru.²⁹⁷ Ak by sme zobrali do úvahy tento aspekt, rozšírilo by to naše bádanie v oblasti novozmluvného múdroslovnia. Podľa Goldsworthyho je to Ježiš, ktorého slovo a Duch je základom pre každú skutočnú múdrosť.²⁹⁸ Medzi takéto radíme aj výroky Ježiša o chudobných a bohatých. Niektoré príbehy majú, vzhľadom na ich nadčasový morálny imperatív milosrdenstva a lásky, črty múdroslovnia. Vzájomné súvislosti citovaných textov nám majú čo povedať v súčasnej spoločenskej situácii; ako z analýzy vyplýva, majú nielen pedagogický, ale aj výrazne misiologický rozmer. Ako napísal Bosch: pokánie potrebujú rovnako tak bohatí, ako aj chudobní.²⁹⁹

²⁹⁴ PRIHATNÝ, P. Pravá cesta k múdrosti podľa Siracha. *Studia Biblica Slovaca*. 2016, 8(1), s. 47-64.

²⁹⁵ NICKELSBURG, G. W. E. Riches, the Rich, and God's Judgment in 1 Enoch 92-105 and the Gospel according to Luke, s. 342.

²⁹⁶ RINDGE, M. S. *Jesus' Parable of the Rich and Fool*, s. 30 a 44.

²⁹⁷ RINDGE, M. S. *Jesus' Parable of the Rich and Fool*, s. 31 a 245.

²⁹⁸ GOLDSWORTHY, G. Wisdom and its Literature in Biblical-Theological Context, s. 42-55, s. 53.

²⁹⁹ BOSCH, D. J. *Dynamika kresťanskej misie, Dejiny a budúcnosť misijných modelov*. 1. diel. Novozmluvné modely misie. Praha: Středoevropské centrum misijních studií (SCMS), 2009, s. 115-142.

Učenie a svedectvo

Nasledujúce podobenstvá sú zdôraznením úlohy Ježišových nasledovníkov vo svete: soľ zeme (Mt 5,13, Mk 9,49-50, Lk 14,34-35), svetlo sveta a mesto na hore (Mt 5,14-16, Mk 4,21, Lk 8,16 a Jn 8,12) sa nachádza aj v apokryfe (TmEv Log 32 a 33). Podobenstvo o lampe tela síce zdôrazňuje osobné posvätenie, ale hlavnou témou je účinné svedectvo (Mt 6,22-23, Mk 4,21, Lk 11,33 a 34-36). V nekánonických spisoch je tento motív častý (TmEv Log 24, EvEb 125,18n). Podobenstvo o službe dvom pánom, nutnosť vymeniť staré za nové, je taktiež zaznamenané aj v Tomášovom evanjeliu (Mt 6,24, Lk 16,13 a TmEv Log 47). Postup pri vydávaní svedectva súvisí s usmernením nehádzať perly sviniam (Mt 7,6 a TmEv Log 93). Taktiež neodbytnosť na modlitbe (hľadať a klopať) je spojená s vierou aj s podstatou Božieho kráľovstva, zaradili sme ju však medzi usmernenia týkajúce sa správneho učenia (Mt 7,7-11, Lk 11,9-13, Jn 16,24, Jn 14,13-14 a Jn 15,7, taktiež TmEv Log 94). Pripravenosť ľudí na prijatie zvesti a zaradenie sa medzi učeníkov je jasne popísaná v podobenstve o žatve (Mt 9,35-38, Mk 6,6b a 6,34, Lk 8,1 a 10,2, Jn 4,35, taktiež TmEv Log 73).

Domov, vlasť, národy

Ježiš narieka nad Jeruzalemom a predpovedá prorocky zničenie Chrámu v Jeruzaleme (Mt 23,37-24,1).

³⁷Ἰερουσαλὴμ Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, πόσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε.

³⁷Jeruzalem, Jeruzalem, ktorý zabíjaš prorokov a kameňuješ tých, čo boli poslaní k tebe! Koľko ráz som chcel zhromaždiť tvoje deti, ako sliepka zhromažďuje svoje kuriatka pod krídla, a nechceli ste!

História Izraela je v tomto texte Matúšovho evanjelia zobrazená z pohľadu preexistencie Božieho syna pred inkarnáciou. Dotýka sa Božej prítomnosti v historických súvislostiach týkajúcich sa vyslaných prorokov, ktorých tento vyvolený národ odmieta. Práve múdroslovná kristológia vo výskume úzko súvisí s argumentáciou v prospech tohto typu preexistencie Ježiša, pričom prvý tento argument použil Strauss. Taktiež Bultmann a Hamerton-Kelly zdieľajú názor, že židovský múdroslovný výrok v 37. verši je pripisovaný Ježišovi. Napriek tomu je to jeden z argumentov, ktoré Gathercole vyvracia ako také, ktoré by potvrdzovali identifikáciu Ježiša so starozákonnou Múdrost'ou, keďže metafora odkazuje

na božskú bytosť.³⁰⁰ Pre nás je táto súvislosť zaujímavá aj z hľadiska vývoja argumentov týkajúcich sa múdroslovnej kristológie, ktorá zdôrazňuje prelínanie sa (respektíve identifikáciu) perzonifikovanej Múdrosti v starozákonných textoch s osobou Ježiša.

Mt 24,7

ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους·

Lebo povstane národ proti národu a kráľovstvo proti kráľovstvu, miestami bude hlad a zemetrasenia.

Ježiš prorocky predpovedá eschatologické okolnosti, ktoré úzko súvisia jednak s vojnami medzi národmi, ak aj s ich uctievaním Hospodina (podobne Mk 13,8 a Lk 21,10).

Strach, utrpenie, choroby

Téma strachu rezonuje v Ježišových výrokoch, máme ich zaznamenané vo všetkých evanjeliách. Nebojte sa! Nestarajte sa o zajtrajší deň, je záverečná veta z výpovedí o strachu z budúcnosti (Mt 6,25-34).

³⁴μη οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον, ἢ γὰρ αὔριον μεριμνήσει ἑαυτῆς· ἄρκετόν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς.

³⁴Nebud'te teda ustarostení o zajtrajšok, lebo zajtrajšok sa o seba postará. Každý deň má dosť vlastného trápenia.

Paralelu modelov z prírody (vtáky, ľalie) ako motiváciu ku dôvere v Boha nájdeme v Lk 12,22-32. Rovnako tak príklad vrabcov (Lk 12,6). Ustarostenosť nie je kompatibilná s vierou v Krista. Posolstvo tohto výroku je jasné, nenavádza však ku nezodpovednosti. Ježiš uzdravuje všetky choroby, aby tak ukázal na pomínutelnosť ľudského trápenia v súčasnom živote a dokázal Božiu moc, ktorá sa cez jeho zázraky prejavuje.

Predpovede vlastného utrpenia aj utrpenia svojich nasledovníkov sme v Ježišových výrokoch identifikovali v súvislosti s predpoveďami smrti, takže ich spomenieme v nasledujúcej časti.

Smútok a smrť

Téma smrti v rečiach Pána Ježiša sa vyskytuje v jeho výrokoch, v ktorých upozorňuje učeníkov, že svedectvo im prinesie utrpenie a smrť. Zároveň je spomínaná moc Pána nad smrťou a zaslúbenie večného života. Ďalšiu skupinu textov tvoria výpovede, v ktorých Pán

³⁰⁰ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*, s. 211.

Ježiš predpovedá vlastné utrpenie, zradu a smrť. Tie však analyzujeme v samostatnej časti. S touto problematikou úzko súvisia aj záznamy synoptikov o jeho smrteľnom zármutku pred zajatím. Snažíme sa objasniť príbuznosť týchto dvoch skupín Ježišových rečí o smrti, pričom v nich analyzujeme pojmový aj vecný výskyt na túto tému. Primárne sa venujeme kánonickým Ježišovým výrokom zaznamenaným v štyroch evanjeliách, ktoré súvisia s tematikou smrti (bez výrokov citovaných v iných kánonických textoch Nového zákona). Okrem predpokladaného zdroja spoločného pre evanjelium Matúša a Lukáša máme viacero iných evanjelií, fragmentov a výrokov, ktoré sú pripisované Ježišovi.³⁰¹ Evanjeliá sú texty, ktorých úlohou bola primárne katechéza učeníkov v rôznych skupinách ranej kresťanskej cirkvi. Je to jeden z dôvodov odlišných dôrazov a jedinečnosti skúmaných textov. Prvá skupina Ježišových výrokov sa nachádza u synoptikov, v nasledujúcom zozname môžeme vidieť dôraz na očakávané rozdelenie rodiny a povzbudenie k odvahe, keď bude nutné čeliť aj smrti.

Predpoveď utrpenia učeníkov u synoptikov

Pán upozorňuje učeníkov, že svedectvo im prinesie utrpenie a smrť- θάνατος.

1. Mt 10,21 učeníci vydaní na smrť
Mt 10,26-33 svedectvo bez strachu
Mt 10,34-42 rozdelenie rodiny
2. Mk 13,12 rozdelenie rodiny a smrť
3. Lk 12,2-9 svedectvo bez strachu a smrť
Lk 12,51-53 rozdelenie rodiny

Evanjelium podľa Matúša obsahuje množstvo príbehov, v ktorých vidíme, ako sa postupne služba Ježiša polarizuje- mocné pôsobenie sa strieda s hlbokým nepochopením skutkov a činov.³⁰² Téma odmietnutia zo strany cirkevných predstaviteľov a blízkych príbuzných (brat vydá brata a otec syna) prechádza plynule do témy očakávaného odmietnutia Ježiša (Mt 10,24-25). Ježiš povzbudzuje učeníkov, aby sa nebáli tých, ktorí môžu usmrtiť ľudské telo, nemôžu však zavraždiť dušu človeka (Mt 10,28; Lk 12,4).

Strach o život zo strany vonkajšej hrozby a opozície je témou tejto kolekcie textov. Zdá sa, že tieto obavy sú pre komunitu dôležitejšie než obavy o materiálne zabezpečenie,

³⁰¹ Patria sem hlavne: štúdie o pravdepodobnom zdroji Ježišových rečí *Q*, *Evanjelium podľa Petra*, *Evanjelium podľa Tomáša*, fragment neznámeho evanjelia *Egerton Papyrus 2*, *Tajné evanjelium podľa Marka* a ďalšie evanjeliá citované v patristickej literatúre.

³⁰² CARSON, D., A. – MOO, D. J. *Úvod do Nového zákona*. Praha: Návrat domů, 2008, s. 114.

takže sa na nich vzťahuje aj eschatologická nádej v závere paralelných textov u Matúša a Lukáša (Mt 10,32-33; Lk 12,8-9). Texty následne zdôrazňujú Božiu starostlivosť a moc aj nad zákonitosťami prírody, keďže už v úvode vyzýva Ježiš učeníkov, aby sa nebáli. Na základe štruktúry, formy a argumentácie môžeme tieto texty zaradiť medzi múdroslovné výroky Ježiša.³⁰³ V otázke eschatologickej povahy jeho výrokov je napádaný tradičný konsenzus o tom, že Ježiš bol eschatologický prorok. Múdroslovné a apokalyptické vyučovanie sa v tomto trende vzájomne vylučuje. Je teda v konflikte s tradičným poňatím, v ktorom sú múdroslovné aspekty Ježišovho vyučovania podriadené (respektíve včlenené) jeho eschatologickému ohlasovaniu kráľovstva.³⁰⁴ Kloppenborg vo svojom diele *The formation of Q* označil kolekciu múdroslovných výrokov ako prvú vrstvu v histórii vzniku *Q*, avšak svoj argument nechcel zneužiť na dokazovanie teórie neeschatologického Ježiša.³⁰⁵ Ebert spracoval múdroslovné texty Nového zákona v súvislosti s kristológiou, pričom dôsledne kritizuje zobrazenie Ježiša iba ako „učiteľa múdrosti“.³⁰⁶ Múdrost' Božia v Kristovi nie je podľa neho iba teoretickou konštrukciou, ale je založená na historických udalostiach, kedy Boh zjavuje sám seba. Jedná sa o inkarnáciu Božieho Syna, jeho smrť na kríži, vzkriesenie a prísľub slávneho pretvorenia tohto sveta.³⁰⁷

Príbuzná skupina výrokov v evanjeliu podľa Jána taktiež upozorňuje na utrpenie a nenávisť sveta pre svedectvo.

Predpoveď nenávisti sveta v evanjeliu Jána

Pán upozorňuje učeníkov, že ich svedectvo im v tomto svete prinesie nenávisť a prenasledovanie. Nasledujúce texty súvisia s týmito predpoveďami.

1. Jn 15,18-25 nenávisť sveta
2. Jn 16,1-4 prenasledovanie a zabitie
3. Jn 16,33 utrpenie vo svete

Nenávisť sveta je podľa Ježiša nenávisťou namierenou primárne voči jeho osobe. Taktiež je spôsobená tým, že učeníci nepatria do tohto sveta, tak ako Ježiš sám nie je z tohto sveta. Poukazuje na to, že sluha nie je väčší od svojho Pána, takže prenasledovanie Ježiša automaticky prináša aj prenasledovanie jeho učeníkov. Prenasledovanie je špecifické tým,

³⁰³ PIPER, R. A. *Wisdom in the Q-Tradition: The Aphoristic Teaching of Jesus*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989, s. 52-56.

³⁰⁴ DU TOIT, D. S. *Redefining Jesus: Current trends in Jesus research*, s. 114.

³⁰⁵ KLOPPENBORG, J. S. *The formation of Q: Trajectories in Ancient Wisdom Collections*.

³⁰⁶ EBERT, D. J. IV. *Wisdom Christology: How Jesus Becomes God's Wisdom for Us*, s. 113-172.

³⁰⁷ EBERT, D. J. IV. *Wisdom Christology: How Jesus Becomes God's Wisdom for Us*, s. 124.

že tí, ktorí budú učeníkov zabíjať, si budú myslieť, že tým slúžia Bohu. Výraz λατρεία (služba) sa vyskytuje v Novom zákone iba sporadicky, ale vždy na iných miestach v súvislosti s uctievaním v chráme.³⁰⁸ Predpoveď utrpenia je spojená so zaslúbením pokoja.

Predpoveď príchodu Božieho kráľovstva a zaslúbenie večného života

Okrem iného je smrť spomínaná v opačnej súvislosti, a to v niekoľkých textoch súvisiacich s príchodom Božieho kráľovstva na zem. V týchto výrokoch Ježiš hovorí o poslucháčoch, že niektorí z nich neokúsia smrti, než nastanú ním predpovedané udalosti. V Mt 16,28 Ježiš hovorí o príchode Syna človeka v jeho kráľovstve, pričom budú niektorí svedkovia tejto slávy ešte za ich života. V Mk 9,1 je taktiež výrok o svedkoch príchodu Božieho kráľovstva, ktoré príde v moci, pričom nasleduje pasáž o premenení na vrchu. V Lk 9,27 je znova zaslúbenie: „Amen, hovorím vám: Niektorí z vás, čo tu stoja, neokúsia smrť, kým neuvidia Božie kráľovstvo“.

So zaslúbením večného života súvisí text v Jn 5,24. Ježišov výrok tu obsahuje výpoveď o tých, ktorí veria, že prešli zo smrti do života, nepôjdu na súd a majú večný život. Moc konať súd je jedným z troch znamení príchodu Mesiáša, ďalej je to moc uzdravovať a vzkriesiť mŕtvych k životu. Chronológia v 5. kapitole evanjelia Jána je nasledovná: po tom, čo Ježiš uzdravuje ochrnutého pri rybníku Bethesda, vyhlasuje sa za Božieho Syna a následne sú uvádzané dôkazy jeho Synovstva. Vo verši Jn 8,51 je zaslúbený večný život jeho nasledovníkom:

⁵¹ ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.

⁵¹ Amen, amen, hovorím vám: Ak niekto zachováva moje slovo, neuzrie smrť naveky.“

Ďalšou veľkou skupinou textov sú opakované predpovede vlastného utrpenia a smrti, v ktorých Ježiš okrem iného konkretizuje aj spôsob, akým musí zomrieť. V podobenstvách sa vlatnej smrti dotýka prorocky, ako to vidíme v podobenstve o zlých vinohradníkoch (Mt 21,33-46) a o uholnom kameni (Mt 21,42). Texty predpovedajúce Ježišovu smrť sú analyzované v časti o Ježišovej autoreflexii a príprave na vlastnú smrť (kapitola 5.5).

Božie kráľovstvo a eschatológia

Podobenstvá o príchode Božieho kráľovstva v súčasnosti sú tieto: podobenstvo o dome silného muža (Mt 11,29, Mk 3,27, Lk 11,22), o poklade a perle (Mt 13,44-46), aj sem patrí stratená ovca, minca a márnوترatný syn (Lk 15,1-32). Taktiež podobenstvo o nemilosrdnom

³⁰⁸ BOCK, D. L. *Jesus according to Scripture. Restoring the Portrait from the Gospels*, s. 509-510.

sluhovi sa vykladá v súvisi s Božím kráľovstvom, bolo však primárne zaradené do kategórie o odpustení (Mt 18,23-25). Príchod Božieho kráľovstva spomína Ježiš aj v podobenstvách o sluhoch vo vinici (Mt 20,1-16) a o svadobnej hostine (Mt 22,1-14, Lk 14,15-24).

Viacero podobenstiev sa vzťahuje ku vysvetleniu jeho podstaty. Základom Ježišovho učenia bola zvesť o príchode Božieho kráľovstva. Medzi takéto výroky patrí Mt, 4,17 kde sa nachádza aj výzva ku pokániu.

¹⁷ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν μετανοεῖτε ἡγγικεν γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

¹⁷Odvtedy začal Ježiš hlásať: „Kajajte sa, lebo sa priblížilo nebeské kráľovstvo.“

Modlitba za jeho príchod je súčasťou modlitby, ktorú učil Ježiš svojich nasledovníkov (Mt 6,10). Tematika Božieho kráľovstva sa opakovanie vyskytuje v podobenstvách o raste, kam patrí podobenstvo o rozsievачovi (Mt 13,1-9; Mk 4,1-9; Lk 8,4-8), o horčičnom semene (Mt 13,31-32; Mk 4,30-32; Lk 13,18-19) a o kvase (Mt 13,33 a Lk 13,20-21), o kúkoli a pšenici (Mt 13,24-30) a o sieti (Mt 13,47-50). Vysvetlenia podobenstiev sú v 13. kapitole Matúšovho evanjelia. V týchto podobenstvách je opísaný príchod Božieho kráľovstva v budúcnosti. Do eschatologickej budúcnosti sa obracajú aj reči, ktoré upozorňujú na charakter posledných vecí a potrebu sa na ne pripraviť. Takže medzi podobenstvami o príchode Božieho kráľovstva v budúcnosti radíme aj tieto: podobenstvo o nepoctivom správcovi (Lk 16,1-8), o vdove a sudcovi (Lk 18,1-9), napomenutie k bdelosti a podobenstvo o zlodejovi (Mt 24,37-44; Lk 12,39-40), o desiatich pannách (Mt 25,1-13) a podobenstvo o talentoch (Mt 25,14-30; Lk 19,11-27).³⁰⁹

Eschatologické chápanie súvislostí posledných vecí v antickom svete bolo rôznorodé a vzájomne sa prelínajúce. Grécky obraz apokalypsy bol podľa Peresa blízky porozumeniu raných kresťanov. Pripomienka toho, že kľúče smrti a podsvetia patria Ježišovi (1 Pt 3,19; 4,5-6; Zj 1,17-18), vypovedá o skutočnosti, že Kristus získava moc nad mocnosťami v podsvetí. V gréckej mytológii bohovia zápasili o kľúče od brány ríše smrti, aby tak získali vládu nad životom a smrťou.³¹⁰ Ježiš sa však osobne vyjadruje ku kľúčom od nebeského kráľovstva (Mt 16,18-20), ktoré je centrom eschatologického diania. Ku eschatologickým výrokom radíme aj dlhšie reči zaznamenané v Matúšovom evanjeliu kap. 24-25 a v Mk 1,15.

³⁰⁹ BEASLEY-MURRAY, G. R. *Jesus and the Kingdom of God*, s. 194-218.

³¹⁰ PERES, I. Helenistické texty a obrazy v Apokalypse Jánovej. *Testimonium Fidei*. 2019, 7 (1), s. 7-22, s. 13.

Synoptický prehľad výrokov podľa kategórií

Ježišove výroky, ktoré radíme medzi sapienciálne, sme zoradili podľa nami zistených kategórií. Podobne ako pri faktorovej analýze, ktorá je metódou spracovania empirických dát, získaných niektorou metódou na ich zber, sme postupovali aj v tomto prípade. Skupiny výrokov však nenazývame faktory, ale kategórie. Získali sme ich literárnou analýzou v procese kontinuálneho čítania kánonických a nekánonických evanjelií. Pre správne ohraničenie vybraných kánonických textov sme sa rozhodli použiť Alandovu synopsu štyroch evanjelií.³¹¹

Z hľadiska našej kategorizácie sa v najvyššej miere v nekánonických evanjeliách nachádzajú Ježišove múdroslovné výroky, ktoré sme zaradili do kategórií: Boh-Otec, viera a posvätený život (kategória I.), majetok, bohatstvo a chudoba (kategória VI.), učeníctvo a svedectvo (kategória VII.) a Božie kráľovstvo a eschatológia (kategória XI). Smrť sa nachádza v Ježišových predpovediach o vlastnej smrti, ktoré sformuloval do podobenstiev, v ktorých prorocky predpovedal vlastnú smrť (kategória X.). Reči, v ktorých priamo predpovedal svoju smrť, aj akou smrťou má zomrieť, v tabuľke neuvádzame. Jedná sa o prorocké vyjadrenia, ktoré nemajú spoločné charakteristiky s ostatnými analyzovanými výrokmi, ktoré sme tohto súhrnu Ježišových múdroslovných výrokov zaradili. Najcitovanejším spisom Starého zákona v Novom zákone je kniha Žalmov. V Ježišových výrokoch vyznievajú ako modlitba, takže nie sú primárne súčasťou vyučovania. Paralely so starozmluvnými textami uvádzame v súvislosti s prikázaním lásky a láskou k blížnemu, a to zo žalmov 37 a 39 a z knihy Prísloví 3,27-35. V knihe Prísloví sú aj paralely súvisiace s vyučovaním o manželstve. Uviedli sme aj niektoré paralely s knihou Sirachovcovou a s 1. Enochovou knihou, ktoré patria medzi pseudoepigrafy.

Tabuľka 4 Synoptický prehľad výrokov podľa kategórií

Výrok	Matúšovo ev.	Markovo ev.	Lukášovo ev.	Jánovo ev.	Apokryfné ev. (pseudoepigrafy) a SZ
I. Boh-Otec, viera posvätený život					
Božie slovo - chlieb	4,4		4,4		<i>Dt 8,3</i>
Prikázanie lásky	22,34-40 a 46	12,28-34	10,25-28 20,40		<i>Ž 37 a 39</i> <i>Prís 3,27-35</i>
Milosrdný Samaritán			10,29-37		<i>Lv 19,18</i> <i>Ž 37 a 39</i>

³¹¹ ALAND, K. *Synopsis of the Four Gospels*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.

					<i>Prís 3,27-35</i>
Model dôvery v Boha	6,25-34		12,22-32		TmEv Log 36
Zlaté pravidlo	7,12		6,31		TmEv Log 25
Podobenstvo o úzkej bráne	7,13-14		13,24		TmEv Log 75
Ovocie života	7,15-20 12,33-35		6,43-45		TmEv Log 45 JudEv 43
II. Práca					
Dvaja stavitelia	7,24-27		6,47-49		
Sluhovia vo vinici	20,1-16				
Prví budú poslední a poslední budú prví (eschatológia)	19,30 20,16	10,31	13,30		TmEv Log 4
III. Láska, manželstvo, rodina, dieťa					
Manželstvo	19,3-12	10,2-12	16,18		<i>Prís 5,1-23</i> <i>Prís 6,20 - 7,27</i> (Sir 23,21-38)
Deti a Božie kráľovstvo	19,13-15 18,3 11,25	10,13-16	18,15-17	3,3 a 5	(Sir 51,18-19)
IV. Radosť, šťastie					
Podobenstvo o pastierovi a stratenej ovci	18,10-14		15,3-7		TmEv Log 107
Podobenstvo o stratenej minci			15,8-10		
Podobenstvo o mánotratnom synovi			15, 11-32		
V. Hriech, nepriateľstvo, odpustenie, náprava					
Podobenstvo o nemilosrdnom sluhovi	18,23-25				
Slnko ako model lásky k nepriateľom	5,43-48		6,27-28, 6,32-36		
VI. Majetok, bohatstvo, chudoba					
Blahoslavenstvá	5,3-12		6,20b-23 6,24-26		TmEv Log 54 (chudobní)
Dávanie almužny a postoj ku chudobným	6,1-4				(Sir 4,1-11) (Sir 29,1-16)
Poklad v nebi	6,19-21		12,33-34		
Podobenstvo o chamtivom boháčovi			12,16-21		TmEv Log 63 (Sir 13,4.12.23-29, 1Enoch 97,8-10)
Boháč a Lazar			16,19-31		(1Enoch 98)
VII. Učeníctvo a svedectvo					
Soľ zeme	5,13	9,49-50	14,34-35		<i>Lv 2,13</i>
Svetlo sveta, mesto na hore	5,14-16	4,21	8,16	8,12	TmEv Log 32 a 33
Podobenstvo o lampe tela (byť svetlom)	6,22-23	4,21	11,33 11,34-36		TmEv Log 24 EvEb 125,18n

Podobenstvo o službe dvom pánom, staré a nové	6,24		16,13		TmEv Log 47
Podobenstvo o hádzaní perál sviniam	7,6				TmEv Log 93
O modlitbe- hľadať a klopať	7,7-11		11,9-13	16,24 14,13-14 15,7	TmEv Log 94
Žatva	9,35-38	6,6b 6,34	8,1 10,2	4,35	TmEv Log 73
Nasledovanie	16,24-28	8,34-9,1	9,23-27	12,25	
<i>Vysvetlenie používania podobenstiev</i>	13,10-17	4,10-12 4,25 8,17b-18a	8,9-10 8,18b 10,23-24 19,26	9,39 12,37-40	
VIII. Domov, vlast', národy					
Príslovie o slepých vodcoch	15,14	6,39			TmEv Log 34
Nárek nad Jeruzalemom	23,37-39		13,34-35		
Národy (esch.)	24,7	13,8	21,10		
IX. Strach, utrpenie, choroby					
Svedectvo bez strachu	10,26-33	4,22 a 8,38	12,2-9 8,17 a 9,26		
X. Smútok a smrť					
Nádej (esch.)	10,32-33		12,8-9		
Podobenstvo o vinohradníkoch	21,33-46	12,1-12	20,9-19		TmEv Log 65
Uholný kameň (Iz 28,16)	21,42	12,10	20,17		TmEv Log 66
XI. Božie kráľovstvo a eschatológia					
Sluhovia vo vinici	20,1-16 19,30	10,31	13,30		
Podobenstvo o hostine	22,1-14		14,15-24		TmEv Log 64
Podobenstvo o rozsievачovi	13,1-9	4,1-9	8,4-8		TmEv Log 9
Podobenstvo o raste Božieho kráľovstva	13,12	4,25	8,18b		TmEv Log 41
Podobenstvo o kúkoli medzi pšenickou	13,24-30				TmEv Log 57
Podobenstvo o horčičnom semienku	13,31-32	4,30-32	13,18-19		TmEv Log 20
Podobenstvo o kvase	13,33		13,20-21		TmEv Log 96
Podobenstvo o poklade a perle	13,44-46				TmEv Log 76 a 109
Podobenstvo o sieti	13,47-50				TmEv Log 8
Podobenstvo o patierovi a stratenej ovci	18,12-14		15,1-7		TmEv Log 107
Znamenia čias-eschatológia	16,1-4	8,11-13	11,16 a 29 12,54-56	6,30	TmEv Log 91
Podobenstvo o potope a zlodej v noci-eschatológia	24,37-44	13,35 13,33	17,26-36 12,39-40		TmEv Log 103

Podobenstvo o dobrom a zlom sluhovi	24,45-51		12,41-46		
Podobenstvo o desiatich pannách	25,1-13	13,33-37	12,35-38		<i>Vel'pieseň</i>
Podobenstvo o talentoch/hrivnách	25,14-30	13,34	19,11-27		
Upozornenie na príchod Syna človeka	24,23 24,26-27 24,37-39 24,17-18 10,39 24,40-41 24,28	13,19-23 13,14-16	17,22-37		<i>Jer 14,12 a 21,7</i>

4.2. Ježišov spôsob spracovania sapienciálnych výrokov

Doslovná recepcia

Kniha Žalmov je najcitovanejším spisom Starého zákona, v Novom zákone a v Ježišových výrokoch zaznievajú žalmy ako modlitba.³¹² Sú osobným expresívnym dialógom s Bohom, takže opisujú šťastné emócie aj zúfalstvo vo všetkých životných etapách človeka. Základom teológie žalmov je dôvera v spravodlivého Hospodina konajúceho v histórii.³¹³ Ježiš spomína Žalm 110,1-2 v spore s farizejmi o Dávidovom synovi s ohľadom na Mesiáša (porov. Mt 22,41-45; Mk 12,35-37; Lk 20,41-44). Žalm bol modlitbou, pôvodne spojený s intronizáciou kráľa podľa Dávidovho vzoru a v novozákonnej teológii sa vykladá ako prorocký text o budúcom Mesiášovi. V súvislosti so svojim poslaním cituje Ježiš žalm (Ž 118,22) v kontexte podobenstva o zlých vinohradníkoch (Mt 21,42). Ďalší žalm, ktorý Ježiš doslovne citoval, je napr. Ž 22,1 v modlitbe k Otcovi na kríži (Mt 27,46). Vo všeobecnosti však nemôžeme hovoriť o doslovnom spracovaní múdroslovných výrokov, citáty zo Starého zákona nachádzame v Ježišových rečiach najčastejšie v obrane pred farizejmi a zákonníkmi, kedy argumentuje Zákomom a v tomto kontexte priamo nesúvisia s múdroslovím.

Parafrázovanie

Koncept Božieho kráľovstva Ježiš vysvetľuje na príklade viacerých metafor, ako vidíme v najstaršej synoptickej tradícii. Sú to úplne nové dopĺňajúce sa a motívmi opakujúce sa metafory (vid'. analýza týchto motívov v kategorizácii múdroslovných výrokov), ktoré rozširujú pôvodnú metaforu Božieho kráľovstva.³¹⁴ Používa tu viaceré originálne

³¹² TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdroslovej literatúry*, s. 121-123.

³¹³ ESTES, D. J. *Handbook on the Wisdom Books and Psalms*, s. 151.

³¹⁴ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 81.

formulácie, ktoré nie sú známe, známy koncept Božieho kráľovstva upravuje na základe vlastných teologických myšlienok.

Kombinácie

Kombinácie môžu byť jednak múdroslovné vyjadrenia kontextualizované na prostredie a poslucháčov, ako aj kombinovanie rôznych zdrojov do jednej výpovede, respektíve podobenstvá, alegórie alebo príslovia.

Príkladom príslovia, ktoré použil Ježiš v novom kontexte sú tie, ktoré v ňom získavajú nový význam. Príslovia, ktoré radia ľuďom nechváliť sa zajtrajškom kvôli smrteľnosti človeka (Pr 27,1), nadobúdajú nový význam v parafráze povzbudzujúcej k nestarosteniu sa o zajtrajší deň (Mt 6,34) vzhľadom na očakávaný príchod Božieho kráľovstva.³¹⁵

Dotváranie, aktualizovanie

Napriek tomu, že Ježiš používa aj doslovné výroky zo Starého zákona, aktualizuje a konkretizuje ich výzvy pre aktuálneho poslucháča. Aplikuje ich na situáciu jednotlivca, ako je to napríklad pri podobenstvách, v ktorých sa odvoláva na žalmistu a proroka Izaiáša (napr. Ž 78,2 v Mt 13,35). Rovnako tieto ohlasy používa v kritike predstavených ľudu (Mt 15,8-9). Ježiš aktualizuje príkazy Zákona a dopĺňa ich učením, ktoré prezentuje Boží zámer s jeho ľuďom.³¹⁶ Okrem židovských zákonov vychádzajúcich z knihy Levitikus, ktoré mali jednoznačne sociálny charakter, môžeme vidieť zásadné Ježišove témy v klasickej židovskej sapienciálnej literatúre, akou je kniha Prísloví. Patria medzi nich napríklad povinnosti voči blížnemu (Prís 3,27-35). Ježiš aktualizuje židovské zákony vychádzajúce z knihy Levitikus, ktoré majú výrazne sociálny charakter. Zameranie na chudobných a bohatých rezonuje v jeho múdroslovných výrokochoch. Aktualizuje témy, medzi ktoré patrí povinnosť voči blížnemu (Prís 3,27-35) a postoj k chudobným (napr. aj v pseudoepigrafe Sir 4,1-11; 29,1-16). Okrem toho jestvujú texty, ktoré sú si podobné svojím obsahom (napr. Mt 11,25-30 a Sir 51,18-19).³¹⁷ Aktualizovanie nachádzame napríklad v Mt 23,37 - 24,1:

³⁷Ἰερουσαλὴμ Ἰερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε.

³¹⁵ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 86.

³¹⁶ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 42-43.

³¹⁷ HERIBAN, J. *Úvod do Knihy Sirachovec*, s. 1338-1343, s. 1341.

³⁷Jeruzalem, Jeruzalem, ktorý zabíjaš prorokov a kameňuješ tých, čo boli poslaní k tebe! Koľko ráz som chcel zhromaždiť tvoje deti, ako sliepka zhromažďuje svoje kuriatka pod krídla, a nechceli ste!

Ako sme už spomínali, Bultmann a Hamerton-Kelly zdieľajú názor, že židovský múdroslovný výrok v 37. verši je pripisovaný Ježišovi.³¹⁸ Prirovnanie o vtákovi, ktorý rozprestiera svoje krídla, aby ochránil svoje mláďatá, môžeme vidieť v Dt 32,11 (Ako orol bdie nad svojím hniezdom a nad mláďaťom sa vznáša, rozprestrie krídla, zachytí ho a nesie na perutiach). Jedná sa o motív, ktorý bol v Starom zákone použitý na Hospodinov vzťah ku Izraelu. Múdroslovné motívy sa nachádzajú už v Mt 23,34-36, ktoré sú prorockým vyjadrením. Následne sa v 37. verši obracia na minulosť Izraelského národa. Viacerí autori v tom vidia diskontinuitu.³¹⁹ Môžeme konštatovať, že z hľadiska našej metodológie sa môže jednať o aktualizáciu. Verše 34-35 sú predpoveďou vlastnej smrti na kríži a prenasledovania učeníkov. Vo verši 36 je už obrat k minulosti v spomínaných vraždách a následne od verša 37 sa jedná o vynesenie súdu nad Izraelom za odmietnutie Božích poslov.

Paralelu alegorického výkladu Veľpiesne vidíme napr. v Ježišovom podobenstve o desiatich pannách (Mt 25,1nn), kde je Ježiš ženíchom a nevestou je cirkev. Najstaršie aj stredoveké židovské výklady Veľpiesne sú alegorické a v tomto zmysle je vykladaná aj v kresťanstve. Rovnaké prirovnanie je zaznamenané aj ako výrok Jána Krstiteľa o ženíchovi Kristovi a jeho neveste (Jn 3,29).³²⁰

Vlastná tvorba nových múdroslovných výrokov

Niektoré z Ježišových výrokov v Novom zákone sú teologicky prevratné, nekorešpondujú s prísloviami a príkazmi v Starom zákone, ani nemajú súvis s bežným životom počas obdobia, v ktorom sa ľuďom prihovára. Patria tu hlavne výroky s eschatologickými dôrazmi a tie, ktoré určujú nadčasové etické princípy presahujúce Mojžišov zákon a prorokov.

Medzi takéto výroky patria charakteristiky Božieho kráľovstva, ktoré popierajú izraelskocentrickú predstavu o Božej vláde a prinášajú Božie kráľovstvo pre zanedbávané skupiny ľudí (patrí sem aj príklad národov stolujúcich v Božom kráľovstve, zatiaľ čo sú synovia kráľovstva vyhodení do vonkajšej tmy, Mt 8,11-12, má paralelu v Q). Využitie hyperboly ako literárneho výrazového prostriedku bolo síce v semitskej rétorike časté, avšak

³¹⁸ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*, s. 211.

³¹⁹ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*, s. 213.

³²⁰ JANEĽA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 111.

niektoré radikálne Ježišove výroky sú špecifické (napr. nastavenie druhého líca v Lk 6,29, paralela v Q).³²¹ Rovnako tak jeho predpovede prorockého charakteru sú originálne (Mt 24,7). Eschatologickú nádej dáva Ježiš do súvisu aj s predpovedaným prenasledovaním jeho učeníkov (Mt 10,32-33). Predpoveď príchodu Božieho kráľovstva a zaslúbenie večného života (Jn 5,24) vyjadruje jeho autoritu vykonávať súd, ktoré bolo jedným z troch znamení mesiášstva.

³²¹ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 81.

5. Teologický kontext a rozmanitosť sapienciálnych výrokov

Teologický kontext jednotlivých výrokov vyplýva zo situácie, v ktorých sú výroky prednesené davu alebo menšej skupine učeníkov. Z teologického hľadiska nás však zaujíma kontext múdroslovných výrokov súvisiaci s teológiou, ktorá bola v dobe jeho pôsobnia v judaizme rozvinutá. Často sú Ježišove výroky priamou reakciou na teologické otázky zákonníkov a farizejov, ktoré ho mali usvedčiť z rozdielneho nazerania na Zákon a tradíciu. Farizeji boli známi svojím dôrazom na obradných detailoch Zákona vo sfére jeho každodenného použitia. Ježiš, keď odpovedal na ich otázky v dišputách, sa s nimi často dostával do konfliktu. Najčastejšie ich karhal za pokrytectvo. Medzi múdroslovné výroky však radíme hlavne tie výroky, ktoré sú vypovedané v inom ako apologetickom kontexte. Vtedy, keď Ježiš vyučuje zástupy a skupinu svojich učeníkov, sa prejavuje práve táto stránka jeho učenia, ktoré má byť následne tradované.

Dôležitou témou je súvislosť medzi slovami a skutkami. Tento dôraz môžeme vidieť napríklad v Ježišovej reakcii na to, kým je, odpovedajúc na otázku Jánových nasledovníkov (Mt 11,2-6 a Lk 7,21-23). Ježiš citujúc proroka Izaiáša poukazuje na skutky, ktoré cez neho koná Boh.³²² Dôležitou Ježišovou témou na pozadí reflexie Božieho zákona je ortopraxia ako meradlo ortodoxie. Súvisí to so zlatým pravidlom, v ktorom je láska k Bohu a k ľuďom, meradlom života človeka. Okolo tejto centrálnej myšlienky sa tvoria jednotlivé oblasti a podoblasti teologických tém, ktoré sme analyzovali v predchádzajúcej štvrtej kapitole.

Ako sme už spomínali, najjednoduchším rozdelením Ježišových múdroslovných výrokov je ich rozdelenie na múdroslovné (minulosť a súčasnosť) a eschatologické motívy (budúcnosť). Avšak, počas ich skúmania sme dospeli k zisteniu, že ani tieto dve skupiny nie je jednoduché jednoznačne oddeliť. Jednoznačná súhra je v porozumení vertikálneho a horizontálneho rozmeru viery, vo vzťahu k Bohu a ku blízkym. Poslušnosť a láska k Bohu má viesť ku konkrétnej odozve v každodennom živote jednotlivca a komunity.

5.1. Teologický a pedagogický zámer

Ježišov teologický zámer môžeme vidieť v diverzite rečí a vyučovania predneseného podľa evanjelistov v chráme a v synagógach. V chráme sa jedná ponajprv o podobenstvá (napr. v Mt 21,28-32 o dvoch synoch a vo veršoch 33-44 o zlých vinohradníkoch, druhé z nich sa

³²² BOCK, D. L. *Jesus according to Scripture. Restoring the Portrait from the Gospels*, s. 605.

nachádza aj v Lk 20,9-18 a Mk 12,1-11, ako aj podobenstvo o kráľovskej hostine Mt 22,2-14). Centrálnou zvesťou jeho učenia je však prikázanie lásky (Mt 22,34-40 a Mk 12,29-34) a predpoveď dávidovského Mesiáša (Mt 22,41-45; Lk 20,41-44 a Mk 12,35-37). Jasný teologický zámer majú jeho spory a teologické dišputy týkajúce sa dane cisárovi, chrámovej dane a vzkriesenia. Prorocký charakter majú jeho varovania týkajúce sa zákonníkov a farizejov a predpoveď súdneho dňa. V chráme sa jednalo aj o kritiku kupcov a chrámového personálu.³²³ Generalizáciou etických prikázaní je tzv. zlaté pravidlo, ktoré je formulované ako pravidlo pre medziľudské vzťahy (Lk 6,31; Mt 7,12). Má viaceré analógie v pohanskom svete (Platón, Aristoteles), ale nachádzame ho aj v pseudoepigrafoch (napr. Sir 31,15). Podľa Pokorného sa nejedná iba o moralizovanie, keďže Kázanie na hore začína prísľubom Božej lásky k hriešnikom a chudobným. Láska k nepriateľom má teda svoje opodstatnenie, ktoré zodpovedá tomuto absolútnemu prísľubu.³²⁴ Ježišovým teologickým zámerom nie je iba správne porozumenie Božím prikázaniam, ale aj zasľúbenie, na základe ktorého je možné ich plniť. Dar Božej milosti, ktorá sa prejavuje v zrušení odsúdenia a odpustení hriechov, je základným princípom Božieho kráľovstva, ktoré Ježiš zvestuje a učí o ňom.

Peres analyzuje Ježišovu pedagogický zámer jednak z hľadiska jeho prístupu k deťom, ako aj z hľadiska jeho pedagogického pôsobenia medzi židovským ľudom, ktoré sú spojené s presvedčivou formuláciou vlastného učenia.³²⁵ Na základe dvoch textov z evanjelia podľa Lukáša Peres poukazuje na Ježišovu pedagogickú spôsobilosť, ktorá sa prejavila počas jeho vyučovania v chráme (Lk 19,47-48 a 21,37-38). Učil opakovane a získal si veľkú obľúbenosť u ľudu, ktorý ho počúval, čo viedlo k odporu zo strany farizejov a zákonníkov.³²⁶ Jeho pedagogické pôsobenie sa výrazne prejavuje v synagogálnom pôsobení, kde sa počas sabatu a sviatkov čítala Tóra a Proroci a tí boli následne vykladaní. Tu patrí aj jeho prvé vystúpenie v synagóge, kde si vzhľadom na vtedajšie zvyklosti mohol úryvok z Izaiáša vybrať pravdepodobne sám (Lk 4,16-28).³²⁷ Aj keď v prvom období svojho pôsobenia pravdepodobne učil v prvom rade v synagógach, neskôr, zdá sa, nastáva zmena a podľa Markovho evanjelia (Mk 4,1) učí na voľnom prietranstve pri jazere. Taktiež učí novou metódou, rozpráva skupiny podobenstiev s príbuznými významami (Mk 4,2).

³²³ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 45-46.

³²⁴ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 97-98.

³²⁵ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 16, s. 37-44.

³²⁶ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 46-47.

³²⁷ FEINBERGOVÁ-VAMOSHOVÁ, M. *Každodenný život v Ježišovej dobe*, s. 56.

Ježiš ako učiteľ premýšľal radikálne nielen po stránke teologickej, ale aj vo veciach spoločenských, etických a výchovných.³²⁸ Z evanjelijných správ o jeho pôsobení sa dozvedáme, že učil nielen na verejnosti (alebo napr. aj vo voľnej prírode), ale učil a uzdravoval aj po domoch, v synagógach rôznych miest a aj v jeruzalemskom chráme.³²⁹ Často sa vo svojich vyjadreniach znížil na úroveň poslucháča v snahe objasniť mu významy, ktoré boli pred ním vtedy skryté. Na druhej strane zostávali opakovane jeho vyjadrovacie prostriedky, medzi inými i podobenstvá, často nepochopené. A to nielen bežnými poslucháčmi, ale aj jeho učeníkmi. Tieto symbolické vyjadrenia neboli vždy porozumené správne, pravdepodobne hlavne kvôli prelomovému výkladu bežne známych etických noriem, ako aj kvôli neporozumeniu poslanca súvisiaceho so zástupnou obeťou za hriechy ľudí. Z pedagogického hľadiska teda vidíme v Ježišových výrokoch redundanciu, až neprimerané opakovanie sa rovnakých motívov, čo má viesť ku konečnému porozumeniu u poslucháčov. Takéto opakovanie sa nachádza napríklad aj v trojitej predpovedi vlastného utrpenia a smrti, pričom nepochopenie u učeníkov je v niektorých prípadoch aj explicitne zaznamenané.

5.2. Výroky týkajúce sa vlastného utrpenia a smrti

Sebapríprava na smrť

Prvá Ježišova predpoveď vlastného utrpenia sa nachádza v kontexte Petrovho vyznania, kedy ho označuje za Syna živého Boha. Odvtedy začal vysvetľovať svojim učeníkom nutné okolnosti svojej nadchádzajúcej smrti, ale učeník Peter to odmieta prijať (Mt 16,21-23).³³⁰ Rovnako to môžeme vidieť v evanjeliu podľa Jána.³³¹ Lukášova verzia má spolu šesť vyjadrení, ktoré uvádzajú, že Syn človeka musí mnoho trpieť. Synoptici používajú výraz „je nevyhnutné“ (δεῖ), aby Ježiš trpel. Matúš a Marek uvádzajú predpoveď Ježišovho utrpenia v kontexte novej témy, ktorú prináša Ježiš učeníkom vo svojom vyučovaní. Rovnako tak aj predpovede o blížiacej sa zrade sú súčasťou sebaprípravy na nadchádzajúce udalosti.

Markovo evanjelium, tradične považované za jeden z pôvodných zdrojov, potvrdzuje podľa viacerých autorov autoritu pavlovskej tradície. Môžeme to vidieť aj v téme predpovedí vlastného utrpenia v Ježišových výrokoch. V Mk 10,45 sú zhrnuté všetky tri predpovede, ktoré budeme v tejto časti analyzovať. Dôrazom v tomto zhrnutí je podľa Ábela

³²⁸ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 39.

³²⁹ Tamže, s. 44.

³³⁰ CARSON, D., A. – MOO, D., J. *Úvod do Nového zákona*, s. 114.

³³¹ Tamže, s. 241.

pojmem slúžiť (διακονεῖν) a palestínska tradícia kultovnej obetnej praxe.³³² Texty si rozdelíme na 1., 2. a 3. predpoveď.

Prvá predpoveď u synoptikov

V rozprávaniach v evanjeliu podľa Matúša postupne kulminuje polarizácia vo vzťahu k učeniu Ježiša a jeho skutkom, môžeme to vidieť v príbehoch zaznamenaných od 13. kapitoly evanjelia. Mocné pôsobenie a zároveň nepochopenie vrcholí Petrovým vyznaním, že je Mesiáš (Mt 16,13-20), po čom bezprostredne nasleduje prvá Ježišova predpoveď vlastného utrpenia (Mt 16,21-23) a Petrova negatívna reakcia.³³³ Môžeme vidieť, že učeníci nechápu Ježišove kázanie o svojom utrpení, a to napriek tomu, že im ho Ježiš osobne vysvetľuje.³³⁴ Rovnako to môžeme vidieť v evanjeliu podľa Jána, ktoré nám zanechalo dobré svedectvo o tom, ako učeníci Ježišovi nerozumeli.³³⁵ Lukášova verzia je najkompaktnejšia, keďže má spolu šesť vyjadrení, ktoré uvádzajú, že Syn človeka musí mnoho trpieť (Lk 9,22 bez θάνατος). Synoptici používajú výraz „je nevyhnutné“ (δεῖ), aby Ježiš trpel. Matúš a Marek (Mk 8,31-33) uvádzajú predpoveď Ježišovho utrpenia v kontexte novej témy, ktorú prináša Ježiš učeníkom vo svojom vyučovaní. Peter odmieta ideu odmietnutia Ježiša po tom, čo ho Ježiš v predpovedi svojho utrpenia načrtáva. Učeníci zjavne nerozumeli Božiemu plánu, ani Peter neveril v prichádzajúce utrpenie. Ježiš vyučoval svojich učeníkov o nutnosti prichádzajúceho utrpenia, a to opakovane. Napriek tomu nie sú učeníci schopní prijať realitu až do chvíle kedy nastane naplnenie predpovede a po Ježišovom oslávení.

Druhá predpoveď vlastnej smrti

Učeníci sú znova v Galilei (Mt 17,22-23; Mk 9,31-32) a Ježiš predpovedá svoju smrť a zmŕtvychvstanie. Učeníci nerozumeli a báli sa pýtať viac (Mk 9,31-32 a Lk 9,43b-45 bez θάνατος). V Jánovi s θάνατος (Jn 12,3) Ježiš hovoril o tom, akou smrťou má zomrieť. V evanjeliu podľa Matúša čítame, že učeníkov táto správa veľmi zarmútila. To znamená, že neboli úplne uzavretí pred porozumením významu toho, čo im Ježiš povedal. Zdá sa však, že nerozumeli, ako to zapadá do Božieho plánu a iba pomaly vrastali do porozumenia toho, čo Boh koná.

³³² ÁBEL, F. Vzťah Markovho evanjelia k pavlovskej tradícii zvestovania Krista a jeho implikácie, s. 58.

³³³ CARSON, D. A. – MOO, D. J. *Úvod do Nového zákona*, s. 114.

³³⁴ Tamže, s. 136.

³³⁵ Tamže, s. 241.

Tretia predpoveď so špecifikáciou spôsobu smrti

V týchto rečiach sa jedná o naplnenie slov Ježiša o tom, akou smrťou mal zomrieť (v Mt 20,18 a Mk 10,33 s θάνατος, taktiež v Jn 18,32). Ježišova smrť je nepopierateľne jeden z faktov, ktorého popis zdôrazňuje jeho človečenstvo. Napriek tomu, že kristológia evanjelia je podľa Jána tradične chápaná ako taká, ktorá zobrazuje „Boha na zemi“ bez známk reality ľudskej existencie, Ježišova smrť v texte úzko koreluje s jeho inkarnáciou a misiou.³³⁶ Aj v uvedených textoch môžeme vidieť opakované, otvorené predpovede o smrti, konkrétne v evanjeliu podľa Jána výroky špecifikujúce spôsob jeho smrti. Spojenie zrady a spoločného stolovania učeníkov s Pánom pri Poslednej večeri nachádzame opísané vo všetkých evanjeliách (u Jána v trochu inej obmene).

Predpoveď vlastnej zrady vedúcej ku smrti

1. Mt 26,21-25 „Ja musím zomrieť...“
2. Mk 14,18-21 „Syn človeka musí zomrieť...“
V 1. a 2. θάνατος (smrť) je spomínaná pred večerou.
3. Lk 22,21-23 „Viem, že musím zomrieť...“ θάνατος (smrť) je spomínaná po večeri.
4. Jn 13,21-30 zrada, bez zmienky o smrti

Súčasná novozákonná štúdia otvára otázku Ježišovho pochopenia vlastnej smrti. Jednak je diskutovaná Bultmannova skeptická pozícia, podľa ktorej nemôžeme vedieť ako Ježiš chápal svoju smrť, ako aj Kesslerov výrok, že „nemôžeme určite vedieť, či Ježiš videl špeciálny význam vo svojej smrti“. Podľa Fiedlera nie je Ježišove kázanie o kráľovstve Božom kompatibilné s konceptom jeho smrti ako obeti zmierenia.³³⁷ V súvislosti s nastolenou otázkou skúma Antwi pasáže Nového zákona, ktoré sa obvykle v diskusiách o koreňoch novozákonnej soteriológie nevykládajú. Kladie si tri otázky: vzťah Ježiša ku kultu obetovania, Ježišov postoj k odpusteniu hriechov a vzťah Ježiša k chrámu a kultu zmierenia. V odpovedi na prvú otázku argumentuje okrem iného citátom z Mk 1,44, v ktorom je opísané uzdravenie malomocného. Následne uzdravenému Ježiš prikázal ukázať sa kňazovi a priniesť obeť podľa pravidiel očisťovania sa malomocných. Zdá sa, že Ježiš v tomto aspekte povzbudzoval ku podpore oficiálneho kultu obetovania. Výklad Mt 5,23-24 privádza autora k záveru, že pre Ježiša bol postoj jednotlivca a správny vzťah k bratom,

³³⁶ THOMPSON, M. M. *The Humanity of Jesus in the Fourth Gospel*. Philadelphia: Fortress Press, 1998, s. 9.

³³⁷ ANTWI, D. J. Did Jesus Consider His Death to be an Atoning Sacrifice? *Interpretation. A Journal of Bible and Theology*. 1991, 45(1). s. 17-28, s. 17.

klúčovým pre efektívne kultické uctievanie. Podľa farizejov bolo možné prerušiť obetovanie iba z rituálnych dôvodov, Ježiš však vysvetľuje prikázanie „nezabíjaš“ tak, že ak sa hnevá prinášajúci obeť na brata, má sa najprv zmieriť s bratom, a až tak sa vrátiť obetovať. Na druhej strane, v iných prípadoch, Ježiš reinterpretuje kultový zákon, dokonca naznačuje zmenu funkcie chrámu (Mt 12,6), ktorý bol inštitúciou pre zmierenie s Bohom. Rovnako aj jeho autorita odpúšťať hriechy ukazuje Božiu iniciatívu odpúšťať hriechy. Táto autorita je potvrdzovaná aj jeho mocou uzdravovať chorých a podľa Antwiho aplikoval Ježiš eschatologicky interpretované Písma na svoju službu.³³⁸ Ježiš sám však denne vyučoval v chráme, inštitúcia sama o sebe je Bohom daná a má byť rešpektovaná, avšak nadišiel čas na jej transcendenciu. Súčasť Božieho kráľovstva, ktorého príchod Ježiš vyhlasuje, však prináša všetko, čo ponúka chrám, takže nahradzuje a robí nadbytočným najväčší symbol Izraela.³³⁹ Následne vidíme aj v knihe Skutkov sv. apoštolov, že učeníci naďalej vyučovali v chráme, čo bolo považované za správne. Až keď nastalo obdobie, kedy boli podľa predpovede Ježiša učeníci vyhánaní zo synagóg, hľadá si raná cirkev novú identitu súvisiacu s kultickým uctievaním. To, ako Ježiš chápal zmysel svojej smrti, môžeme vidieť u Jn 10,17-18:

¹⁷διὰ τοῦτό με ὁ πατήρ ἀγαπᾷ ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν.

¹⁸οὐδεὶς αἶρει αὐτήν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἀπ' ἐμαυτοῦ. ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρὸς μου.

¹⁷Otec ma preto miluje, že dávam svoj život, aby som ho opäť prijal.

¹⁸Nik mi ho neberie, ja ho dávam sám od seba. Mám moc dať ho a mám moc zasa ho prijať. Taký príkaz som dostal od svojho Otca.

O tejto absolútnej cene vrazil Ježiš podľa synoptikov trikrát práve vtedy, keď si učeníci mysleli, že ide do Jeruzalema prevziať kráľovské postavenie.³⁴⁰ Predstava, že Ježišova smrť je obeť zmierenia, je založená na Ježišovom vlastnom pochopení chrámu a na kulte obetovania vo svetle úsvitu nového veku.³⁴¹ Aj samotná predpoveď zrady nám ukazuje

³³⁸ ANTWI, D. J. Did Jesus Consider His Death to be an Atoning Sacrifice?, s. 26-27.

³³⁹ WRIGHT, N. T. *Jesus and the Victory of God. Christian Origins and the Question of God. Volume 2.* London: Nicholas Thomas Wright, 1996, s. 432-435.

³⁴⁰ FAZEKAŠ, Ľ. Novozmluvný pohľad na premenu osobnosti človeka. In *Transformácia Kristovej moci na človeka a spoločnosť. Zborník.* Banská Bystrica: ZEC, 2005, s. 37-59, s. 47.

³⁴¹ ANTWI, D. J. Did Jesus Consider His Death to be an Atoning Sacrifice?, s. 28.

na zmierenie sa Ježiša s vlastnou smrťou: necháva pôsobiť satana, aby sa naplnilo Písmo a Boží plán spásy (Jn 13,18).³⁴²

Poslednú zmienku o smrti vo výrokoch Pána Ježiša, ktorými sa budeme zaoberať, vidíme v slovách, ktoré Ježiš vyslovil v žiadosti voči učeníkom pred svojím zajatím. Žiada ich o podporu, pretože jeho duša je smutná „až na smrť“. Evanjelista Lukáš opisuje situáciu tak, že Ježiš sa modlil v smrteľnej úzkosti.

Ježišov smrteľný zármuto

Pred zradou a vydaním na súd prechádza Ježiš úzkosťou a modlitebným zápasom, ktorý máme zaznamenaný v synoptických evanjeliách (Mt 26,38; Mk 14,34 a Lk 22,44).

V evanjeliu podľa Lukáša je výzva učeníkom ku modlitbe, aby neprišli do pokušenia, ešte pred tým, ako sa Ježiš vzdialil a modlil sa k Otcovi. Evanjeliá podľa Matúša a podľa Marka uvádzajú túto výzvu neskôr. Ježiš sa odovzdáva do Božej vôle, a to napriek tomu, že to pre neho znamená extrémne utrpenie. V opise tejto scény vidíme, ako sa Ježiš vyrovnáva s realitou svojej nadchádzajúcej obete. Ježiš sa modlí v smrteľnej úzkosti, jediný Lukáš spomína anjelské povzbudenie a to, že Ježiš potil krv. Napriek diskusiám o pôvodnosti tejto pasáže je zrejmé, že jej doplnenie v 2. storočí je nepravdepodobné. Podáva nám totiž veľmi ľudský opis Ježiša,³⁴³ ktorý potrebuje pomoc a uistenie.³⁴⁴

V súvislosti s opisom svojej nadchádzajúcej smrti v rečiach Pána Ježiša si ešte pripomeňme, ako je Ježiš vďačný žene, ktorá ho pomazala drahocennou masťou a uvádza situáciu na pravú mieru - prišla vraj pomazať jeho telo na pohreb (Mk 14,8; Jn 12,7), takže aj táto situácia je pripomienkou Ježišovej smrti, napriek tomu, že sa v nej pojem θάνατος priamo nevyskytuje.

Pojem θάνατος sa v kánonických evanjeliách vyskytuje v Ježišových rečiach v niekoľkých významových kontextoch. Jedná sa hlavne o dve rozsiahlejšie skupiny textov týkajúcich sa predpovedí utrpenia učeníkov a utrpenia a smrti Ježiša samotného. V niektorých textoch sa predpoveď smrti vyskytuje vecne vo forme predpovede utrpenia a zrady. Napriek tradičnému dôrazu na „vysokú“ kristológiu v evanjeliu podľa Jána, môžeme v Ježišových predpovediach svojho utrpenia a smrti vidieť jeho ľudskosť

³⁴² KOREČKOVÁ, A. Postava Judáša Iskariotského v evanjeliu podľa Marka, v apokryfoch, v ranej a stredovekej kresťanskej literatúre – komparácia, s. 76-101, s. 85.

³⁴³ Táto tradícia sa v ranej apoštolskej cirkvi udomácnila pravdepodobne aj mimo evanjelijného podania a mohla tvoriť samostatný článok v histórii Ježišovho utrpenia ako veľmi bolestného ľudského osudu, ako to zachytáva aj list Židom 5,7.

³⁴⁴ BOCK, D. L. *Jesus according to Scripture. Restoring the Portrait from the Gospels*, s. 366-367.

v konkretizovaní, akou smrťou má zomrieť. Rovnako je veľmi plasticky opísaný aj jeho smrteľný zápas v evanjeliu podľa Lukáša. Ako môžeme vidieť v citovaných pasážach, Ježiš vyučoval svojich učeníkov o nutnosti prichádzajúceho utrpenia, a to opakovane. Vzťah Ježiša ku vlastnej smrti je diskutovaný jednak z hľadiska jeho vzťahu ku kultu obetovania, ako aj v súvislosti s jeho postojom ku kultu zmierenia a odpusteniu hriechov. Ježiš reinterpretuje kultový zákon a naznačuje zmenu funkcie chrámu, pričom sa sám stáva inštitúciou pre zmierenie s Bohom. Ježiš vyhlasuje o tých, ktorí v neho veria, že prešli zo smrti do života, nepôjdu na súd a majú večný život. Súčasne chápe nutnosť svojej smrti a predpovedá aj spôsob svojej smrti a vzkriesenie. Preto sa jeho smrť stáva víťazstvom nad smrťou a prináša jeho nasledovníkom eschatologickú nádej. Sebak príprava na smrť vyplýva aj z toho, že očakáva od učeníkov porozumenie svojho poslania a opakovane svoje okolie na túto predpovedanú skutočnosť, pripravuje.

Prorocké vyjadrenie a kontextualizácia s vlastným poslaním

V Lukášovi 11,49 je zmienka o Božej múdrosti, ktorá vysiela do sveta prorokov a apoštolov. Rovnaká zmienka je v Matúšovi 23,34 s tým rozdielom, že to Ježiš, ktorý označuje seba za toho, kto ich vysiela. Viacerí autori považujú Lukášovu verziu za pôvodnú (zdroj Q) a Matúšovu za redakciu originálnej formy identifikujúcej Ježiša s preexistenciálnou Múdroťou.³⁴⁵ Najväčším problémom tejto identifikácie je potreba kombinácie dvoch textov z rozličných evanjelií. Z nami skúmaného hľadiska zostáva dôležitá Ježišova identifikácia s tým, ktorý vysiela prorokov a apoštolov do sveta a tí sú odmietaní. Je to zároveň prorocké vyjadrenie Ježiša o vlastnom poslaní počas jeho pozemského pôsobenia.

Ježiša oslavovali ako Rabbí/ Učiteľ (hebr. prepis do gr. ῥαββί vo vokatíve, gr. διδάσκαλος), aj sám sa tak nazval (Mk 14,14), v prvom rade však podľa Pokorného vystupoval ako prorok (Lk 13,33) a distancoval sa od politického mesiášstva.³⁴⁶

³³ πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἑχομένῃ πορεύεσθαι, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλὴμ.

³³ Ale dnes, zajtra i pozajtra musím ísť ďalej, lebo nie je možné, aby prorok zahynul mimo Jeruzalema.

Vyjadrením οὐκ ἐνδέχεται (nie je možné) Ježiš nenaznačuje, že sa tak nikdy nestalo a nestane (napr. poprava Jána Krstiteľa). Jedná sa skôr o príslovie, podobné tým v Lk 4,24

³⁴⁵ GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*, s. 199-200.

³⁴⁶ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 30-31.

a Mt 13,57, ktorým zdôrazňuje skutočnosť, že väčšinu starozákonných prorokov nezavraždili cudzinci, ale Židia. Podľa MacArthura je týmto príslovím uvedená hlavná téma evanjelia, Ježišovo odhodlané rozhodnutie ísť do Jeruzalema a tiež tam zomrieť.³⁴⁷ Príslovie „žiadny prorok nie je vítaný vo svojej vlasti“ má paralely medzi synoptikmi. Ďalší výrok v Lk 11,49-50 v reči proti farizejom predpovedá aj budúce zabíjanie apoštolov.

Vo výskumoch sa často spomína Ježišove mešiasške sebavedomie, podľa niektorých však bol mešiasškymi očakávaniami svojich súčasníkov iba v rozličnej miere konfrontovaný.³⁴⁸ Môžeme si byť istí, že sa nestotožňoval s politickým mešiasštvom zdôrazňovaným v období útlaku od Rimanov. Očakávania Židov neboli úplne nepochopiteľné, z hľadiska všeobecných prorockých predpovedí o príchode Mešiasa však neboli ani zodpovedajúce. Nie že by ich Hospodín v minulosti pred útlakom neochránil, respektíve im nedal východisko, a to aj vďaka významným vedúcim osobnostiam v národe. Keď sa však jednalo o titul Mešiasa prorocky predpovedaného Starým zákonom, tam boli požiadavky na jeho osobu a poslanie odlišné.

³⁴⁷ MacARTHUR, J. *Nový zákon. Komentár verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2018, s. 241.

³⁴⁸ LINDEMANN, A. Jesus als der Christus bei Paulus und Lukas. Erwägungen zum Verhältnis von Bekenntnis und historischer Erkenntnis in der neutestamentlichen Christologie. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*. BZNW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002, s. 429-461.

6. Ježišove sapienciálne výroky a ich tradovanie

6.1. Historické okolnosti židovstva a spojitost' s dobovými prameňmi

Spracovanie zbierky lógií v Kázni na hore nadväzuje na niektoré židovské tradície. Týka sa to napríklad Božej prozreteľnosti (Mt 6,25-34).³⁴⁹ Ježišove podobenstvá vychádzajú z poznania života ľudí v prostredí, v ktorom jednak vyrastal a neskôr aj verejne pôsobil. Patrí sem poznanie prírody, kultúry, spoločnstiev a tradícií. Všimol si podľa Gábriša zvyky obyvateľov Galilei a vedel o túžbach národa po oslobodení spod nadvlády Rimanov.³⁵⁰ Ježiš vo svojom učení reagoval na aktuálne politické nepokoje, a to napríklad v odpovedi na otázku o dávaní dane cisárovi (Mt 22,15-22). Popiera tento typ politických mesiášskych očakávaní voči jeho osobe tým, že nepodporuje v poslucháčoch otvorený odpor voči autoritám, práve naopak.

Ježiš vo svojom utrpení cituje slová žalmu „Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil?“ (Ž 22,2), ktoré sú zaznamenané u Mk 15,34. Rovnako tak zveruje svojho ducha do Otcových rúk (Ž 30,6) a v druhom blahoslavenstve (Mt 5,4) cituje skrátené žalm (Ž 36,1).³⁵¹ Vzhľadom na domácu a synagogálnu výchovu reflektuje svoje štúdium aj vo svojich rečiach. Rovnako tak môžeme vidieť niektoré prvky klasickej rétoriky v opakujúcich sa prvkoch jeho kázania. Špecifikom je aj sokratovská odpoveď na otázku, ako to môžeme vidieť napríklad v reakcii na otázku farizejov a herodiánov na odvádzanie dane (Mk 12,16).³⁵² Ježišove podobenstvo o rozsievачovi (Mk 4,5) má paralelu v gréckom prísloví o siatí na skalú.³⁵³ Je to jeden z príkladov spojenia Ježišových rečí s múdroslovnými prameňmi svojej doby.

Zvláštnu skupinu Ježišových rečí tvoria citáty zo Starého zákona. Predpokladáme, že sa tak dialo hlavne pri jeho vystúpeniach v synagóge. Týkalo sa to aj viacerých sporných prípadov, kedy ako odpoveď na otázku cituje najvyššiu autoritu - Zákon. Týkalo sa to kulticko-rituálnych otázok, ako aj problémov súvisiacich s nadvládou Rimanov. Tieto reči sú sústredené na jeho pôsobenie v Jeruzaleme, kde vládla veľmi napätá atmosféra a jeho autorita učiteľa nebola farizejmi, zákonníkmi a inými skupinami v židovstve prijímaná. Takýmto spôsobom poukazuje na súvis svojho učenia s Bohom daným poriadkom.

³⁴⁹ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 100.

³⁵⁰ GÁBRIŠ, K. *Kristus (Mesiáš) – Ježiš. Výskum jedného života*, s. 83.

³⁵¹ JANEKA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 79.

³⁵² POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 84.

³⁵³ Tamže, s. 5.

Príkladom príslovia, ktoré použil Ježiš v novom kontexte, sú tie, ktoré v ňom získavajú nový význam. Príslovia, ktoré radia ľuďom nechváliť sa zajtrajškom kvôli smrteľnosti človeka (Pr 27,1), nadobúdajú nový význam v parafráze povzbudzujúcej ku nerobeniu si starostí o zajtrajší deň (Mt 6,34) vzhľadom na očakávaný príchod Božieho kráľovstva.³⁵⁴ Ježiš odpovedá na otázku farizejov týkajúcu sa najväčšieho prikázania citátom z Deut 6,5 a Lev 19,18 (Mt 22,36-46). Citovaním z Tóry naznačuje nadväznosť na tradíciu a zákon.³⁵⁵ Uvedené spojenie však explicitne v Tóre nenachádzame, spolu sú tieto dva príkazy spomenuté napríklad v apokryfe Testament dvanástich patriarchov a Filón vykladá Dekalóg potrebou spojenia obidvoch oblastí.³⁵⁶ Rovnako sa tak Ježiš pohral s pointou všeobecne známeho múdroslovného príbehu použitého v egyptskej aj helenistickej literatúre. Príbeh o boháčovi a Lazarovi je podobenstvo (Lk 16,19-31), ktoré má paralely v egyptskom texte zo 4. st. pr.Kr. a vo filozofickom texte Lukianosa zo Samosaty. Ježiš pravdepodobne otvorene parafrázuje známy príbeh.³⁵⁷

Keď chcel Ježiš poukázať na zaslepenosť židov, použil im známy príklad citovaný zo žalmu (Ž 117,22) „Kameň, ktorý stavitelia zavrhlí, stal sa uholným kameňom“ (porovnaj Mt 21,42n; Mk 12,10; Lk 20,17).³⁵⁸

Podobnosť môžeme vidieť aj medzi Ježišovými výrokmi a niektorými židovskými apokryfnými textami, ako napr. v jeho odpovedi na otázku dobra (Mt 19,17 a Sir 15,16). Aj Ježišove podobenstvo o chamtivom boháčovi (Lk 12,19) má paralelu v knihe Sirachovcovej (Sir 11,18n).³⁵⁹ Podobnosť môžeme vidieť aj v nasledujúcich dvoch textoch:

Lk 16,9

καὶ ἐγὼ ὑμῖν λέγω, ἑαυτοῖς ποιήσατε φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπῃ ὁ ἕξωνται ὑμεῖς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς.

Aj ja vám hovorím: Robte si priateľov pomocou nespravodlivej mamony, aby vás, keď sa raz pominie, prijali do večných príbytkov.

³⁵⁴ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 86.

³⁵⁵ CARTER, W. Love as Societal Vision and Counter-Imperial Practice in Matthew. In HATINA T. R. (ed.) *Biblical Interpretation in Early Christian Gospels, Volume 2: The Gospel of Matthew*. New York: T&T Clark International, 2008, s. 30-44, s. 32.

³⁵⁶ CARTER, W. Love as Societal Vision and Counter-Imperial Practice in Matthew. In HATINA T. R. (ed.) *Biblical Interpretation in Early Christian Gospels, Volume 2: The Gospel of Matthew*, s. 33 a 42.

³⁵⁷ MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*, s. 106.

³⁵⁸ JANEKA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 79.

³⁵⁹ JANEKA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 126.

Sir 29,11

θὲς τὸν θησαυρόν σου κατ' ἐντολὰς ὑψίστου, καὶ λυσιτελήσει σοι μᾶλλον ἢ τὸ χρυσίον.

Ulož si poklad podľa prikázaní Najvyššieho, bude ti užitočnejší ako zlato.³⁶⁰

V Ježišovom kázaní na hore môžeme čítať osem charakteristík správneho vzťahu ku Bohu aj k ľuďom (Mt 5,3-12), jedná sa o ucelené morálne ponaučenie. Takýmto spôsobom jasne formuloval Ježiš zásady, ktoré chcel jasne a zrozumiteľne komunikovať rôznym vrstvám poslucháčov.

Lk 18,9-14

¹¹Ὁ Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο· ὁ θεός, εὐχαριστῶ σοι ὅτι οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες ἄδικοι, μοιχοί, ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης·

¹¹Farizej stál a takto sa v duchu modlil: Bože, ďakujem ti, že nie som ako ostatní ľudia: vydierači, nespravodliví, cudzoložníci alebo ako tento mýtnik.

Ježiš v podobenstve o farizejovi a mýtnikovi poukazuje na kontrast v postoji voči Bohu, pričom využíva svoju znalosť aktuálneho prostredia. Viacerí Židia sa prispôbobi životu na okupovanom území a v snahe uživiť sa okrádali aj členov vlastného národa. Naproti tomu farizeji, vďaka snahe vyzerat' pred ľuďmi svojej národnosti čo najzbožnejšie, si boli istí svojou výnimočnosťou, hlavne dodržiavaním obradných úkonov a príkazov, ktoré sami predpisovali.

6.2. Profil Ježišovej osobnosti

Profil Ježišovej osobnosti formovali jeho konkrétne činy a prístup k ľuďom svojej doby. Jednoznačne tento profil utváralo aj jeho vyučovanie. Obsahovalo veľký počet motívov známych z múdroslovnej tradície a literatúry nielen židovskej, ale aj blízkovýchodnej.

Ježiš ako Rabín, Učiteľ (gr. διδάσκαλος substantívum maskulína až 59 krát v NZ, z toho 48 krát v evanjeliách, a v evanjeliu Matúša 12 krát, vychádza z gr. pojmu ραββί, ktorý má hebr. pôvod). Podľa Peresa Ježiš ako učiteľ premýšľal radikálne nielen po stránke teologickej, ale aj vo veciach spoločenských, etických a výchovných.³⁶¹ Môžeme to vidieť nielen z jeho pôsobenia na verejnosti, ale aj vo výrokoch určených svojim učeníkom (napr. keď im vykladá predtým verejne prednesené podobenstvá).

Ježišove eschatologické dôrazy boli jednoznačne odlišné od židovských politicko-mesiánskych očakávaní. Z toho dôvodu môžeme z analyzovaných sapienciálnych výrokov

³⁶⁰ V niektorých rukopisoch/vydaniach Septuaginty a následne aj v prekladoch sa verše Sir 29,11 a 29,15 (alebo aj 29,14) zamieňajú.

³⁶¹ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 39.

odvodiť jeho dôraz na príchod Božieho kráľovstva, ktorého obraz vytvoril viacerými podobenstvami. Ježiš kritizoval tých, ktorí mali byť vodcami Izraela, hlavne farizejov a zákonníkov. Ako vodca sa profiloval jednak v kontakte so svojimi vybranými učeníkmi, ale aj v pôsobení s ľuďmi, ktorí počúvali jeho kázanie. Avšak ako duchovný vodca, nie politický. Odišiel od zástupov, ktoré ho po zázraku s nasýtením chceli korunovať za kráľa. Takémuto postoju u svojich nasledovníkov sa bránil, posmievanie sa po jeho zajatí bolo priamo namierené na takéto chápanie jeho poslania Židmi (Mt 27,29). Výnimkou je vyčistenie chrámu, kedy na otázku kňazov a zákonníkov „akou mocou to robí“, odpovedá podobenstvom o dvoch synoch (Mt 21,28-32) a podobenstvom o zlých vinohradníkoch (Mt 21,33-46; Mk 12,1-12; Lk 20,9-19).³⁶² Uplatňuje svoju autoritu v odpore voči vedúcim osobnostiam tej doby, ktorí takýto stav dovolili.

Z Ježišových múdroslovných výrokov vyplýva jeho bezstarostný vzťah k Bohu ako Otcovi a na viere založená dôvera.³⁶³ Ježiš už pri svojom prvom príchode do Galiley dáva najavo vedomie o svojom božskom poslaní. Prevyšovalo totiž židovské mesiášske očakávania, keď odpúšťa hriechy a mení pravidlá sabatu.³⁶⁴

6.3. Tradovanie Ježišových sapienciálnych výrokov

Okrem ústneho podania sa zachovali Ježišove výroky v raných písomných záznamoch, kam radíme predpokladanú zbierku logií *Q*. V súčasnosti máme ako jeden z pravdepodobne najskôr spísaných zdrojov kánonické Markovo evanjelium. Okrem toho je podľa Pokorného pre výskum Ježišových rečí zaujímavá špeciálna matúšovská a špeciálna lukášovská látka. Meradlom relevantnosti v metodike výskumu najstaršej ježišovskej tradície je práca so zdrojmi, ktoré nie sú závislé na iných známych textoch, kam patrí aj Tomášove evanjelium a niektoré papyrasy. Podľa Pokorného je takéto metodické východisko prijateľné, keďže nevylučuje, že Ježiš povedal okrem pre neho typických výrokov aj niečo iné, známe zo starších prameňov.³⁶⁵ Kritické skúmanie najnovšej literatúry v oblasti zdrojov Ježišových rečí ukazuje, že metodologické dôsledky hypotézy dvoch zdrojov sú zohľadňované iba v niektorých z nich. Stále sú aj autori odvolávajúci sa v oblasti Ježišovho postoja ku Zákonu na výroky v evanjeliu podľa Matúša. Slovo *νόμος* nie je síce v Markovom evanjeliu, v *Q* sa však nachádza (*Q* 16,16-17). Je to práve Matúš,

³⁶² GÁBRIŠ, K. *Kristus (Mesiáš) – Ježiš. Výskum jedného života*, s. 123.

³⁶³ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 86.

³⁶⁴ GÁBRIŠ, K. *Kristus (Mesiáš) – Ježiš. Výskum jedného života*, s. 113.

³⁶⁵ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 75.

ktorý sa touto otázkou v ježišovskej tradícii vážne zaoberal. Otázka dodržiavania Tóry bola však bola vo všeobecnosti znakom skoršej tradície.³⁶⁶

V tradovaní Ježišovho profilu môžeme vidieť jasné odlíšenie jeho vízie aktuálne prichádzajúceho Božieho kráľovstva a eschatonu. Parúzia má byť viditeľná a náhla, ako vidíme aj v príkladoch o žatve. Ježišove múdroslovné výroky prinášajú vo viacerých aspektoch radikálne nové poňatie sveta, ktoré dokazujú aj jeho prorocké symbolické činy. Tento Ježišov tradovaný profil mal rozsiahle spoločenské dôsledky.³⁶⁷ Kolekcia múdroslovných výrokov mohla byť podľa Kloppenborga prvou vrstvou v histórii vzniku *Q*.³⁶⁸ Jedna z hypotéz, ktorá považuje apokryfnú literatúru za relatívne nezávislý zdroj tradícií o Ježišovi, nás viedla aj ku skúmaniu apokryfných evanjelií.³⁶⁹ V Tomášovom evanjeliu môžeme vidieť dobre zachované Ježišove výroky, ktoré poznáme aj z kánonických zdrojov. Veľkú časť múdroslovných výrokov tvoria podobenstvá, v ktorých je jasne tradovaný Ježišov profil. Okrem učiteľskej úlohy, je to úloha prorocká a mesiášska. Prorocká úloha je obsiahnutá aj v eschatologických výrokoch. Mesiánske poslanie jednoznačne Ježiš vyjadruje v predpovediach o svojej smrti, keď tak konkretizuje svoje hlavné poslanie.

³⁶⁶ TUCKETT, CH. *Q and the historical Jesus*. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*, s. 229.

³⁶⁷ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 87-88.

³⁶⁸ KLOPPENBORG, J. *The formation of Q: Trajectories in Ancient Wisdom Collections*.

³⁶⁹ DU TOIT, D. S. *Redefining Jesus: Current trends in Jesus research*. In LABAHN, M. a SCHMIDT, A. [eds.] *Jesus, Mark and Q*, s. 82-124.

7. Vyhodnotenie a konklúzie

Predložená analýza sapienciálnych výrokov v Ježišových rečiach vychádzala z porozumenia zákonitostí múdroslovia v spisoch Starého zákona a v blízkovýchodných spisoch. Hlavnými prameňmi boli analýzy biblických textov a výsledky doterajších výskumov v oblasti sapienciálnej literatúry. Vychádzali sme aj z mimobiblickej literatúry, konkrétne egyptskej a mezopotámskej. Práca je rozdelená na všeobecnú charakteristiku múdroslovia a následný rozbor Ježišových výrokov, ktoré by mohli patriť do zbierky sapienciálnych výrokov. Ich gramatickou a literárnou analýzou spojenou s exegetickým rozborom charakterizujeme ich potencionálne zaradenie do múdroslovia podľa žánru. Žáner múdroslovia v literatúre ovplyvňuje výklad takto zaradených biblických textov, čo sme reflektovali pri ich spracovaní.

Medzi sapienciálne texty radíme knihu Prísloví, Jóba a Kohelet/Kazateľ, ako aj niektoré Žalmy (napr. 37 a 49) a niektoré pseudoepigrafy (napr. kniha Sirachovcova a Múdrost' Šalamúnova).³⁷⁰ Aj v iných knihách Biblie pozorujeme múdroslovný vplyv, avšak tieto knihy nepokladáme za múdroslovné. O niektorých žalmoch to však povedať môžeme. Aj ľudové múdroslovie sa v židovstve zaoberalo bežnými životnými situáciami rozvíjajúc pravidlá, ktoré sa dajú odvodiť z prirodzeného zákona.

Múdroslovné knihy prinášajú poznanie, že každý človek môže od Boha dosiahnuť múdrosť, ktorá nie je abstraktnou skutočnosťou, ale milosťou prejavujúcou sa v bežnom živote človeka. Ježiš mohol svoje učenie a múdroslovné výroky čerpať z viacerých prameňov okrem Tóry a iných starozákonných spisov.³⁷¹ Medzi základné východiská bádania patrí aj formálna charakteristika sapienciálnej literatúry, ktorej výrazové prostriedky sú prirovnania, podobenstvá, metafora, metonymie a pod., ako aj rôzne druhy biblickej reči. Podobenstvo je v Ježišových rečiach obľúbený výrazový prostriedok (o rozsievачovi, o kúkoli, o horčičnom zrnku, o kvase, o perle, o skrytom poklade, o milosrdnom Samaritánovi, o mánotratnom synovi a pod.).³⁷² Primárnym prameňom nášho bádania sú texty, ktoré korešpondujú so sapienciálnou tradíciou v židovstve a okolitých národoch. Na základe nich sme rekonštruovali Ježišove teologické myslenie so sapienciálnymi prvkami.

Židovská tradícia múdrosti výrazným spôsobom ovplyvnila výrazové prostriedky v Ježišových rečiach. Výchova v rodine a v synagóge je taktiež dôležitým aspektom

³⁷⁰ WALTKE, B. K. *The Book of Proverbs. Chapters 1-15*, s. 50-51.

³⁷¹ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 37.

³⁷² JANEŽA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*, s. 12-13.

teologického aj sociálneho formovania. Ježiš si všímal zvyky obyvateľov Palestíny a mnohé z nich spomína vo svojich neskorších rečiach, najmä v podobenstvách.

Snažili sme sa stručne zmapovať Ježišov spôsob spracovania sapienciálnych výrokov a ich teologický kontext. Keďže medzi pramene Ježišovej múdrosti považujeme výchovu v rodine a v synagóge, berieme do úvahy jeho oboznámenie sa so zákonom a Prorokmi vo vzdelávaní. Skôr ako židovská, vznikala múdroslovná literatúra Blízkeho východu, tú sme brali do úvahy, vzhľadom na kultúrny a spoločenský kontext, v ktorom Ježiš vyrastal. Súčasťou nášho výskumu je analýza mimobiblických múdroslovných spisov - textov starej egyptskej múdrosti, egyptských ľudových prísloví a egyptského helenizmu. Napriek tomu, že nie je známe, ktoré cudzojazyčné texty boli známe židovským pisateľom, Weeks upozorňuje na témy alebo idey, ktoré nachádzame aj v biblickej literatúre. Mimokánonické zdroje sú vhodným sekundárnym zdrojom výskumu kvôli ich potencionálnemu vplyvu na formovanie dobového myšlienkového sveta.

Okrem vonkajších vplyvov formujúcich dobové myslenie nás zaujímal vnútorný Ježišov život, ktorý môžeme čiastočne rekonštruovať z jeho výrokov zaznamenaných v evanjeliách, jeho rozjímanie, modlitba k Otcovi a duchovná inšpirácia. Ježišova múdrosť je dokumentovaná vyjadreniami o ňom, a to nielen z úst ľudu, ale aj od jeho protivníkov, farizejov a zákonníkov.

Pri komparácii relevantných zdrojov sme zistili, že Ježiš nadväzuje na starozákonnú múdrosť, jeho doktrína však presahuje pôvodný výklad a tým aj jej chápanie v súdobom židovstve. Sapienciálne prvky v jeho rečiach sú najčastejšie aktualizáciou tém starozákonnej múdrosti. Výroky s eschatologickým dôrazom sú však v diskontinuite s tradičnými židovskými predstavami o Božom kráľovstve. Na základe analýzy jeho rečí môžeme konštatovať, že od začiatku verejného pôsobenia formuluje vlastné teologické nazeranie na Mojžišov zákon, ako to môžeme vidieť napríklad v rečiach na vrchu. V Blahoslavenstvách (Mt 5,3-12) je Mojžišov zákon rozvinutý na vyššiu úroveň, keďže žiada zvnútornené stotožnenie sa s príkazmi. Jeho vlastný postoj je podľa evanjelistu Jána jednoznačný - „Písmo nemožno zrušiť.“ (Jn 10,35). Koncept Božieho kráľovstva Ježiš vysvetľuje na príklade viacerých metafor, ako vidíme v najstaršej synoptickej tradícii. Sú to úplne nové dopĺňajúce sa a motívmi opakujúce sa metafory, ktoré rozširujú pôvodnú metaforu Božieho kráľovstva.³⁷³ Používa tu viaceré originálne formulácie, ktoré nie sú známe, známy koncept Božieho kráľovstva upravuje na základe vlastných teologických myšlienok. Čo sa týka

³⁷³ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 81.

charakteristiky Božieho ľudu, v kontinuite je dôraz na vieru (ako bol aj u Abraháma, Gn 15,6 – NZ Rim 3,28 a 4,3), ale v Novej zmluve je iný druh chrámu, spôsob zápasu za vieru, ako aj dedičstvo a pôsobenie Ducha Svätého.³⁷⁴ Ježiš aktualizuje príkazy Zákona a dopĺňa ich učením, ktoré prezentuje Boží zámer s jeho ľudom.³⁷⁵ Okrem židovských zákonov vychádzajúcich z knihy Levitikus, ktoré mali jednoznačne sociálny charakter, môžeme vidieť zásadné Ježišove témy v klasickej židovskej sapienciálnej literatúre, akou je kniha Prísloví. Patria medzi nich napríklad povinnosti voči blížnemu (Prís 3,27-35). Zameranie na chudobných a bohatých rezonuje v jeho múdroslovných výroko. Aktualizuje témy, medzi ktoré patrí povinnosť voči blížnemu (Prís 3,27-35) a postoj k chudobným (napr. aj v pseudoepigrafe Sir 4,1-11; 29,1-16).

Niektoré z Ježišových výrokov v Novom zákone sú teologicky prevratné, nekorešpondujú s prísloviami a príkazmi v Starom zákone, ani nemajú súvis s bežným životom počas obdobia, v ktorom sa ľuďom prihovára. Patria tu hlavne výroky s eschatologickými dôrazmi a tie, ktoré určujú nadčasové etické princípy presahujúce Mojžišov zákon a prorokov. Medzi takéto výroky patria charakteristiky Božieho kráľovstva, ktoré popierajú izraelskocentrickú predstavu o Božej vláde a prinášajú Božie kráľovstvo pre zanedbávané skupiny ľuď (patrí sem aj príklad národov stolujúcich v Božom kráľovstve, zatiaľ čo sú synovia kráľovstva vyhodení do vonkajšej tmy, Mt 8,11-12, má paralelu v Q). Rovnako tak jeho predpovede prorockého charakteru sú originálne (Mt 24,7). Eschatologickú nádej dáva Ježiš do súvisu aj s predpovedaným prenasledovaním jeho učeníkov (Mt 10,32-33). Predpoveď príchodu Božieho kráľovstva a zaslúbenie večného života (Jn 5,24) vyjadruje jeho autoritu vykonávať súd, ktoré bolo jedným z troch znamení mesiášstva.

Vo výskume sme sa zamerali na konkrétne sapienciálne Ježišove výroky zostavené do zbierky kánonických s možnými paralelami v mimokánonických výroko. Výroky sme literárnou a exegetickou analýzou najprv rozdelili do dvoch hlavných reprezentatívnych skupín: teológia stvorenia a stvorenie živých bytostí v židovskej tradícii, a modely v prírode/stvorení ako motivácia. Následne sme ich rozdelili do viacerých kategórií, tvorených konkrétnymi citátmi z kánonických a apokryfných evanjelií. Na záver nás zaujímal spôsob, akým sú reflektované sapienciálne motívy z kánonickej aj nekánonickej literatúry,

³⁷⁴ GOODING, D. *The Riches of Divine Wisdom. The New Testament's Use of the Old Testament*. Myrthfield House, 2013. s. 37-38.

³⁷⁵ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 42-43.

v Ježišových výrokoch. V doslovných citátoch prevládajú žalmy, niektoré príkazy citované v Kázni na vrchu (Dt) nepovažujeme za čisto múdroslovné výroky. Koncept Božieho kráľovstva Ježiš na základe synoptickej tradície vysvetľuje na príklade viacerých metafor. Medzi parafrázy patrí známy koncept Božieho kráľovstva upravený Ježišom na základe vlastných teologických myšlienok. Okrem židovských zákonov vychádzajúcich z knihy Levitikus, ktoré mali jednoznačne sociálny charakter, môžeme vidieť zásadné Ježišove témy v klasickej židovskej sapienciálnej literatúre, akou je kniha Prísloví. Patria medzi nich napríklad povinnosti voči blížnemu (Prís 3,27-35). Okrem toho jestvujú texty, ktoré sú si podobné svojím obsahom (napr. Mt 11,25-30 a Sir 51,18-19).³⁷⁶ Paralelu alegorického výkladu Veľpiesne vidíme napr. v Ježišovom podobenstve o desiatich pannách (Mt 25,1nn), kde je Ježiš ženichom a nevestou je cirkev. Niektoré z Ježišových výrokov sú teologicky prevratné, nekorešpondujú s prísloviami a príkazmi v Starom zákone, ani nemajú súvis s bežným životom počas obdobia, v ktorom sa ľudom prihovára. Patria sem hlavne výroky s eschatologickými dôrazmi a tie, ktoré určujú nadčasové etické princípy presahujúce Mojžišov zákon a prorokov. Ježišovým teologickým zámerom nie je iba správne porozumenie Božím prikázaniam, ale aj zaslúbenie, na základe ktorého je možné ich plniť. Ježiš ako učiteľ premýšľal radikálne nielen po stránke teologickej, ale aj vo veciach spoločenských, etických a výchovných.³⁷⁷ Ježišov zámer nachádzame aj v sebareflexii a príprave na smrť. Zdá sa, že Ježiš sa pomocou niektorých prísloví vyrovnával so svojim poslaním (Lk 17,33). Jeho výroky teda súviseli nielen s naplnením jeho poslanca v kázaní a učení, ale aj so seba pochopením a eschatologickou víziou významu vlastného utrpenia.³⁷⁸

Rozloženie Ježišových výrokov podľa teologických tém nám umožnilo presnejšie kategorizovať tie výroky, ktoré som identifikovala ako múdroslovné. Na základe ich analýzy výskum preukázal nielen ich vzájomnú súvislosť, ale aj najdôležitejší motív, ktorý ich spája. Na exegetovaných príkladoch je možné vidieť, že Ježišove múdroslovné výroky nie je také jednoduché rozdeliť na motívy vychádzajúce z minulosti, a tie, ktoré presahujú do budúcnosti. Mnohé z týchto výrokov sa vzťahujú ku popisu Božieho kráľovstva, ktoré presahuje aktuálny kontext a sú najdôležitejším motívom Ježišovej sapienciálnej doktríny. V tradovaní Ježišovho profilu môžeme teda vidieť jasné odlíšenie jeho vízie aktuálne prichádzajúceho Božieho kráľovstva a eschatonu. Ježišove múdroslovné výroky prinášajú

³⁷⁶ HERIBAN, J. Úvod do Knihy Sirachovec, s. 1338-1343, s. 1341.

³⁷⁷ PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona*, s. 39.

³⁷⁸ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 89.

vo viacerých aspektoch radikálne nové poňatie sveta, ktoré dokazujú aj jeho prorocké symbolické činy. Tento Ježišov tradovaný profil mal rozsiahle spoločenské dôsledky.³⁷⁹ Tak môžeme modelovať pred svojim zrakom Ježišovu osobnosť aj na základe predloženej analýzy múdroslovných výrokov v jeho učení.

³⁷⁹ POKORNÝ, P. *Ježiš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace*, s. 75.

Resumé

The aim of this work is to find sapiential motives in Jesus' speech based on understanding the laws of wisdom in the Old Testament and the Middle Eastern writings. The main sources of our research were the analyses of biblical texts and results of previous researches in the field of sapiential literature. The analysis also includes extra-biblical wisdom literature, namely Egyptian and Mesopotamian literature. The thesis is divided into general characteristics of wisdom and the analysis of Jesus' statements, which can be considered as a part of the collection of wisdom statements. By means of their grammatical and literary analysis combined with exegetic analysis we characterize their potential classification into wisdom by genre. The genre of wisdom in literature influences the interpretation of biblical texts.

The wisdom writings include the Book of Proverbs, Job and Kohelet / Ecclesiastes, as well as some Psalms (eg 37 and 49) and some pseudoepigrapha (eg, the Book of Sirach and the Wisdom of Solomon). We also observe wisdom in other books of the Bible, but we do not regard these whole books as wisdom. Folk wisdom has also dealt with everyday life situations in Judaism, developing rules that can be derived from natural law.

Wisdom books bring the knowledge that every person can receive wisdom from God, which is not an abstract reality, but a grace manifested in the everyday life of man. Jesus could draw his teachings and wisdom from many sources besides the Torah and other Old Testament writings. The basic starting points of the research include the formal characterization of sapiential literature, whose literary forms are parables, metaphors, metonymy, etc., as well as characterization of various kinds of biblical language. The parable is a popular literary species in Jesus' words (eg, about the sower, the mustard seed, the leaven, the pearl, the hidden treasure, the merciful Samaritan, the prodigal son, etc.). The primary source of our research are also some texts that correspond to a sapient tradition in Judaism and surrounding nations. On the basis of these, we reconstructed Jesus' theological thinking with sapiential elements.

The Jewish tradition of wisdom greatly influenced the means of expression in Jesus' words. Family and synagogue education is also an important aspect of both theological and social formation. Jesus noticed the customs of the Palestinian people, and many of them are mentioned in his speeches, especially in parables.

We tried to map Jesus' way of processing wisdom statements and their theological context. Since we consider education in the family and the synagogue as important sources

of Jesus' wisdom, we take into account his familiarity with the law and the Prophets in education. Given the cultural and social context in which Jesus grew up, we also took into account the wisdom literature of the Middle East, which was written before the Jewish literature. Part of our research is the analysis of extra-biblical wisdom writings – i.e. texts of ancient Egyptian wisdom, Egyptian proverbs and Egyptian hellenism. Although it is not known which foreign language texts were known to Jewish writers, Weeks draws attention to topics or ideas that we find in the biblical literature. Non-canonical sources are a suitable secondary source of research because of their potential impact on the formation of the contemporary world of ideas.

In addition to the external influences shaping contemporary thinking, we were also interested in the inner life of Jesus, which we can partially reconstructed from his statements in the Gospels. We studied his meditation, prayer to the Father, and spiritual inspiration. Jesus' wisdom is documented by statements about him, not only by people, but also statements by his opponents, the Pharisees, and the scribes.

In our research we focused on particular wisdom statements of Jesus compiled into a canonical collection with possible parallels in non-canonical statements. We first divided the statements into two main representative groups by means of literary and exegetic analysis: theology of creation and creation of living beings in the Jewish tradition and models in nature/creation as motivation. Subsequently, we divided them into several categories. Finally, we were interested in the way the reflected wisdom motifs from both canonical and non-canonical literature are probably processed in Jesus' statements. The literal quotations are predominantly taken from the Psalms, the commands quoted in the Sermon on the Hill (Dt) are not considered purely wisdom. Based on the synoptic tradition, Jesus explains the concept of the Kingdom of God by way of example using several metaphors. Paraphrases include the well-known concept of the Kingdom of God, modified by Jesus on the basis of his own theological ideas. In addition to the Jewish laws based on the book of Leviticus, which were clearly social in nature, we can see Jesus' essential themes in classical Jewish sapient literature such as Proverbs. These include, for example, obligations to one's neighbor (see Prov 3,27-35). In addition, there are texts that are similar in content (e.g. Mt 11,25-30 and Sir 51,18-19). We can see parallels between the allegorical interpretation of Song of Songs and the parable of Jesus of the Ten Virgins (Mt 25,1-13), where Jesus is the groom and the Church is the bride. Some of Jesus' statements are theologically revolutionary, they do not correspond with the proverbs and commands in the Old Testament, nor are they related to the daily life of his time. These include mainly statements with eschatological

content as well as those that set timeless ethical principles beyond Moses' law and prophets. Jesus' theological purpose is not only a proper understanding of God's commandments but also a promise to fulfill them. Jesus, as a teacher, thought radically not only from the theological point of view but also from the social, ethical and educational perspective. We also find Jesus' intention in his self-reflection and preparation for death. It seems that Jesus was using some proverbs to come to terms with his mission (Lk 17,33). His statements were thus related not only to the fulfillment of his mission in preaching and teaching but also to his self-understanding and eschatological vision of the importance of his own suffering. In the way Jesus is perceived, we can see a clear distinction between his vision of the coming Kingdom of God and eschaton. In many respects, Jesus' wisdom statements bring a radically new conception of the world, as evidenced by his prophetic symbolic actions. This traditional perception of Jesus had widespread social consequences. Thus we can model Jesus' personality on the basis of the presented analysis of sapiential statements in his teaching.

ZOZNAM LITERATÚRY

ÁBEL, F. Vzťah Markovho evanjelia k pavlovskej tradícii zvestovania Krista a jeho implikácie. In FARKAŠ, P. et al. *Textový, exegetický a teologický výskum evanjelia podľa Marka*. Bratislava: RKCMBF UK, 2011, s. 38-75.

ÅDNA, J. *Jesu Stellung zum Tempel: die Tempelaktion und das Tempelwort als Ausdruck seiner messianischen Sendung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2000 (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament: Reihe 2). 502 s. ISBN 3-16-146974-7.

ADAMS, S. L. *Wisdom in Transition: Act and Consequence in Second Temple Instructions*. Volume 125 of Supplements to the Journal for the Study of Judaism Series, ISSN 1384-2161. Leiden: Brill, 2008. 314 s. ISBN 978-90-04-16566-3.

AHN, K. J. The Trace of Wisdom in the Book of Jeremiah. In *Mapping and Engaging the Bible in Asian Cultures*. Korea: Christian Literature Society of Korea, 2009, s. 177-193.

ALAND, K. *Synopsis of the Four Gospels*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993.

ALBRIGHT, W. F. Poznatky staroorientální archeologie. In *Cesty k pramenům*. Praha: Vyšehrad, 1971.

ANTWI, D. J. Did Jesus Consider His Death to be an Atoning Sacrifice? *Interpretation. A Journal of Bible and Theology*. 1991, **45**(1), s. 17-28. ISSN 0020-96-43.

AUNE, D. E. Assessing the Historical Value of the Apocryphal Traditions. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*. BZNW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002, s. 243-272.

BAILEY, K. E. Informal Controlled Oral Tradition and the Synoptic Gospels. *Asia Journal of Theology*, 1991, (5), s. 34-54.

BARTHOLOMEW, C. G. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*. Downers Grove: IVP Academic, 2011.

BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD, R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*. Downers Grove, IL: IVP Academic, 2011.

BIČ, M., *Výklady ke Starému zákonu V. Knihy deuterokanonické*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996.

BAASLAND, E. *Parables and Rhetoric in the Sermon on the Mount New Approaches to a Classical Text*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2015.

- BARTHOLOMEW, C. G. a O'DOWD R. P. *Old Testament Wisdom Literature: A Theological Introduction*. Downers Grove: IVP Academic, 2011.
- BATTEN, A. J., KLOPPENBORG, J. S. *James, 1&2 Peter, and Early Jesus Traditions*. London, UK: Bloomsbury Publishing, 2014.
- BAUCKHAM, R. *Jesus and the Eyewitnesses. The Gospels as Eyewitness Testimony*. Grand Rapids: Eerdmans, 2006.
- BEALE, G. K. *A New Testament Biblical Theology: The Unfolding of the Old Testament in the New*. Grand Rapids: Baker Academic, 2011.
- BEASLEY-MURRAY, G. R. *Jesus and the Kingdom of God*. Grand Rapids: Eerdmans, 1986.
- BELCHER, R. P. Jr *Finding Favour in the Sight of God. A Theology of Wisdom Literature*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2018.
- BENNEMA, C. The Strands of Wisdom Tradition in Intertestamental Judaism: Origins, Developments and Characteristics. *Tyndale Bulletin*. 2001, **52**(1), s. 61–82.
- BERGRANT, D. *Israel's Wisdom Literature: A Liberation-Critical Reading*. Minneapolis: Fortress Press, 1997.
- BOCK, D. L. *Jesus according to Scripture. Restoring the Portrait from the Gospels*. Grand Rapids: Baker Academic, 2008.
- BOSCH, David J. *Dynamika kresťanskej misie, Dejiny a budúcnosť misijných modelov*. 1. diel. Novozmluvné modely misie. Praha: Středoevropské centrum misijních studií, 2009.
- BIČ, M. a kol. *Výklady ke Starému zákonu III. Knihy naučné (Jób až Píseň písní)*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.
- BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu V. Knihy deuterio ické*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 1996.
- BIČ, M. *Ze světa Starého zákona*. Praha: Kalich, 1986.
- BLANK, S. H. Wisdom. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible : Volume 4*. Nashville: Abingdon Press, 1991, s. 852-861.
- BROWN, W. P. *Character in Crisis: A Fresh Approach to the Wisdom Literature of the Old Testament*. Grand Rapids: Eerdmans, 1996.
- BROWN, W. P. The Didactic Power of Metaphor in the Aphoristic Sayings of Proverbs. *Journal for the Study of the Old Testament*. 2005 (29), s. 133–54.
- BURNS, J. A. James, the Wisdom of Jesus. *Criswell Theological Review*. 1986, **1**(2), s. 113-135.

- CAIRD, G. B. (HURST, L. D. ed.) *New Testament Theology*. Oxford: Clarendon, 1994.
- CARSON, D. A. et al. *Matthew. Vol. 1. (Ch.1-12) Expositor's Bible Commentary*. Grand Rapids: Zondervan, 1995.
- CARSON, D. A. a MOOD. J. *Úvod do Nového zákona*. Praha: Návrat domů, 2008. 700 s.
- CARTER, W. Love as Societal Vision and Counter-Imperial Practice in Matthew. In HATINA T. R. [ed.] *Biblical Interpretation in Early Christian Gospels, Volume 2: The Gospel of Matthew*. New York: T&T Clark International, 2008, s. 30-44.
- CLARK, R. R. Schools, Scholars, and Students: The Wisdom School Sitz Im Leben and Proverbs. *Restoration Quarterly*. 2005, 47(3), s. 161-77.
- CLIFFORD, R. J. *Proverbs: A Commentary*. 1st ed. The Old Testament library. Louisville: Westminster John Knox, 1999.
- CLIFFORD, R. J. Reading Proverbs 10-22. *Interpretation*. 2009, (3), s. 242-253.
- CLIFFORD, R. J. [ed.] *Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel*. Atlanta: SBL, 2007.
- COLLINS, J. J. *Jewish Wisdom in the Hellenistic Age*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2011.
- CRENSHAW, J. L. *Old Testament Wisdom: An Introduction*. 3rd ed. Louisville: Westminster John Knox Press, 2010.
- CRENSHAW, J. L. Wisdom in the Old Testament. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible : Supplementary volume*. Nashville: Abingdon Press, 1992, s. 952-956.
- CRENSHAW, J. L. The Wisdom Literature. In *Hebrew Bible and Its Modern Interpreters*. Philadelphia: Fortress, 1985, s. 369-407.
- CROSSAN, D. *Jesus: A Revolutionary Biography*. NYC: Harper Collins Publishers, 1995.
- CURTIS, E. M. *Discovering the Way of Wisdom: Spirituality in the Wisdom Literature*. Grand Rapids: Kregel Academic, 2004.
- DALMAN, G. *Jesus-Jeshua*. London: SPCK, 1929.
- DAY, J., GORDON, R. P., WILLIAMSON, H. G. M. [eds.] *Wisdom in Ancient Israel*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Dictionary of the Old Testament: Wisdom, Poetry & Writings*. Downers Grove: IVP Academic, 2008.

DILLISTONE, F. W. Wisdom, Word, and Spirit: Revelation in the Wisdom Literature. *Interpretation*. 1948, **2**(3), s. 275-287.

Diskuse o sapienciálných knihách. *Teologický sborník*. 2002, **8**(4), s. 24-25.

DOSPĚL, M. *Jidášovo evangelium*. Praha: KLP, 2006.

DU TOIT, D. S. Redefining Jesus: Current trends in Jesus research. In LABAHN, M. a SCHMIDT, A. [eds.] *Jesus, Mark and Q*. Bath: Sheffield Academic Press, 2001, s. 82-124.

DUNN, J. D. G. *The Christ and the Spirit*. Volume 1. Christology. Grand Rapids: Eerdmans, 1998.

EBERT, D. J. IV. *Wisdom Christology: How Jesus Becomes God's Wisdom for Us*. Explorations in Biblical Theology. Phillipsburg: P&R, 2011.

EBNER, M. *Jesus- ein Weisheitslehrer? Synoptische Weisheitlogien im Traditionsprozess*. Herders biblische Studien 15. Freiburg: Herder, 1998.

EDERSHEIM, A. *The Life and Times of Jesus the Messiah*. Grand Rapids: Eerdmans, 1953.

ELIADE, M. *Dejiny náboženských predstáv a ideí /I : Od doby kamennej po eleusínske mystériá*. Bratislava: Agora, 1995.

ELIADE, M. *Dejiny náboženských predstáv a ideí/II : Od Gautamu Buddhu po víťazstvo kresťanstva*. Bratislava: Agora, 1997.

EMERTON, J. A. The Teaching of Amenemope and Proverbs XXII 17-XXIV 22: Further Reflections on a Long-Standing Problem. *Vetus Testamentum*. 2001, **51**(4), s. 431-465.

ESTES, D. J. *Handbook on the Wisdom Books and Psalms*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005.

FARKAŠ, P. et al. *Textový, exegetický a teologický výskum evanjelia podľa Marka*. Bratislava: RKCMBF UK, 2011.

FAZEKAŠ, Ľ. *Ježiš Pán*. Banská Bystrica: Združenie evanjelikálnych cirkví, 2001.

FAZEKAŠ, Ľ. *Kázeň o zjavení v novej zmluve. Ježiš Zjaviteľ*. Banská Bystrica: ZEC, 2003.

FAZEKAŠ, Ľ. Novozmluvný pohľad na premenu osobnosti človeka. In *Transformácia Kristovej moci na človeka a spoločnosť*. Zborník. Banská Bystrica: ZEC, 2005, s. 37-59.

FAZEKAŠ, Ľ. *Syn človeka. 2. časť. Trpiteľ za ľudstvo*. Banská Bystrica: ZEC, 2003.

FEINBERG, J. S. *No One Like Him. The Doctrine of God*. Wheaton: Crossway Books, 2001.

FEINBERGOVÁ-VAMOSHOVÁ, M. *Každenný život v Ježišovej dobe*. Bratislava: Karmelitánske nakladateľstvo, 2010.

FIRTH, D. G. a WILSON, L. [eds.] *Interpreting Old Testament Wisdom Literature*. Downers Grove: IVP Academic, 2017.

FITZMYER, J. A. The Oxyrhynchus logoi of Jesus and the Coptic Gospel of Thomas. *Theological Studies*, 1959, (20), s. 505-560.

FITZMYER, J. A. *The Semitic Background of the New Testament: A Combined Edition of Essays on the Semitic Background of the New Testament and A Wandering Aramean: Collected Aramaic Essays*. The Biblical Resource Series. Grand Rapids: Eerdmans, 1997, s. 355-433.

FOX, M. V. Ancient Near Eastern Wisdom Literature (didactic). *Religion Compass*. 2011, 5(1).

FRAY, J. Der historische Jesus und der Christus der Evangelien. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*. BZNW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002, s. 273-336.

GÁBRIŠ, K. *Dejiny novozmluvnej doby*. Bratislava: SEBF UK, 1994.

GÁBRIŠ, K. *Kristus (Mesiáš) – Ježiš. Výskum jedného života*. Bratislava: EBF UK, 1995.

GARRETT, D. A. Proverbs, Ecclesiastes, Song of Songs. In *The New American commentary*. Nashville: Broadman Press, 1993.

GATHERCOLE, S. J. *The Pre-existent Son. Recovering the Christologies of Matthew, Mark and Luke*. Grand Rapids/Cambridge: Eerdmans, 2006.

GOLDSWORTHY, G. Wisdom and Its Literature in Biblical-Theological Context. *Southern Baptist Journal of Theology*. 2011, 15(3), s. 42–55.

GOODING, D. *The Riches of Divine Wisdom. The New Testament's Use of the Old Testament*. Myrthfield House, 2013.

GORDIS, R. *Koheleth – The Man and His World. A Study of Ecclesiastes*. New York: Schocken Books, 1968.

GORDIS, R. Quotations As A Literary Usage In Biblical, Oriental And Rabbinic Literature. *Hebrew Union College Annual*. 1949, (22), s. 157-219.

GORDIS, R. The Social Background Of Wisdom Literature. *Hebrew Union College Annual*. 1944, (18), s. 77-118.

HAMBARDZUNYAN, G. *The Book of Sirach in the Armenian Biblical Tradition*. Berlin/Boston: DeGruyter, 2016.

HARRIS, R. L., ARCHER G. L. Jr., WALTKE B. K. *Theological Wordbook of the Old Testament*. Chicago: Moody Press, 1980.

HEMPEL, CH., LANGE, A. a LICHTENBERGER, H. *The Wisdom Texts From Qumran And The Development Of Sapiential Thought: Studies In Wisdom At Qumran And Its Relationship To Sapiential Thought In The Ancient Near East, The Hebrew Bible, Ancient Judaism And The New Testament*. Bibliotheca Ephemeridum Theologiarum Lovaniensium. Leuven: Uitgeverij Peeters, 2001.

HERIBAN, J. *PLBV*. Rím: SÚSCM, 1992.

HERIBAN, J. *Príručný lexikón biblických vied*. Bratislava: Vydavateľstvo Don Bosco, 1998.

HERIBAN J. *Sirach. PLBV*, Bratislava: Don Bosco, 1994, s. 923-924.

HERIBAN, J. Úvod do Knihy Kazateľ. In *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995, s. 1242-1244.

HERIBAN, J. Úvod do Knihy múdrosti. In *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995, s. 1294-1299.

HERIBAN, J. Úvod do Knihy prísloví. In *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995, s. 1179-1182.

HERIBAN, J. Úvod do Knihy Sirachovec. In *Sväté písmo Starého i Nového zákona*. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995, s. 1338-1343.

HOOKE, M. D. *The Gospel According to St Mark*. London: AandC Black, 1993.

HOWARD C. W. *The Gospel of Matthew and its readers: a historical introduction to the First Gospel*. Bloomington: Indiana University Press, 2003.

CHARLESWORTH, S. D. The end of Orality: Transmission of Gospel Tradition in the Second and Third Senturies. In SCODELT, R. [ed.] *Between Orality and Literacy: Communication and Adaptation in Antiquity*. (Orality and Literacy in the Ancient World 10) Leiden: Brill, 2014, s. 331-355.

CHILDS, B. S. *Die theologie der einen Bibel*. Freiburg im Breisgau: Herder, 1994.

CHILTON, B. D. a EVANS, C. A. *Authenticating the Words of Jesus*. Boston: Brill, 1999.

CHIOLERIO, M., *Blaze tomu kdo slyší tato slova*. Praha: Paulínky, 1997.

CHRIST, F. *Jesus Sophia*. Zürich: Zwingli-Vlg., 1970.

JANEGA, Š. *Úvod do múdroslovných kníh Starého zákona*. Spišská Kapitula: Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1991.

KAMPEN, J. *Wisdom Literature. Eerdmans Commentaries on the Dead Sea Scrolls*. Grand Rapids: Eerdmans, 2011.

KEENER, C. S. *The Historical Jesus of the Gospels*. Grand Rapids: Eerdmans, 2009.

KEESMAAT, S. C. Strange Neighbors and Risky Care (Matt 18:21-35; Luke 14:7-14; Luke 10:25-37). In LONGENECKER, R. N. [ed.] *The Challenges of Jesus' Parables*. Grand Rapids: Eerdmans, 2000, s. 263-285.

KITCHEN, K. A. Proverbs and Wisdom Books of the Ancient Near East: The Factual History of a Literary Form. *Tyndale Bulletin*. 1977, (28), s. 69-114.

KITTEL, G. *Theological Dictionary of the New Testament*. Grand Rapids: Eerdmans, 1990.

KLOPPENBORG, J. S. *The formation of Q: Trajectories in Ancient Wisdom Collections*. Philadelphia: Fortress Press, 1987.

KLOPPENBORG, J. S. *Q, the Earliest Gospel: An Introduction to the Original Stories and Sayings of Jesus*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2008.

KOREČKOVÁ, A. Postava Judáša Iškariotského v evanjeliu podľa Marka, v apokryfoch, v ranej a stredovekej kresťanskej literatúre – komparácia. In FARKAŠ, P. et al. *Textový, exegetický a teologický výskum evanjelia podľa Marka*. Bratislava: RKCMF UK, 2011, s. 76-101.

LEŠČINSKÝ, J. *Múdrost' v Izraeli. Úvod do sapienciálnej literatúry Starého zákona*. Košice: Seminár Karola Boromejského, 2008.

LIGUŠ, J. *Úvod do katechetiky a metodológie náboženskej výchovy*. Banská Bystrica: PF UMB, 2003.

LINDEMANN, A. Jesus als der Christus bei Paulus und Lukas. Erwägungen zum Verhältnis von Bekenntnis und historischer Erkenntnis in der neutestamentlichen Christologie. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*. BZ NW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002, s. 429-461.

LONGMAN, T. III. *The Book of Ecclesiastes*. Grand Rapids: Eerdmans, 1998.

LONGMAN, T. III. *The Fear of Lord is Wisdom. A Theological Introduction to Wisdom in Israel*. Grand Rapids: Baker Academic, 2017.

LONGMAN, T. III. a ENNS, P. [eds.] *Dictionary of Old Testament. Wisdom, Poetry and Writings*. Nottingham: InterVarsity Press, 2008.

MALINA, B. J. *The Social Gospel of Jesus. The Kingdom of God in Mediterranean Perspective*. Minneapolis: Fortress Press, 2001.

MAREČEK, P. *Evangelium podle Lukáše*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK, 2018.

MARSHALL, I. H. *New Testament Theology. Many Witnesses, One Gospel*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2004.

MASARIK, A. *Spoznávanie Božej vôle v Pavlovských listoch*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2006.

MATTISON, M. M. *The Gospel of Q: Jesus' Prophetic Wisdom*. Createspace Independent Publishing Platform, 2016.

MacARTHUR, J. *Evangelium podle Jana. Komentář verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2012.

MacARTHUR, J. *Nový zákon. Komentář verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2018.

McKNIGHT, S. *Interpreting the Synoptic Gospels*. Grand Rapids: Baker Book House, 1988.

McMILLAN, E. An Aspect of Recent Wisdom Studies in the New Testament. *Restoration Quarterly*. 1967, **10**(4), s. 201-210.

MONAGHAN, Ch. *A Source critical Edition of the Gospels of Matthew and Luke in Greek and English*. Řím: Gregorian and Biblical Press, 2010.

MRÁZEK, J. *Kázání na hoře*. Jihlava: Mlýn, 2017.

MRÁZEK, J. *Lukášovská podobenství*. Jihlava: Mlýn, 2007.

MRÁZEK, J. *Podobenství v kontextu Matoušova evangelia*. Jihlava: Mlýn, 2010.

MULLINS, T. Y. Jewish Wisdom Literature in the New Testament. *Journal of Biblical Literature*. 1949, **68**(4), s. 335-339.

MURPHY, R. E. Proverbs. In *Word Biblical Commentary*. Nashville: Nelson, 1998.

MURPHY, R. E. *Žalmy a jiné Spisy : 101 otázok a odpovedí*. Trnava: Vydavateľstvo Dobrá kniha, 2001.

NEZNÁMÁ EVANGELIA. *Novozákonní apokryfy I*. Praha: Vyšehrad, 2001.

NICKELSBURG, G. W. E. Riches, the Rich, and God's Judgment in 1 Enoch 92–105 and the Gospel according to Luke. *New Testament Studies*. 1979, (25), s. 324-344. doi:10.1017/S0028688500004951

NOVOTNÝ, A. *Biblický slovník*. Praha: Kalich, 1956.

O'DOWD, R. *The Wisdom of Torah: Epistemology in Deuteronomy and the Wisdom Literature. Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.

OSBORNE, G. R. *The Hermeneutical Spiral: a Comprehensive Introduction to Biblical Interpretation.* Downers Grove: InterVarsity Press, 2006.

OWEN, W. S. *A Dictionary of Bible Symbols.* London: Grace Publications Trust, 1992.

PACKER, J. I. a SODERLUND, S. *The Way of Wisdom: Essays in Honor of Bruce K. Waltke.* Grand Rapids: Zondervan, 2000.

PAFFENROTH, K. *The Story of Jesus According to L.* Sheffield: Sheffield Academic Press, 1997.

PEMBERTON, G. D. The Rhetoric of the Father in Proverbs 1-9. *Journal for the Study of the Old Testament.* 2005, (30), s. 63-82.

PENTECOST, J. D. *The Words and Works of Jesus Christ, A Study of the Life of Christ.* Grand Rapids: Zondervan, 1981.

PERDUE, L. G. *Wisdom & Creation: The Theology of Wisdom Literature.* Nashville: Abingdon Press, 1994.

PERES, I. *Aspekty výchovy a vzdelávania v antike a v spisoch Nového zákona.* Bratislava: Academia Christiana, 2001.

PERES, I. Helenistické texty a obrazy v Apokalypse Jánovej. *Testimonium Fidei.* 2019, 7 (1), s. 7-22.

PERES, I. Ježišove rozhovory. *Testimonium Fidei.* 2016, 4 (1), s. 15-28.

PERES, I. Ľudové múdroslovné výroky v gréckych epitafoch. *Testimonium Fidei.* 2013, 1 (1), s. 9-24.

PIPER, R. A. [ed.] *The Gospel Behind the Gospels: Current Studies on Q.* Leiden: E. J. Brill, 1995.

PIPER, R. A. *Wisdom in the Q-Tradition: The Aphoristic Teaching of Jesus.* Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

POKORNÝ, P. *Evangelium podle Marka.* Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK, 2016.

POKORNÝ, P. *Tomášovo evangelium.* Praha: Kalich, 1982.

POKORNÝ, P. *Ježíš Nazaretský. Historický obraz a jeho interpretace.* Praha: Oikoymenh, 2005.

POKORNÝ, P. *Jesus in the Eyes of his Followers: Newly Discovered Manuscripts and Old Christian Confessions. The Dead Sea Scrolls and Christian Origins Library 4.* North Richland Hills, TX: Bibal Press, 1998.

POKORNÝ, P. Lexikalische und rhetorische Eigentümlichkeiten der ältesten Jesustradition. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung.* BZNW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002, s. 393-408.

PRICHARD, J. B. [ed.] *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament.* Princeton: Princeton University Press, 1969.

PRIHATNÝ, P. Pravá cesta k múdrosti podľa Siracha. *Studia Biblica Slovaca.* 2016, 8(1), s. 47-64.

REISER, M. Eschatology in the proclamation of Jesus. In LABAHN, M. a SCHMIDT, A. [eds.] *Jesus, Mark and Q.* Bath: Sheffield Academic Press, 2001.

REISER, M. *Sprache und literarische Formen des Neuen Testaments.* Paderborn: Schöningh, 2001.

RENDTORFF, R. *Hebrejská bible a dějiny.* Praha: Vyšehrad, 1996.

REYMOND, R. L. *Jesus, Divine Messiah. The New Testament Witness.* Phillipsburg: Presbyterian and Reformed Publishing Company, 1990.

RINDGE, M. S. *Jesus' Parable of the Rich and Fool.* Atlanta: SBL, Brill, 2011.

SAILHAMER, J. H. *The Meaning of Pentateuch. Revelation, Composition and Interpretation.* Downers Grove: IVP Academic, 2009.

SAUER, A. VON ROHR Wisdom and Law in Old Testament Wisdom Literature. *Concordia Theological Monthly.* 1972, 43(9), s. 600-609.

SCHÄFER, P. Rabínské židovství a rané křesťanství. Praha: Vyšehrad,

SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung.* BZNW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002.

SCHULTZ, R. L. Unity or Diversity in Wisdom Theology? A Canonical and Covenantal Perspective. *Tyndale Bulletin.* 1997, 48(2), s. 271-306.

SCHULTZ, S. J. *Starý zákon mluví.* Vienna: BEE International, 1991.

SCHWEITZER, A. *The Quest of the Historical Jesus: A Critical Study of its Progress from Reimarus to Wrede.* Londýn: A. and C. Black, 1910.

SNEED, M. R. [ed.] *Was There a Wisdom Tradition? New Prospects in Israelite Wisdom Studies.* Atlanta: SBL Press, 2015.

SNODGRASS, K. R. *Stories with Intent. A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*. Second Edition. Grand Rapids: Eerdmans, 2008.

SPANGLER, A. a TVERBERG L. *Sitting at the Feet of Rabbi Jesus: How the Jewishness of Jesus Can Transform Your Faith*. Grand Rapids: Zondervan, 2009.

STEINMANN, A. E. Proverbs 1-9 as a Solomonic Composition. *Journal of the Evangelical Theological Society*. 2000, (43), s. 659-674.

STOTT, J. R. W. *The Message of Matthew*. Leicester: InterVarsity Press, 2000.

STOTT, J. R. W. *The Message of the Sermon on the Mount*. Leicester: InterVarsity Press, 1985.

STUART, D. *Old Testament Exegesis*. Philadelphia: The Westminster Press, 1984.

Studies in Ancient Israelite Wisdom. The Library of Biblical Studies. New York: Ktav, 1976.

The Wisdom Books: Job, Proverbs, and Ecclesiastes: A Translation with Commentary. 1st ed. New York: W.W. Norton & Co, 2010.

THIESSEN H. C. *Introduction to the New Testament*. Grand Rapids: W.M.B.E. Publishers, 1962.

THEISSEN, G. Considerations concerning the gulf between faith and history in the research on the historical Jesus. *RCatT*. 2011, **36**(1), s. 167-188.

THEISSEN, G. a MERZ, A. *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*. London: SCM Press, 2011.

THOMPSON, M. M. *The Humanity of Jesus in the Fourth Gospel*. Philadelphia: Fortress Press, 1998.

TICHÝ, L. Co je podobenství. *Studia theologica*. 2004, **6**(1), s. 1-9.

TICHÝ, L. *Slovník novožákonní řečtiny*. Olomouc: CTF UP, 2001.

TRILLING, W. *Hledání historického Ježíše*. Praha: Vyšehrad, 1993.

TRSTENSKÝ, F. *Múdrosť, ktorá hľadá Boha. Náčrt biblickej múdrosťovej literatúry*. Ružomberok: Katolícke biblické dielo, 2014.

TU, S. J. H. Discovering the Way of Wisdom: Spirituality in the Wisdom Literature. *Journal of the Evangelical Theological Society*. 2005, **48**(2), s. 370-371.

TUCKETT, CH. Q and the historical Jesus. In SCHRÖTER, J. - BRUCKER, R. [ed.] *Der historische Jesus. Tendenzen und Perspektiven der gegenwärtigen Forschung*. BZNW 114. Berlin/New York: De Gruyter, 2002, s. 213-241.

TUTTLE, G. A. Sermon on the Mount: Its Wisdom Affinities and Their Relation to Its Structure. *Journal of the Evangelical Theological Society*. 1977, **20**(3), s. 213-230.

- VINE, W. E. *Isaiah- prophecies, pomises, warnings*. Grand Rapids: ZPH, 1972.
- WALTKE, B. K. *An Old Testament Theology. An Exegetical, Canonical, and Thematic Approach*. Grand Rapids: Zondervan, 2007.
- WALTKE, B. K. *The Book of Proverbs. Chapters 11-15*. Grand Rapids: Eerdmans, 2004.
- WALTKE, B. K. The Book of Proverbs and Ancient Wisdom Literature. *Bibliotheca Sacra*. 1979, **136**(543), s. 221-238.
- WEEKS, S. *An Introduction to the Study of Wisdom Literature*. London: T&T Clark Approaches to Biblical Studies, Continuum International Publishing Group, 2010.
- WENHAM, J. *Redating Matthew, Mark & Luke. A Fresh Assult on the Synoptic Problem*. London: Holder & Stoughton, 1991.
- WHITE, G. A. [ed.] *The NET Bible Synopsis of the Four Gospels*. Richardson: Biblical Studies Press, 2009.
- WILLIAMS, R. J. Wisdom in the ancient Near East. In BUTTRICK, G. A. [vyd.] *The interpreter's dictionary of the Bible : Supplementary volume*. Nashville: Abingdon Press, 1992, s. 949-952.
- WILSON, E. *The Scrolls from the Dead Sea*. Oxford: Oxford University Press, 1956.
- Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel. Society of Biblical Literature Symposium Series 36*. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2007.
- WRIGHT, N. T. *Jesus and the Victory of God. Christian Origins and the Question of God*. Volume 2. London: Nicholas Thomas Wright, 1996.
- WRIGHT, CH. *Knowing Jesus through the Old Testament*. London: Harper Collins, 1992.
- YOUNG, B. H. *Jesus and His Jewish Parables: Rediscovering the Roots of Jesus' Teaching*. New Yourk: Paulist Press, 1989.
- ZUCK, R. B. [ed.] *A Biblical Theology of the Old Testament*. Chicago: Moody Press, 1991.

Zdroje dostupné na internete:

- GRENFELL, B. P. a HUNT, A. S. *ΑΟΓΙΑ ΙΗΣΟΥ: Sayings of Our Lord from an Early Greek Papyrus*. London: Henry Frowde, 1897. Dostupné online: [6.3.2020] <https://archive.org/details/cu31924029296205/page/n7/mode/2up>
- WESLEY, J. *Notes on the Old Testament*. AGES Software, 1997. Dostupné online: [20.6.2018] https://www.swcs.com.au/uploads/john_wesleys_notes_on_ot.pdf

Dostupné online: [20.6.2018] <http://www.agraphos.com/thomas/greek/poxy1/>

Dostupné online: [20.6.2018] <http://bestcommentaries.com/proverbs/>

Dostupné online: [20.6.2018]

<https://www.biblestudytools.com/commentaries/matthew-henry-complete/james/>

Dostupné online: [1.9.2018] <https://biblehub.com/greek/2190.htm>

Dostupné online: [6.3.2020]

<http://www.earlychristianwritings.com/gospelebionites.html>

Dostupné online: [8.3.2020] <http://www.earlychristianwritings.com/text/sophia.html>

Dostupné online: [6.3.2020] <http://www.earlychristianwritings.com/text/thomas-layton.html>

Dostupné online: [6.3.2020] <https://www.gospels.net/judas>

Dostupné online: [7.3.2020] <https://www.gospels.net/peter>

Dostupné online: [7.3.2020] <https://www.gospels.net/thomas>

Dostupné online: [6.3.2020] <https://www.gospels.net/manuscript>

Dostupné online: [8.3.2020]

<http://www.textexcavation.com/gospelthomas.html#poxy1>

Názov:	Ježiš - sapienciálne výroky <i>Monografia</i>
Autor:	doc. PaedDr. Viktória Šoltésová, PhD.
Vedecký redaktor:	prof. ThDr. Pavel Hanes, PhD.
Recenzenti:	prof. ThDr. PhDr. PaedDr. Imre Peres, PhD. prof. ThBibl.Lic. ThDr. Anton Tyrol, PhD.
Obálka:	doc. PaedDr. Viktória Šoltésová, PhD.
Vydavateľ:	Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Pedagogická fakulta
Edícia:	
Formát:	A4
Rozsah:	7,7 AH
Vydanie:	prvé
Rok vydania:	2022

<https://doi.org/10.24040/2022.9788055720111>

ISBN 978-80-557-2011-1

umb

UNIVERZITA
MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

 BELIANUM

B E L I A N U M 2 0 2 2

I S B N 9 7 8 - 8 0 - 5 5 7 - 2 0 1 1 - 1

